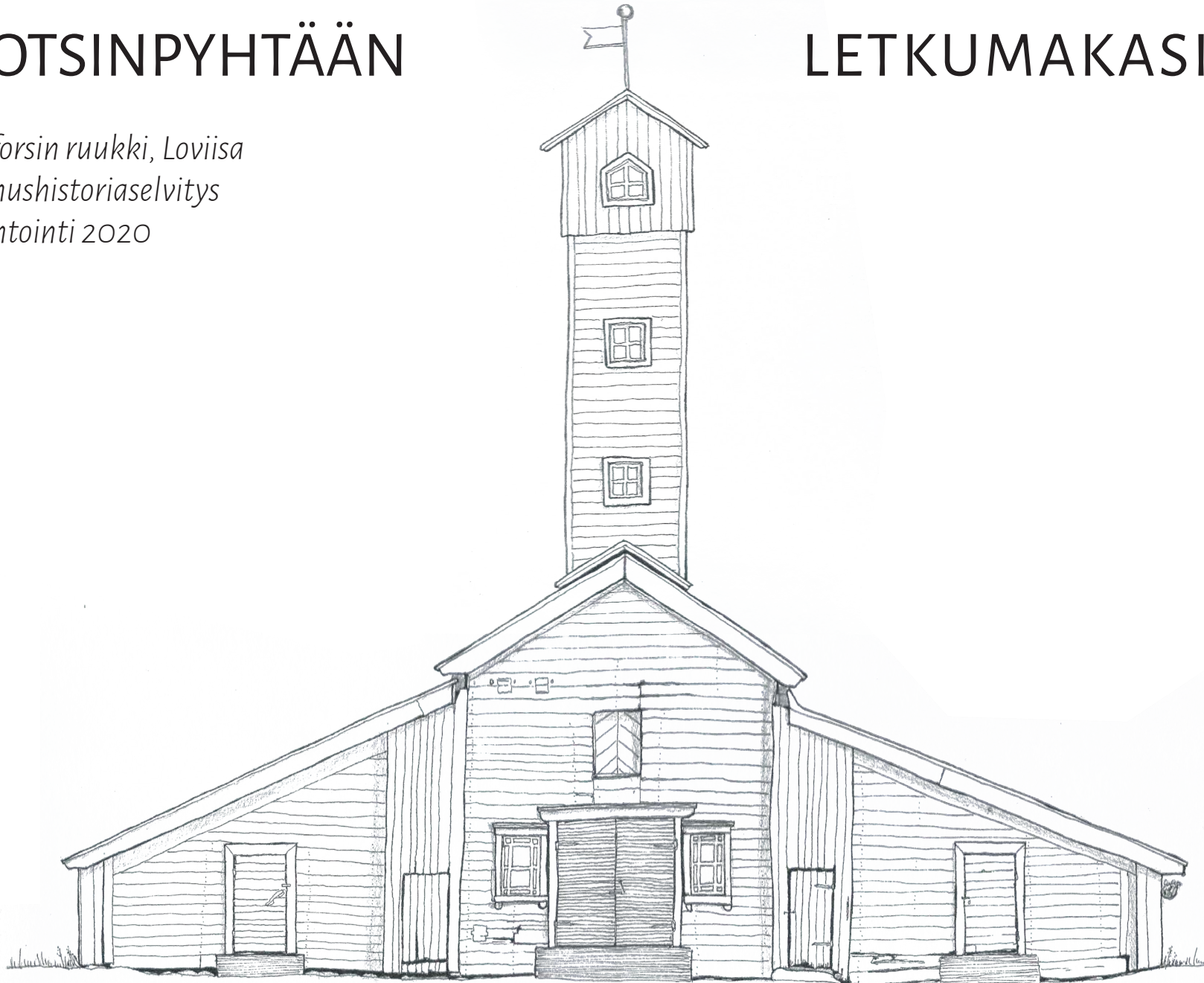

RUOTSINPYHTÄÄN

*Strömforsin ruukki, Loviisa
Rakennushistoriaselvitys
ja inventointi 2020*

LETKUMAKASIINI

Astria Excell

Kandidaatin työ

Tekijä:	Astria Excell
Työn nimi:	Ruotsinpyhtään letkumakasiini - rakennushistoriaselvitys
Yliopisto:	Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Laitos:	Arkkitehtuurin laitos
Koulutusohjelma:	Arkkitehtuuri
Vastuuopettaja:	Anne Tervo
Ohjaaja:	Kristo Vesikansa
Vuosi:	2020
Sivumäärä:	95 + 3
Kieli:	Suomi

Etukannen kuva Astria Excell, julkisivu länteen
Mittapiirros 2020

Avainsanat: Letkumakasiini, letkutorni,
hirsirakentaminen,
Strömfors, Ruotsinpyhtää,
rakennushistoriaselvitys

Tiivistelmä

Tässä rakennushistoriaselvityksessä tutkittiin Loviisan kaupungissa, Ruotsinpyhtään kirkonkylässä sijaitsevan letkutornina tai letkumakasiinina tunnetun aittarakennuksen rakentumista, käyttö- ja korjaushistoriaa, sekä rakennuksen käyttöä tutkimushetkellä.

Tutkimukseen tarvittavaa tietoa kerättiin kirjalähteiden, arkistolähteiden, vanhojen valokuvien ja haastatteluiden avulla. Lisäksi letkumakasiinille toteutettiin vuoden 2020 keväällä inventaariotutkimus ja luotiin mittauspiirustukset, joiden pohjalta löydettyyn lähdeaineistoon sovellettiin omia havaintoja.

Letkumakasiini on vuonna 1823 vuorineuvoksetar Virginia af Forsellesin ruukin nousukaudella rakennuttama talousrakennus, joka on historiansa aikana toiminut maitokamarina, aittana, asuntona, paloasemana, taidegalleriana ja käsityöläismyymälänä. Merkittävin muutos makasiinin ulkonäössä oli tähystys-/letkunkuivaustornin lisäys vuosina 1944–45.

Letkumakasiini on osa ruukin erityisen hyvin säilynyttä 1800-luvun kokonaisuutta, joka on saavuttanut 2000-luvulla uuden elävän nousukautensa paikallisen yhteisön työn tuloksena. Letkumakasiini on noussut pitkän teollisen historian omaavan Strömforsin ruukkialueen tunnukseksi omaleimaisen muotonsa ja kuvauksellisen sijaintinsa vuoksi.

Sisällysluettelo

1. Johdanto

- 1.1 Rakennuksen perustiedot
- 1.2 Lähtökohdat ja tavoitteet
- 1.3 Rakenne, menetelmät ja lähtötiedot
- 1.4 Kaavatilanne ja suojelu

2. Lähiympäristön historia

- 2.1 -1790 Rautaruukki perustetaan
- 2.2 1791-1876 Virginia af Forsellesin ruukki
- 2.3 1877-1946 Ahlströmin ruukki
- 2.4 1947-1999 Raudasta muoviiin
- 2.5 2000- Teollisuudesta kulttuuriin ja elämyksiin

3. Letkumakasiinin historia

- 3.1 Rakentuminen
- 3.2 Käyttö ja tornin lisääminen
- 3.3 Paloasemakäytön jälkeen
- 3.4 2000-luku ja tulevaisuus

4. Inventaario 2020

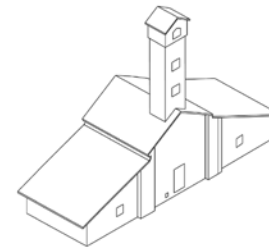
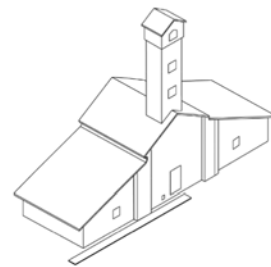
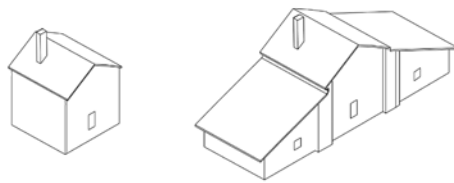
- 4.1 Johdanto
- 4.2 Perustukset
- 4.3 Runko
- 4.4 Julkisivut
- 4.5 Ikkunat, ovet ja muut aukot
- 4.6 Välipohja ja ullakko
- 4.7 Vesikatto
- 4.8 Torni
- 4.9 Sisätilat

5. Pohdinta

- 5.1 Pohdinta
- 5.2 Haastattelurungot ja kiitokset

Liitteet

I. JOHDANTO

Rakennusvaihe	1823 Letkumakasiini rakennetaan	1944-45 Torni, laiturit lisätään	1990-luku Laituri puretaan
Käyttötarkoitus	Aitta, maitokamari, pyykkitupa	Aitta, asunto, kauppa	Paloasema, kauppa
		Varasto	Käsityöläispuoti, taidegalleria
		1900	1959
			2000
Omistaja	Virginia af Forselles	Per Henrik af Forselles	A. Ahlström (oy)
	1855	1886	Ruotsinpyhtään Ruukkialue oy
			1999
			Loviisan kaupunki
			2010

1.1 Rakennuksen perustiedot

Nimet:	Ruotsinpyhtään letkutorni, letkumakasiini, letkutorni, letkuvaja, letkuaitta, brantorn
Osoite:	Ruukintie 10, 07970 Loviisa
Kylä:	Ruotsinpyhtään ruukki
Kunta:	Loviisa
Vanha kunta:	Ruotsinpyhtää
Vanha pitäjä:	Pyhtään pitäjä
Vanha talonnumero:	D15
Maakunta:	Uusimaa
Vanha maakunta:	Itä-Uudenmaan maakunta
Vanha lääni:	Etelä-Suomen lääni (2009), Uudenmaan lääni (1997)
Kiinteistötunnus:	D15
Omistaja	Loviisan kaupunki
Aikaisemmat omistajat	Strömforsin rautaruukki, A. Ahlström Oy, Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy, Virginia af Forselles
Rakennuttaja	
Huoneistoala yhteensä	noin 65 m ²
Kerroksia	1 + ullakko + torni
Rakennusvuosi	1823 (RA, 1832)
Asemakaava	Ruukin alueella ei ole asemakavaa

1.2 Lähtökohdat ja tavoitteet

Tämä rakennushistoriaselvitys koskee Ruotsinpyhtään ruukin letkumakasiinia. Rakennus sijaitsee Loviisan kaupungissa, Kymijoen läntisen haaran varrella, Ruotsinpyhtään kirkonkylässä. Alun perin aitaksi vuonna 1823 rakennetulla hirsirakennuksella on värikäs käyttöhistoria (RA, 1832). Siitä on jäänteenä muun muassa yhdeksän metriä korkea torni, minkä vuoksi rakennusta kutsutaan myös letkutorniksi. Omalaatuisen ulkonäkönsä ja kuvauksellisen sijaintinsa avulla letkumakasiinista on tullut pitkän teollisen historian omaavan Ruotsinpyhtään ruukin alueen tunnus. Tässä työssä käännetään katse myös rakennuksen historialliseen arvoon tärkeänä osana vanhan ruukin historiallista miljööä. (Sirén, O. & Palmén, Å., 1971; Rautakorpi, H. ym., 2008; Loviisan Sanomat, 20.2.2020; RKY, Strömforsin ruukkiyhdykskunta.)

Tutkimuksessa syvennytään käyttötarkoituksen muutoksien ja fyysisien korjauksien lisäksi hahmottamaan makasiinin alkuperäistä muotoa. Työssä muodostetaan paikalla suoritettavan inventoinnin pohjalta myös katsaus rakennuksen nykymuotoon sekä käyttötarkoitukseen 2000-luvulla.

1.3 Rakenne, menetelmät ja lähtötiedot

Ensimmäisessä luvussa esitellään letkumakasiinin perustiedot ja tutkimuksen lähtökohdat. Toisessa luvussa käsitellään alueen historiaa 1600-luvun lopusta nykypäivään, jonka jälkeen kolmannessa luvussa syvennytään letkumakasiinin menneisyyteen. Neljännessä luvussa esitellään inventaarion havaintoja rakennuksen nykytilasta. Työn lopussa pohditaan prosessia sekä lähteiden vaikutusta tutkimukseen.

Letkumakasiiniin perehdytään kirjallisuuskatsauksen, arkistotutkimuksen, valokuvaaineiston analysoinnin sekä haastattelu- ja inventaariotutkimuksen kautta. Makasiinin käyttöhistorian ja rakenteiden tutkimuksen kannalta erityisen tärkeitä kirjallisia lähteitä ovat Ruotsin kansallisarkistosta löytyvät palovakuutusasiakirjat vuodelta 1832, Alfred Kolehmainen suomalaisia aittoja käsittelevä kirja vuodelta 1983 ja tehdaspalokunnan päiväkirja vuosilta 1956–1971. Makasiinista ei ole löytynyt alkuperäisiä rakennuspiirustuksia. Niiden sijaan tutkimukselle tärkeimmät piirustukset ovat tornin lisäspiirustukset vuodelta 1944 (ELKA, 1944) ja HRH-suunnittelun

inventaariopiirustukset vuodelta 1987 (LKTA, 10.11.1987A, B).

Alueen historian kannalta merkittävimmät lähteet ovat Olle Sirenin teos Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdykskunta vuodelta 1971, Torste Idströmin kirja Strömforsin tehtaat sanoin ja kuvin vuodelta 1950 ja Antipasto Misto -kokoelmasta Merja Härön kirjoitus Ruotsinpyhtään ruukin alueesta vuodelta 2001.

Painettujen lähteiden tietoa syvennetään arkistotutkimuksella. Tärkeimmät arkistot ovat Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkiston Mikkelin toimipiste, johon Ahlström oy:n Strömforsin tehtaiden arkisto on luovutettu ja Muuseoviraston kulttuuriympäristöpalveluiden lähiarkisto Helsingissä, jossa on digitoimattomia asiakirjoja ja muistiinpanoja Strömforsin yläpajan korjauksesta.

Edellä mainittujen lähteiden lisäksi tutkitaan valokuvia ja paikallisten muistelmia kokonaiskuvan muodostamiseksi. Muistelmia kerätään haastattelututkimuksella kesällä 2020 ja syventymällä olemassa oleviin kirjattuihin haastatteluihin. Niistä tärkeimmät ovat vuoden 2008 kokoelma Ruotsinpyhtää Strömfors

1743-2009 ja yläpajan korjauksen yhteydessä Museoviraston teettämä haastattelututkimus ruukin pajan vanhoille sepille vuodelta 1991.

Kesällä 2020 tehdään inventaario-tutkimus ja mittapiirustukset rakennuksen nykytilasta. Havaintojen pohjalta pyritään ymmärtämään syvemmin muista lähteistä löytäneitä viittauksia ja kaiken lähdeaineiston muodostaman kokonaisuuden perusteella esittelemään rakennuksen menneisyyttä monipuolisesti.

1.4 *Kaavatilanne ja suojele*

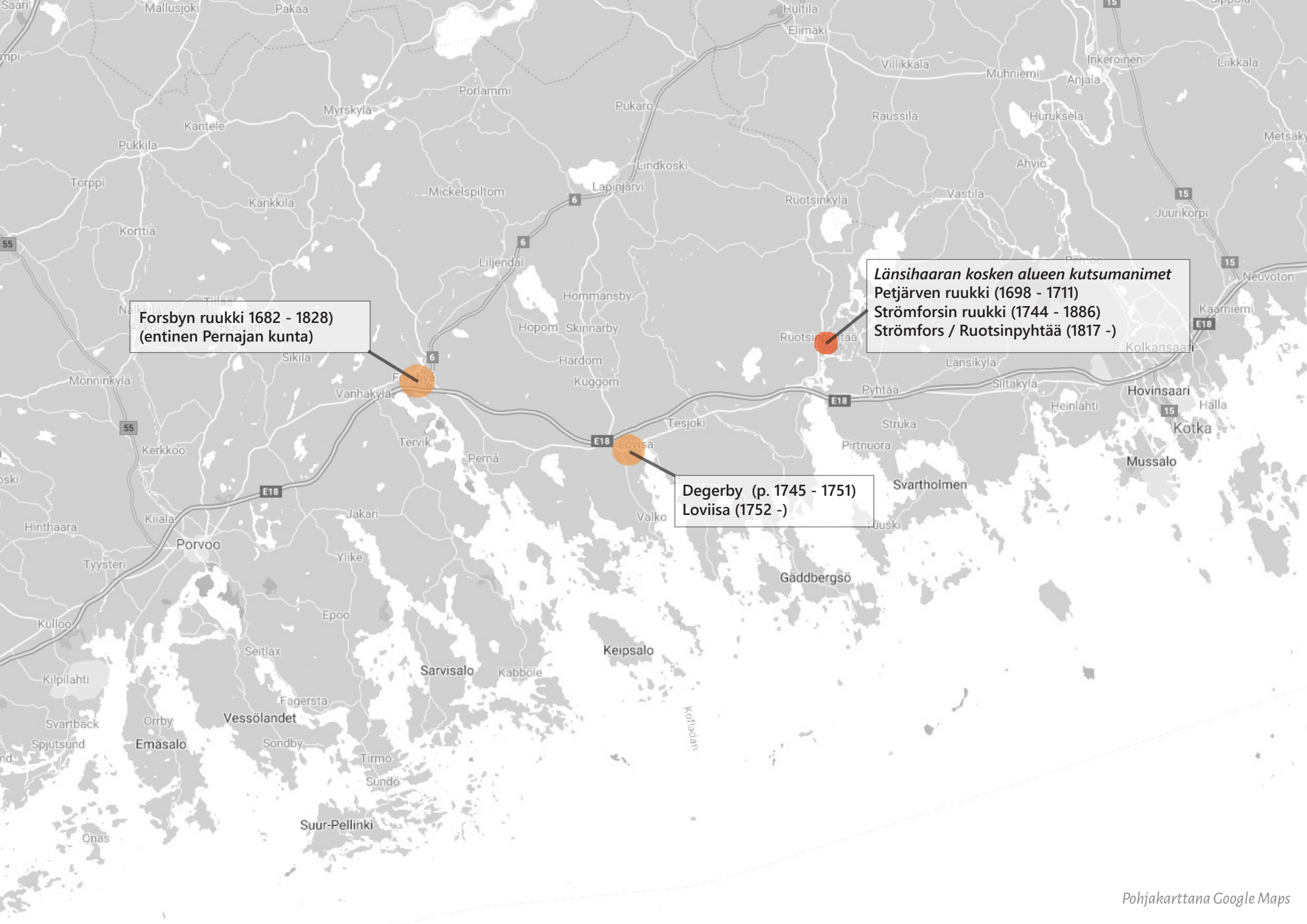
Strömforsin ruukkiyhdykskunta kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin ympäristöihin (RKY). Ruukin alue kuuluu myös valtakunnallisesti merkittävään Kymijoen laakson maisema-alueeseen. Letkumakasiinia rakennuksena ei ole erikseen suojeltu.

Ruotsinpyhtään ruukin alueella ei ole voimassa olevaa asemakaavaa. Alueen viimeisin kaava on Ahlströmin aikainen vuoden 1966 rakennuskaava, jota ei ole kaikilta osin toteutettu. Asemakaavaprosessi on käynnistynyt Loviisan kaupungin johtamana alueen uuden kartan muodostuksella ja etenee 2020-luvun alussa kaavoitusvaiheeseen. Prosessin aikana tullaan myös määrittelemään rakennusten suojelukysymykset. (Mäntysaari, M., 9.11.2020.)

2. LÄHIYMPÄRISTÖN HISTORIA

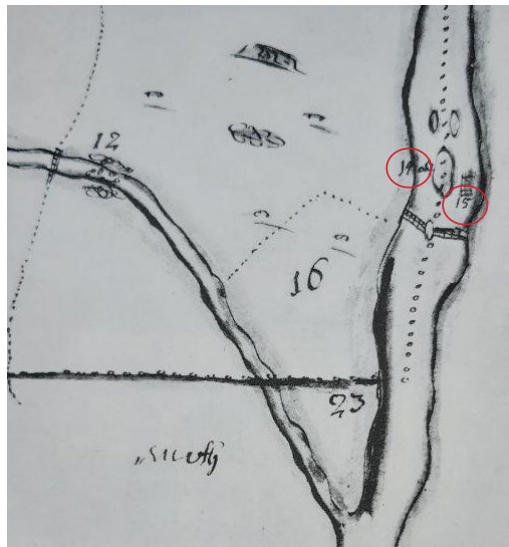
Forsbyn ruukki 1682 - 1828)
(entinen Pernajan kunta)

Länsihaaran kosken alueen kutsumanimet
Petjärven ruukki (1698 - 1711)
Strömforsin ruukki (1744 - 1886)
Strömfors / Ruotsinpyhtää (1817 -)

Degerby (p. 1745 - 1751)
Loviisa (1752 -)

2.1 Rautaruukki perustetaan (-1790)

Ruotsinpyhtään koskea on hyödynnetty maatalouden ja kalastuksen käyttöön jo ennen teollisuuden tuloa paikkakunnalle. Vanhin kartta, jossa kosken käyttöä esitellään, on vuodelta 1692. Mylly on toiminut samalla paikalla 1900-luvulle asti. (Síren, 1971, 3; Rautakorpi H. ym., 2008, 10)

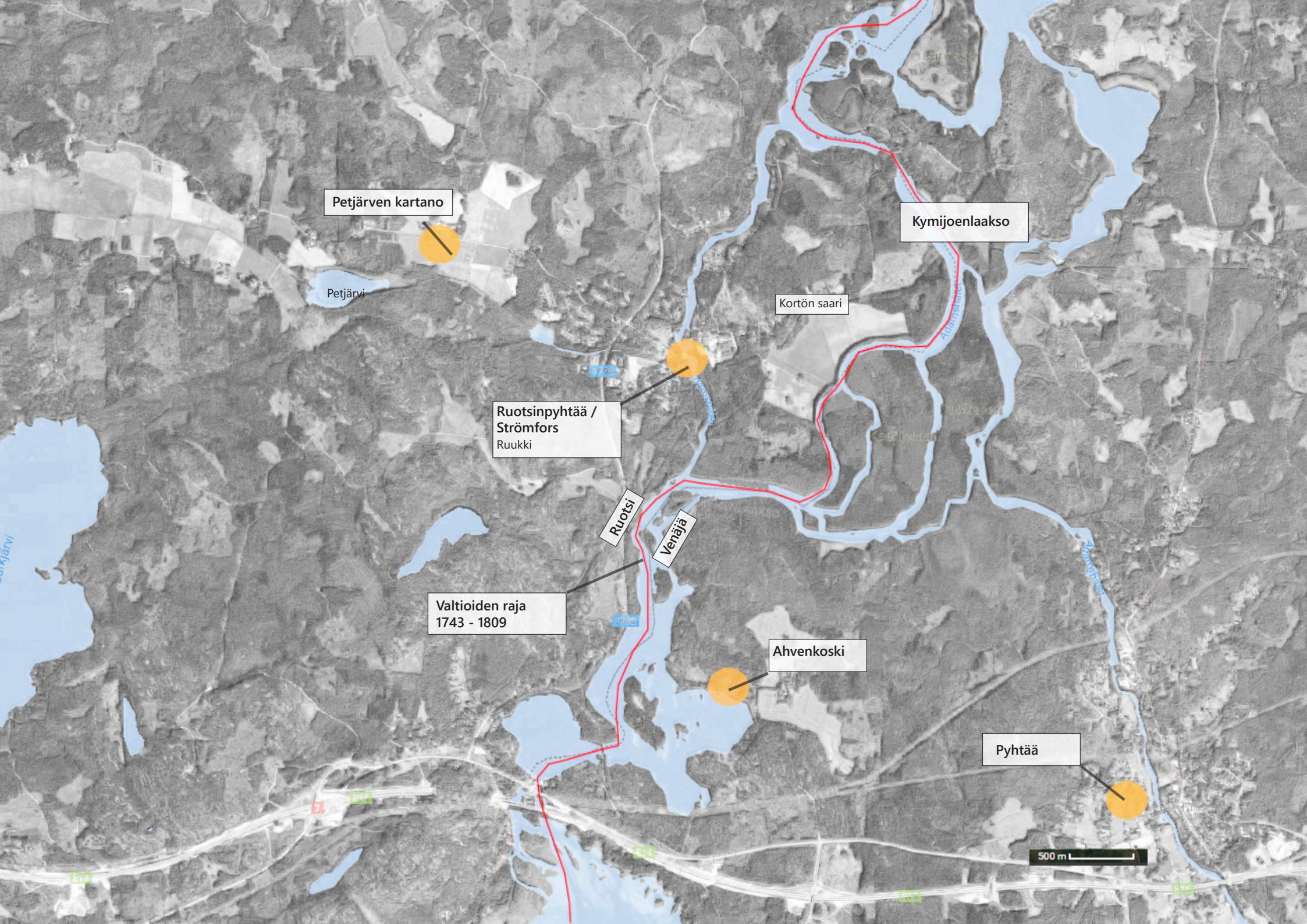
Kuva 5. Koski vuonna 1692. Kartan numerolle 14 on merkitty jauhomylly ja kohdalle 15 kalastuslaitteita (Síren, 1971).

1600-luvulle tultaessa Ruotsin rautateollisuus oli vahvistunut maan luonnonvarojen avulla. Pelko metsävarojen ehtymisestä sai maan johdon tutkailemaan mahdollisuuksia laajentaa toimintaa valtakunnan laitamilla. Ensimmäiset rautateollisuuden alueet Suomeen oli perustettu jo 1500-luvulla. Niitä kutsuttiin suomeksi ruukeiksi (ruotsiksi bruk). Vuonna 1682 vuorikollegion varapresidentti, pernjalainen Lorentz Creutz, perusti kotipitäjäänsä Forsbyn rautaruukin. Hänen veljensä, Johan Creutz, omisti Pernajan vierestä Pyhtäältä maita ja rautateollisuudesta kiinnostuttuaan perusti Petjärven rautaruukin nykyiselle Ruotsinpyhtäälle vuonna 1695 (Rautakorpi, H. ym., 2008, 10) tai 1698 (Idström, 1950, 4). Alueen runsaat mahdollisuudet vesivoiman käyttöön sekä laajat metsät puuhiilen tuottoon loivat edellytykset raudanvalmistukselle. Ainoastaan taottava raaka-aine, rautamalmi, oli tuotava Ruotsista. (Síren, 1971, 2–3; Idström, 1950, 4)

Suuren Pohjan sodan aikana, 1700–1721, Johan Creutzin huomio kuului hallinnollisille tehtäville. Rautaruukki toimi koskella vuoteen 1711 saakka, kunnes se tuhoutui Ison vihan aikana tulipalossa. Sotien vastoinkäymisten sekä työvoimapulan

vuoksi uudelleenrakentamisen kannattavuus kävi kyseenalaiseksi. Valtiot ajautuivat uuteen sotaan 1741–43, jonka jälkeen Creutz päätti luopua ruukin omistuksesta. Ruotsin suurvalta-aseman menetys ei juurikaan muuttanut kuningaskunnan taloudellista asemaa. Vuonna 1740 koko maailman raudan tuotannosta Ruotsin osuus oli noin 40 %. Hintatason säilyttämiseksi uusien ruukkien perustamista säännöstelltiin tarkoin, mikä teki vanhojen ruukkien ostamisesta houkuttelevan kauppamiehille. (Síren, 1971, 11–12; Idström, 1950, 5)

Creutzin suku myi omistuksensa Anders Nohrströmille ja Jakob Forsellille (aateloitiin vuonna 1767 nimelle af Forselles) vuonna 1744. Uuden ruukin nimeksi tuki Strömfors, joka on mahdollisesti yhdistelmä omistajiensa sukunimistä. Yhtiökumppanien uudesta innosta huolimatta kyseessä olivat epävarmuuden vuodet. Vuoden 1743 Turun rauhassa Ruotsi ja Venäjä sopivat uudesta rajasta, joka ensin suuripiirteisesti sovittiin kulkemaan juuri myydyin ruukin kohdalla Kymijoen läntisintä haaraa pitkin halkaisten ruukin kahtia. Kuninkaallinen vuorikollegio asetti rakennuskiellon, kunnes rajan tarkka paikka lopulta määritettiin kulkevan joessa

Petjärven kartano

Kymijoenlaakso

Petjärvi

Kortön saari

Ruotsinpyhtää /
Strömfors
Ruukki

Ruotsi

Venäjä

Valtioiden raja
1743 - 1809

Ahvenkoski

Pyhtää

500 m

E10

E10

E10

E10

E10

sijaitsevien saarien länsipuolelta. Ruukki sijaitsi itärannan ja suuren Kortön saaren alueella, jolloin maat sijoittuivat Ruotsin puolelle ja rakennuskielto kumottiin. (Síren, 1971, 12-11; Idström, 1950, 5-6)

Ruukki rakennettiin uudelleen vanhan tilalle, josta oli jäljellä vanhan padon osittain hajonneita osia sekä ahjojen perusmuurauksia. Taonta alkoi uudelleen 1746 ja seuraavana vuonna perustettiin uusi nippu- ja naulavasara. Vuonna 1748 alueella on kirjattu toimivaksi myös saha. Seuraavat kaksikymmentä vuotta olivat nousuvoittoiset. (Síren, 1971, s.12-14, 45)

Strömforsin ruukin nopeaan nousuun vaikutti Haminan menetyksen korvaavan uuden satamakaupungin, Loviisan, rakentaminen. Jakob af Forsellesista tuli uuden, alun perin Degerbyksi kutsutun kaupungin pormestari vuonna 1747 ja uudella vaikutusvallallaan Strömforsin toimeksiannot kasvoivat. Ruukki toimitti rautatuotteita muun muassa Loviisan suojaksi rakennetun Svartholman

linnakeeseen. (Idström, 1950, 7)

Vuosien kuluessa alueiden kutsumanimet alkoivat muuttua uuden rajan vuoksi. Virallisesti molempien valtakuntien puolille jääneen alueen nimi oli yhä Pyhtää, mutta puhekielessä Ruotsille jäänyttä länsipuolta, jossa ruukkiyhdyksentakin sijaitsi, kutsuttiin nimellä Ruotsin Pyhtää, Svenska Pyttis. Vuonna 1817 alue sai ruotsinkieliseksi viralliseksi nimekseen Strömfors. Myös suomenkielinen nimi Ruotsinpyhtää vakiintui myöhemmin viralliseksi nimitykseksi. (Síren, 1971, 12-11; Idström, 1950, 6)

Strömforsin ruukki siirtyi Nohrströmin ja Forsellesin poismenon jälkeen heidän perikunnilleen. Monimutkaisten omistussuhteiden aikana ruukki oli päässyt uudelleen rapistumaan. Lopulta ruukki yhdistyi kokonaisuudessaan Henrik Johan af Forsellesin omistukseen vuonna 1781. (Síren, 1971, 16.)

Kuva 7. Osa Kymijoenlaaksosta tehtyä karttaa. Kartassa esitetään 1800-luvun alun ruukin rakennuksia. 1820-luvun letkumakasiinia ja Armonlinnaa siihen ei ole vielä merkitty.

2.2 Virginia af Forsellesin ruukki (1791-1876)

Vuodet 1791–1876 olivat aktiivisen rakentamisen ja uudistusten vuosia Ruotsinpyhtäällä. Sotavuodet 1780-luvulla koskettivat uutta rajakylää, mutta taontaa pystyttiin jatkamaan. Henrik af Forselles lisäsi ruukin omistuksia, mutta menehtyi jo 35 vuoden ikäisenä. Vuonna 1790 ruukki jäi Henrik af Forsellesin leskelle Virginia af Forsellesille, joka jatkoi miehensä työtä menestyksekkäästi. Vanha puupato korvattiin kivisellä 1792 ja naulatuotantoa lisättiin jo ennen vuosisadan vaihdosta. (Síren, 1971, 17-19; Idstöm, 1950, 7-8.)

Vuonna 1805 ruukissa sattuneen palon jälkeen Virginian aloitteesta tietoisuus paloturvallisuudesta lisääntyi ja rakennuskanta kasvoi merkittävästi. Rakennukset vakuutettiin ja Ruotsin kansallisarkistossa säilyneistä palovakuutusasiakirjoista on saatu tarkka tieto rakennuskannasta. Uusista rakennussuunnitelmista uskotaan vastanneen ruukin rakennusmestari Anders Ström. (Síren, 1971, 17-19; Idstöm, 1950, 7-8; Härö, 2001, 217; RA, 1832)

Uuteen rakennuskantaan kuuluivat nykyään letkumakasiinina tunnetun aitan

lisäksi tallirakennus (1807), navetta (1809), viinanpolttimo ja panimo (1806), krouvina toiminut savitalo (1805) sekä asuinrakennukset Armonlinna (1823) ja Vaasanlinna (1824). Myös sahalaitos uusitiin 1809. Vesivoimaa hyödynnettiin raudanvalmistuksen lisäksi sahalla, tiilitehtaassa, myllyssä ja panimossa. Samaan aikaan ruukissa saattoi olla toiminnassa jopa 16 vesipyörää. (Siren, 1971, 30, 35; Härö, 2001, 270; MVL, 14.6.1991.)

1800-luvun rakennuksilla oli pääsääntöisesti lautaverhoiltu hirsirunko. Valokuvista päätellen nurkat koteloitiin pystylaudoituksella. Tiilitehtaan myötä myös tiilen käyttö rakennuksissa yleistyi. Kylmissä rakennuksissa katot olivat aluksi skoonelaisia olkikattoja, mutta suuremmissa rakennuksissa kuten savitalossa, tallissa ja navetassa otettiin käyttöön tervattuja paanukattoja. Tiilikatto vaihdettiin muutamiin rakennuksiin 1850-luvulla, kun kattotiilen tuotanto lisättiin tiilitehtaan valikoimiin. (Siren, 1971, 64, 90; MV, n.d.)

Strömforsin tehtaiden kaikki rakennukset ovat olleet maalattuja jo 1800-luvun alussa, vaikka vähäpätöisempiä rakennuksia ei vielä tähän aikaan ollut tavan maalata. Punaisen värin lisäksi keltainen väri oli ruukissa käytössä

muutamissa rakennuksissa. (Siren, 1971, 64; MVL, n.d.)

Ruukin rakennuskanta ei jäsentynyt keskeisen tehdaskadun ympärille kuten aikalaisruukeilla oli tapana. Veden linjat sanelivat alueen toimintojen paikat ja kanavia avattiin myös lisää, mikä on johtanut mutkittuvan vesiverkoston muodostumiseen. Kokonaisuus hahmottuu useina aukioina, joiden välillä tärkeimmät tiet kulkevat pohjois-etelä ja itä-länsisuuntaisina. Alueen sydämeksi muodostui niin kutsuttu Tallinmäki, jota rajasivat talli lännessä, navetta pohjoisessa, vesi idässä ja tiilitehdas etelässä. Toinen aukio syntyi päärakennuksen eteen nippupajan, letkumakasiinin, tiilitehtaan ja päärakennuksen muodostamana. Siren (1971) huomauttaa poikkeuksellista olleen myös Strömforsin päärakennuksen sijainti. Se sijaitsee ylä- ja alapajojen välissä, eikä sisältä avaudu näkymiä vesistöille tai tehtaille. Rakennuksen sijaintia ei muutettu kun päärakennus uudelleenrakennettiin 1892. (Siren, 1971, 56; ELKA, 1803; MV, n.d.)

Parannusliikkeistä huolimatta Virginian aikana ruukki alkoi jäädä tuotantokilpailussa jälkeen. Vaikka omistuksen siirryttyä vuonna 1855 Virginian lapsenlapselle

Pehr Henrik af Forsellesille ruukissa alkoi teknisten uudistusten kausi, vuoden 1879 yleinen raudanviennin alatila ja huono sato ajoivat tilanteen lohduttomaksi. Vuonna 1876 Strömfors luovutettiin af Forsellesin velkojille. (Siren, 1971, 17–19.)

Kuva 8. Ruukin vanha päärakennus ja sen keittiösiipi (vas) rakennettu 1755, purettu 1892. Rakennuksen takana näkyy mahdollisesti letkumakasiinin vellikello.

Kuva 9. Sahan työväki 1900-luvun alussa, Tasutalla oikealla letkumakasiini ennen tornin rakentamista.

2.3 *Ahlströmin ruukki (1876-1946)*

1800-luvun lopussa Suomen elinkeinoelämä oli murroksessa ja talous vapautui tiukasta säännöstelystä muun muassa tuotantorajoitusten poistamisella. 1890-luvulle tultaessa rautateollisuuden hankaluudet alkoivat väistyä. (Siren, 1971, 66, 70.)

Kauppaneuvos Antti Ahlström osti vuoden 1886 heinäkuussa vararikkoanomuksen jättäneen Strömforsin lisäten sen ennestään omistamiinsa kolmeentoista sahaan ja kolmeen rautaruukkiin. Vuosien varrella ruukin maaomistukset olivat vähentyneet, mutta yritykselle kauppa oli ratkaiseva askel kohti idän markkinoita. Ahlström valitsi kasvattaa ja uudistaa sahateollisuutta rautamarkkinoiden ailahdella. Se osoittautui oikeaksi valinnaksi ja vuodet olivat nousuvoittoiset. Suurieleinen innovatiivisuus katkesi Antti Ahlströmin kuolemaan 1896, jonka jälkeen Strömforsin ruukki koki lähinnä organisaatiomuutoksia. (Siren, 1971, 66–70; Idström, 1950, 11.)

Ruukin alueella Ahlström tarjosi työläisilleen asunnon, ylläpiti kouluja ja antoi käytettäväksi maata. Sähkövoimaa alettiin tuottaa vesiturbiinin avulla 1920 lähtien ja kylälle saatiin myös sähkövalaistus (Rautakorpi,

H. ym., 2008, 184). Paloturvallisuuteen alettiin kiinnittämään uudelleen parempaa huomiota. Tehdaspalokunnan katsotaan aloittaneen toimintansa vuonna 1920, kun palokuntalaisia alettiin kouluttamaan sammutuskaluston käyttöön. (Tehdaspalokunnan päiväkirja.)

Turismi oli teollisuuden lisäksi osa Strömforsin toimintaa 1900-luvun alusta. Loviisassa vierailevat kylpylälomailijat tekivät elämysretkiä Ahvenkoskelle ja siitä pienellä junalla Ruotsinpyhtäälle kokemaan kanki-rautapajan ihmeet (Siren, 99).

Ensimmäinen ja toinen maailmansota pysäyttivät sahateollisuuden nousukäyrän, mutta työtä ruukissa pyrittiin jatkamaan. Rautatuotanto koki hetkittäisen elpymisen myös Strömforsissa, vaikka ruukilla oli käytössä enää ainoana maassa vesipyörällä toimiva vasara. (Siren, 1971, 70)

Ruotsinpyhtään rakennuskanta koki pieniä muutoksia sodissa ja sahan toiminnan vahvistuessa. Tallirakennus muutettiin karnaattisorvaamoksi vuonna 1939 ja tallinmäkeä rajattiin turvallisuussyistä piikkilangalla (Rautakorpi, H. ym., 2008, 428; Härö, 2001, 211). Sahaus toi mukanaan tukkiuutot Kymijoella ja uittojen mukana sesonkityövoiman. Tukkikuljetuksia varten Ruotsinpyhtäälle

rakennettiin vuonna 1905 viisi kilometriä pitkä rautatie. Vuonna 1906 Ruotsinpyhtäälle rakennettiin ensimmäinen työväentalo ja myöhemmin myös urheilukenttä. (Siren, 1971, 86; Rautakorpi H. ym., 2008, 199)

Sotien jälkeen Strömforsin tuotantolaitokset kokivat lakkauttamisen yksi toisensa jälkeen. Jauhomylly päätti pitkän historiansa toisen maailmansodan aikana. Kalastuksen merkitys säilyi muuttumattomana aina vuoteen 1930, jolloin Ahvenkosken voimalaitoksen aiheuttamat patotyöt muuttivat vesistöjä merkittävästi (Siren, 1971; Ruotsinpyhtää Strömfors, 202). Takomatoiminta koki vielä yhden kukoistuksen, kun puuteaikoina pajat takoivat romuraudasta käyttötuotteita, mutta kysynnän hidastuessa pajatoiminnasta luovuttiin vuonna 1950. Taonnan loppuessa Strömfors oli viimeinen Suomessa vesivoimalla rautaa takonut ruukki. Tiilitehdas toimi samaan vuoteen asti pienien modernisointien avulla. Sahatoiminnan tuottavuus koki pajojen lailla vastaiskuja jälkeen jääneissä metodeissa sekä kuljetuksen haasteissa. Lopulta myös saha päätti toimintansa vuonna 1953. (Siren, 1971, 81–96; Härö, 2001, 212)

Kuva 10. Ilmakuva Ruukista ennen 1950-lukua. Kuva rajautuu alaoikealla sahan lautatarhaan. Yläreunassa keskellä näkyy ehjä tallipiha ja sen takan vasemmalla ruukin kasvihuone.

Kuva 11. Suunnitelma Strömforsin Ruukille vuodelta 1908.
Junarata kulkee ruukin lävitse lautatarhalle.

- 7. Kartanon perustus, 1850-luku
- 9. Navetta, 1809
- 10. Talli, 1807
- 12-14. Tiilitehdas
- 17. Armonlinna, 1824
- 18. Yläpaja, 1846 (lisäyksiä mm. 1857)
- 20. Päärakennus, 1892 (uusittu 1755)
- 21. Letkumakasiini, 1823
- 37. Savitalo/Krouvi, 1805
- 44. Kirkko, 1770-71 (uusittu 1898)
- 45. Verkhuusi, 1803 (uusittu 1912)
- 50. Alapaja, 1871 (lisäyksiä mm. 1896)
- 52. Mylly, 1800-luvun lopulta
- 55. Saha, 1887
- 58. Lautatarha
- 68-69, 71-73. Sahanmäen asunnot, 1793 - 1850

2.4 Raudasta muoviin (1947-2000)

Etu, jonka Ruotsinpyhtään alue oli saanut siirtyessään Ahlströmin haltuun, kirkastui 1900-luvun puolivälin jälkeen. Kun alueen vanha teollisuus katosi, ei ruukki hiljennytäkään kuten kohtalotoverinsa. A. Ahlström oy siirsi Karhulan lasitehtaalla vuonna 1936 perustetun keinohartsitehtaan Strömforsiin valmistuneisiin uusiin tiloihin vuonna 1947. Siirtämiseen oli johtanut kasvavan muoviteollisuuden tarve lisätiloille sekä Ruotsinpyhtäällä vapaana olleiden asuntojen määrä. Muoviteollisuus ei kärsinyt raskaan teollisuuden kuljetusongelmista, minkä vuoksi Strömforsin puutteelliset junayhteydet eivät haitanneet toimintaa. Tehdasrakennukset valmistuivat paikallisista materiaaleista ruukin vanhojen tehdaslaitosten viimeisenä näytöksenä, jonka jälkeen tiilitehdasrakennukset purettiin ja niiden vesikanavat täytettiin. (Härö, 2001, 210-212; Síren, 1971, 100-102; Rautakorpi H. ym., 2008, 10.)

Tehtaan siirto alueelle takasi kasvavan työllisyyden. Henkilöstö kasvoi 135 henkilöstä 466 henkilöön vuoteen 1970 mennessä. Tuotevalikoima laajentui ja tehdasta laajennettiin. Uusia asuntoalueita syntyi ruukin

länsi- sekä itäpuolelle ja vanhaa asuntokantaa kunnostettiin. Entisestä tukkiuittorannasta Kiramosta kunnostettiin uimaranta vuonna 1966. Vanhan kyläsaunan tilalle rakennettiin uusi tiilisauna vuonna 1957. Yhtiön vienti ulkomaille toi 1900-luvun lopulla Ruukkiin vierailijoita myös Euroopasta. (HS, 4.1.1993) Vuonna 2000 Ruukin alueella laskettiin vierailevaksi noin 40 000 kävijää. (Härö, 2001, 216.)

Alueen rikkaan historiallisen perinnön vaalimista pidettiin tärkeänä jo taontatoiminnan lopettamisen hetkellä. Paikkakunnan perinteitä säilyttämään rekisteröitiin vuonna 1949 Ruukin Kilta ry. Jo 60-luvulla ruukin alapajassa oli museotoimintaa. Ruukin alueen rakennuskaavasta syntyi luonnos vuonna 1966, jossa oli ilmaistu A. Ahlströmin Osakeyhtiön ja Ruotsinpyhtään kunnan tahtotila suojella ruukin vanhat rakennukset. Vuonna 1968 Pentti Aholan Arkkitehtitoimiston Riitta Thunebergin laatima kaava hyväksyttiin lopullisesti. Se oli Suomessa ensimmäinen suojelumääräyksiä sisältänyt rakennuskaava. (Síren, 1971, 110; Rautakorpi H. ym., 2008, 151; Härö, 2001, 216.) Kaavaa tarkastellessa voidaan kuitenkin nähdä, että ruukin aluetta ei nähty ehjänä kokonaisuutena, vaan muun muassa uusia

teollisuutta tukevia tielinjauksia on tehty raskaalla kädellä lävitse alueelle ominaisten polveilevien vanhojen kanavien. Suurin osa tielinjauksista ei kuitenkaan toteutunut. (ELKA, 16.8.1966)

Vuosituhanen lopussa ruukin alueella alkoi tapahtua kunnostusliikkeitä. 1980-luvulla Lappalainen Arkkitehdit oy teki yhteistyötä Ahlströmin kanssa ja Asuntosäätiön tuella korjasi ruukin asuinrakennuksia (Lappalainen, L., 30.10.2020). Korjaustyöstä myönnettiin SAFA-palkinto vuonna 1990 (HS, 26.10.1990). Palkinnon myöntämisen jälkeen alkoi suurempi ruukin elävöittämisprojekti, jossa olivat mukana muun muassa Museovirasto, Uudenmaan Ympäristökeskus ja vuonna 1990 perustettu Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy. Uuden yhtiön tavoitteena oli ylläpitää alueen perintöä ja sen omistukseen siirrettiin useita 1800-luvun rakennuksia. Yhtiön pääosakkaita olivat Ruotsinpyhtään kunta ja A. Ahlström oy. (MV, 1993; MV, 11.9.1995)

Elävöittämisprojektin toimijoilla oli useita tavoitteita ruukin eri osa-alueille. Museoviraston kunnostustyöt alkoivat vuonna 1993 ja päättyivät 1997. Niiden lopputuloksena yläpajasta entisöitiin toimiva sepän työtila ja alkuperäisen kaltainen vesivasara taonta-

Kuva 12. Osa Ruotsinpyhtään rakennuskaava vuodelta 1966. Karttaan on tätä työtä varten merkitty punaisella tieyhteydet, jotka eivät ole toteutuneet. Karttaan on korostettu vesialueet ja ruukin merkittävät rakennukset.

Kuva 13. Ruukki ennen 1990-luvun kunnostustöitä. Lautatarha on kadonnut sahan takaa ja muovitehdas on rakennettu Ruukin itäpuolelle. Kuvan vasempaan reunaan jäänä letkumakasiini on saanut torninsa.

näytöksiä varten. Vesistöt kunnostettiin 1990-luvulla, jolloin muun muassa puinen silta joen yli korvattiin padolla. Kunnostustyö sai myös tukea EU:lta, joka mahdollisti suuremmat korjaustyöt. (MV, 30.9.1996; MV, 30.5.2000; Kauppalehti, 16.10.2000; HS, 10.6.1998, HS, 4.1.1993; HS 21.3.2000.)

2.5 *Teollisuudesta kulttuuriin ja elämyksiin (2000-)*

Vuonna 1999 A. Ahlström Osakeyhtiö selkeytti omistuksiaan ja päätyi myymään sähkötarvikkeita valmistavan Strömforsin tehtaan ranskalaiselle Schneiderille. Aluksi kauppa ei juuri vaikuttanut tehtaan toimintaan ja vielä vuonna 2008 teollisuus työllisti 40 % alueen väestöstä (Taloussanomat, 12.1.1999; Rautakorpi H. ym., 2008, 10, 150)

Vuonna 2014 1600-luvulla alkanut teollinen toiminta saapui kuitenkin päätökseensä, kun Schneider Electronics päätti siirtää tuotantonsa pois Strömforsista. Yli 200 henkeä jäi työttömäksi ja hetken aikaa ruukin tulevaisuus näytti synkältä. (Kauppalehti, 6.5.2014; YLE uutiset, 16.12.2017) Toinen

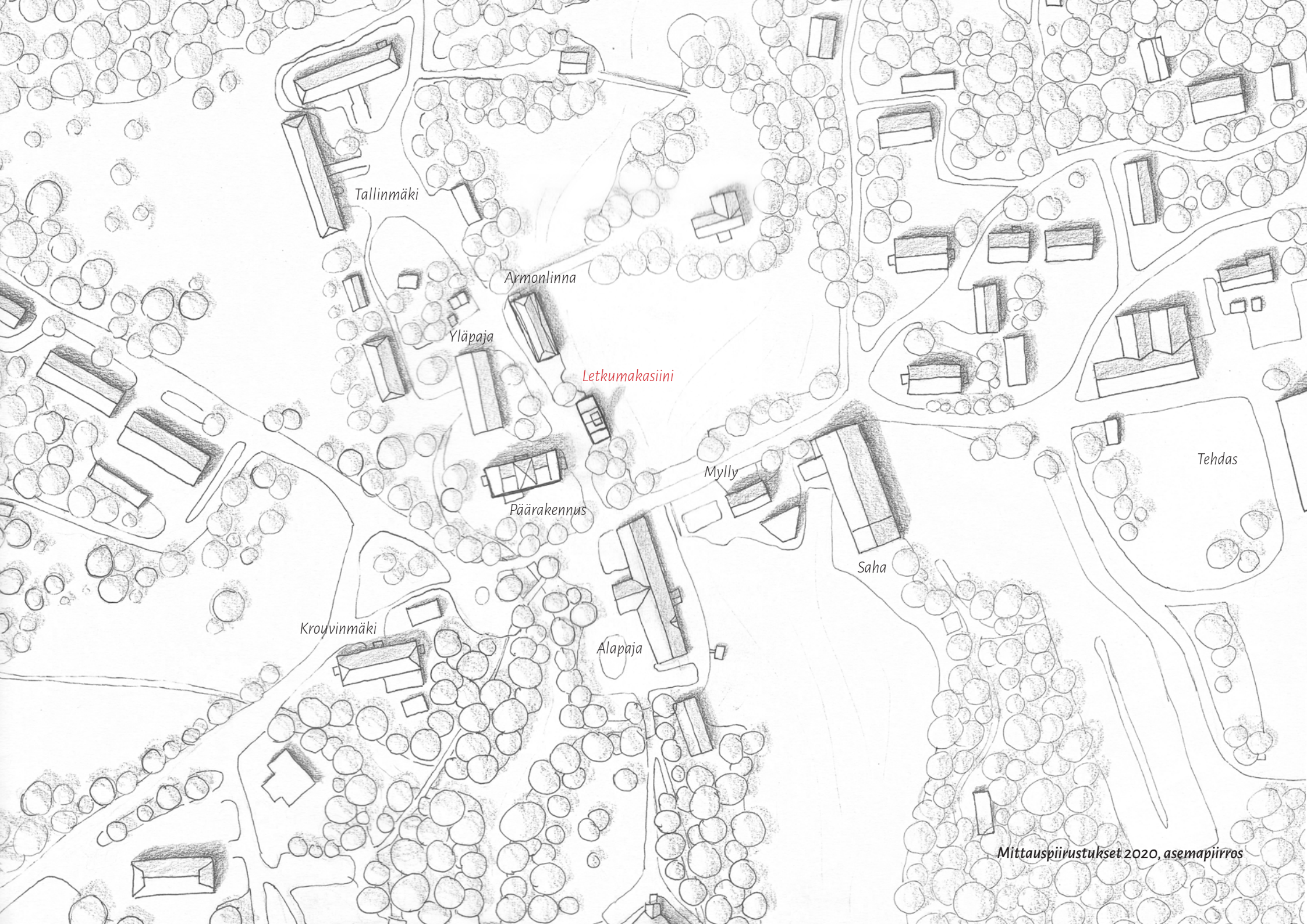
merkittävä hallinnollinen muutos Ruukille tapahtui 2010 kun Ruotsinpyhtää liittyi uuteen suureen Loviisan kuntaan (Rautakorpi H. ym., 2008, 481). Vuosisatoja jatkunut perinne, jossa tehdasyhteisö oli voinut nojata tehtaan johdon hoitavan kaikki alueelle tarpeelliset raamit, oli tulossa päätökseen.

Kylällä ei kuitenkaan jääty murehtimaan tapahtunutta vaan tilannetta lähdettiin korjaamaan vapaaehtoisaktivismin avulla. Yrittäjähdistys Vireä Strömfors ry:n jäsenistössä on sekä alueen yrittäjiä että kannatusjäseniä. Järjestö kehittää ruukkialueen toimintaa ja järjestää muun muassa tapahtumia. Muitakin uusia toimijoita on aloittanut kylällä. Strömforsin tehtaan osti vuonna 2015 pyhtääläinen sijoitus- ja kehitysyhtiö Helmiryhmä Oy. Osakeyhtiön visiona oli perustaa ruukkiin muun muassa liikunta- ja hyvinvointipalveluja tuottava yrityspuisto. Heidän tiloissaan toimii nyt muun muassa parkettivalmistaja Kymifloors ja virkistymisurheilua alueella kehittävä Strömfors Outdoor. (Strömfors matkailusivusto, YLE uutiset, 3.11.2015; Loviisan Sanomat, 20.2.2020)

Ruukkilaisten aktiivisuus, kylän monipuolinen tapahtumatarjonta ja ainut-

laatuinen miljöö huomattiin myös kauempana ja vuonna 2018 Uudenmaan maakuntahallitus valitsi Strömforsin vuoden uusmaalaiseksi kyläksi (YLE uutiset, 16.2.2017). Strömforsin alue on yksi uuden Loviisan aktiivisimmista matkailukohteista ja toimintaa on ympäri vuoden (Strömforsin matkailusivusto, Loviisan Sanomat, 20.2.2020). Vuoden merkittävimpiä tapahtumia ovat Bluegrass -musiikkifestivaali, Ruukin joulu, Kekrijuhla lokakuussa ja erilaiset kesätapahtumat lävitse kesän (Strömfors matkailusivusto).

Lähtöleveysuudessa alueelle suunnitellaan uusi asemakaava, sillä tutkimushetkellä voimassa on ainoastaan osin toteutumaton vuoden 1966 rakennuskaava. Loviisan kaupunki on teettänyt uuden kartan alueesta ja valmistautuu kaavoitustyöhön sekä uusien suojelumäärityksien tekemiseen. Kantava visio on säilyttää vanhan ruukin elinvoimaisuus ja tukea alueen kehittymistä sen historiallisia arvoja ja vanhaa rakennuskantaa kunnioittaen. (Mäntysaari, H, 2020)

Tallinmäki

Armonlinna

Yläpaja

Letkumakasiini

Päärakennus

Mylly

Tehdas

Saha

Krouvinmäki

Alapaja

3. LETKUMAKASIININ HISTORIA

Kuva 16. 1840-luvun Johan Knutsonin piirros ruukista on ensimmäisiä kuvauksia Ruukista. Kuvassa veden vastarannalla on letkumakasiini alkuperäisessä asussaan, mutta taiteilijan tulkinnan mukaan hieman todellisuutta suurempana. Sen takana oikealla vanha päärakennus ja vasemmalla alapajan pääty. Kauempana siintää kirkko, sekä vasemmalla verkhuusin harja.

3.1 Rakentuminen

Tässä luvussa luodaan katsaus letkumakasiinin rakentumiseen. Makasiinista ei ole löytynyt 1800-luvun rakennuspiirustuksia, joiden avulla sen alkuperäistä muotoa voitaisiin verrata nykyhetkeen. Varsinaista suunnitelmaa ei välttämättä koskaan edes tehty. Sen vuoksi letkumakasiinin historian esittely aloitetaan pohtimalla sen alkuperäistä rakennetta valokuvista, piirroksista, kirjallisuus- ja inventaariotutkimuksesta tehtyjen havaintojen pohjalta. Osa analyysiin käytettävistä valokuvista on kuitenkin otettu lähes 100 vuotta virallisen rakennusvuoden jälkeen. Sen vuoksi tässä luvussa esitetään myös pohdintoja mahdollisista varhaisista muutoksista.

1800-luvun alussa sattuneen palon ja tuotannon kasvun vuoksi Strömforsin ruukin johtaja, vuorineuvoksetar Virginia af Forselles, täydensi ruukkia useilla rakennuksilla. Tuolloin myös letkumakasiini rakennettiin maitokamariksi ja aitaksi päärakennukselle aivan vesirajaan vuonna 1823. (Siren, 1971, 94; Rautakorpi ym., 2008, 488; RA, 1832)

Inventaariotutkimuksessa selvisi, että kuvista tunnettu kolmiosainen muoto koostuu kolmesta erillisestä hirsikehikosta, joita

vesikatto yhdistää. On mahdollista, että ensin rakennettiin aitan keskiosa, johon siivekkeet lisättiin lisätilantarpeessa. Alfred Kolehmainen (1983) esittelemistä aittatyypeistä makasiinin keskeisin osa noudattaa kaksikerroksisen sileäpäätyisen poskettoman aitan muotoa. Sen sijaan siivekkeet ovat epätyypillisempi näky. Inventaariossa havaittiin, että kehiköiden hirsien laaduissa on myös eroja, mikä voisi viitata kahteen tai useampaan eri rakennuskertaan. Keskeisessä kehikossa hirret ovat yhtenäisemmät ja vaikuttavat olevan veistetty kyseistä kehikkoa varten. Siivekkeiden hirret ovat sen sijaan moninaiset muodoiltaan,

Kuva 17. Kolehmainen piirros kaksikerroksisesta sileäpäätyisestä poskettomasta aitasta.

vanhoilta aukotuksiltaan ja ovat selkeästi uudelleen käytettyjä muista rakennuksista.

Ensimmäinen kuva letkumakasiinista on Johan Knutsonin piirros Ruukista 1840-luvulla (kuva 17). Piirros on joen puolelta ja sen perusteella aitassa ei vielä 1800-luvun puolessa välissä ole ollut ikkunoita itään. Katon harjan takana eteläläpällä hämöttää piipun pääty ja länsipäädyssä on vellikello. Kuvassa makasiinilla on jo omaleimainen kolmiosainen muoto ja rakennuksen nurkat sekä kehikkojen liitoskohdat on koteloitu pystylaudoituksella kuten nykypäivänäkin. Vanhoista valokuvista ja nykytilasta päätellen ruukissa hirsirakennusten nurkkien kotelointi ja lautaverhoilu ovat olleet vallitsevia piirteitä. Kolehmainen (1989) ja Kailan (2009) mukaan pitkäikäisyyden tavoittelun lisäksi näillä valinnoilla on voitu jäljitellä empiretyyliä. Ruukissa ei sahan toiminnan vuoksi todennäköisesti ole ollut pulaa lautatavarasta, mikä yleensä oli esteenä vähäpätöisempien rakennusten verhoukselle. Mahdollisesti sen vuoksi myös päärakennuksen piiriin kuuluva aitta pyrittiin viimeistelemään ajan ihanteiden mukaisesti.

Viimeistelylle annettu arvo käy ilmi myös makasiinin alkuperäisestä keltaisesta väristä (Siren, 1971; MV, n.d.). Kaila (2009)

Kuva 17c. Havainnekuva letkumakasiinista ilman tornia keltaisessa värissä.

kirjoittaa keltaisen värin yleistyneen Suomessa 1800-luvun alkupuolella ensin Ruotsista tulleiden vaikutteiden ja sittemmin Engelin vaikutuksen myötä. Keltaisella värillä tavoiteltiin kivirakennusten olemusta, mutta sitä arvostettiin myös valoisuuden vuoksi. Hinnan ja työlään ylläpidon vuoksi keltainen sävy varattiin yleensä vain arvorakennuksille (Kaila, 2009). Makasiinin väritys on ollut siis poikkeava, mutta Virginia af Forsellesin yhteydet Ruotsiin, kulttuuritietämys ja oman arvon tunto voivat olla syynä siihen, että myös hänen aittansa sai naapurissa sijaitsevan asuinrakennus Armonlinnan ja uuden päärakennuksen lisäksi keltaisen värin.

Letkumakasiinin rakentamisen aikoihin osalla ruukin kylmistä talusrakennuksista oli skoonelaiseen tyyliin sidottu olkikatto (Siren, 1971). Varmaa tietoa ei ole oliko letkumakasiinissa alun perin olki- vai pärekatto, mutta rakennuksella on tervattu pärekatto vanhimmassa tutkimuksessa löytyneessä mustavalkoisessa valokuvassa 1800-luvun lopulta (kuva 18). Kuvassa makasiinin tummasta sävystä päätellen rakennus on tähän mennessä uudelleen maalattu punaiseksi ja nurkkakoteloinnit valkoiseksi. Mahdollisesti keltaisen värin kallis ylläpitokustannus tai

sopimattomuus talusrakennukselle johtivat värin vaihdokseen kun ruukki vaihtoi omistajaansa. Myös makasiinin naapuri Armonlinna on maalattu uudelleen punaiseksi, mahdollisesti samaan aikaan.

Ensimmäiset kuvat, joiden avulla voidaan tarkastella makasiinin aukotuksia, ovat 1900-luvun alusta. Sivulla 27 on vanhin tutkimuksen aikana löytynyt kuva, jossa

makasiinin aukotuksia näkyy itään päin. Tilanne on siivekkeissä kuten nykypäivänäkin: molemmissa on pieni neliruutuinen ikkuna. Keskimmäisessä aitassa sen sijaan on vielä kuusiruutuinen ikkuna oven sijaan.

Sivulla 32 on vanhin tutkimuksessa löytynyt kuva, jossa makasiinia on kuvattu länsipuolelta. Kuvaan 18 (alla) ja piirrookseen verrattuna makasiinissa on jo tapahtunut

Kuva 18. 1800-luvun lopussa otettu valokuva Armonlinnan edestä. Kuvassa oikealla on vuonna 1898 valmistunut uusi päärakennus ja vasemmalla pärekattoinen letkumakasiini. Letkumakasiinin länsipäädyssä on vielä vellikello.

Kuva 19. Savupiipullinen makasiini 1900-luvun alussa. Vasemmalle jää päärakennus ja makasiinin taakse Armonlinna.

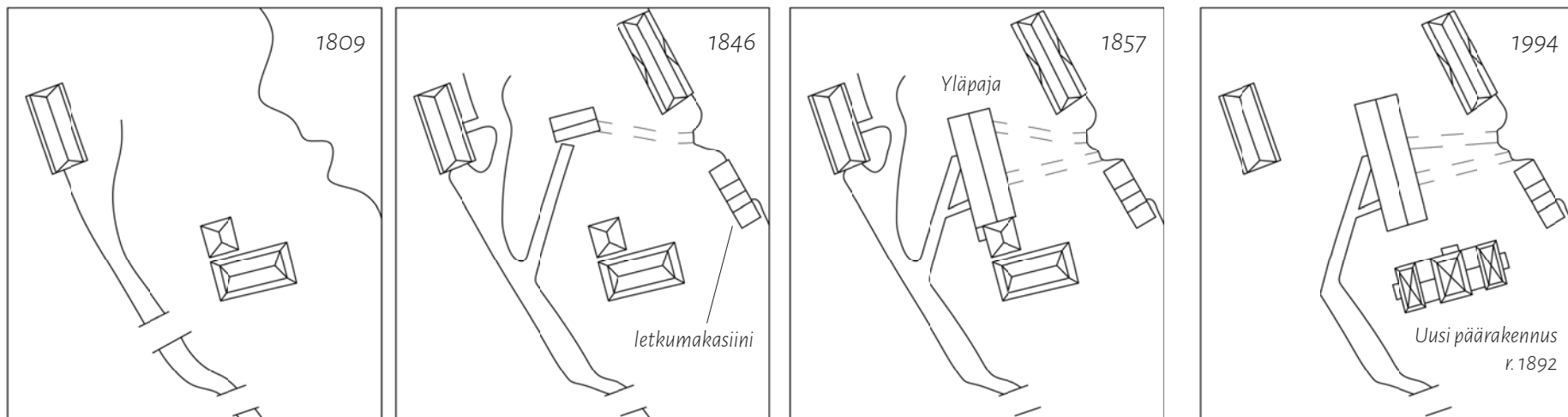

muutoksia. Pärekaton sijaan rakennuksella on huopakate ja vellikello länsipäädystä puuttuu. Länsipuolen ovet ja ikkunat ovat kuvassa kuten nykypäivänä: yksi ovi molempiin siivekkeisiin, kaksoisovi keskimmäiseen aittaan kahden ikkunan reunustamana ja pieni ovi ullakolle. Tarkasteltaessa Kolehmainen (1989) tutkimusta aittojen aukotuksista voidaan todeta, että leveä kaksoisovi on aitalle epätyypillinen, kuten myös suurehkot lasi-ikkunat (Kolehmainen, 1989). On mahdollista, että keskimmäisen aitto aukotuksiin on tehty muutoksia sen siirtyessä

osittaiseen asutokäyttöön 1900-luvun alussa. Makasiinin erikoisen ominaisuutteen huomioon ottaen, on mahdollista, että ratkaisuun oli päädytty jo aikaisemmin.

Joenpientareeseen, johon letkumakasiini rajautuu, tehtiin muutoksia ympäröivien pajarakennuksien kehittyessä. Vuonna 1846 päärakennusta vastapäätä valmistui uusi naulapaja. Sitä varten letkumakasiinin ja Armonlinnan välistä johdettiin maanalainen kanava pajan vesikäyttöistä väkipyörää varten. Vuonna 1857 naulapajan tilalle valmistui

nykyisenä yläpajana tunnettu nippuvasarapaja, jota varten penkkaan puhkaistiin myös toinen kanava. Molemmilla muutoksilla pohjoinen vesiraja siirtyi lähemmäs makasiinin kulmaa. Kanavat ovat yhä olemassa ja niistä toinen on museokäytössä.

Kuva 20. Kanavien muutokset makasiinin lähetyvillä 1846-1994.

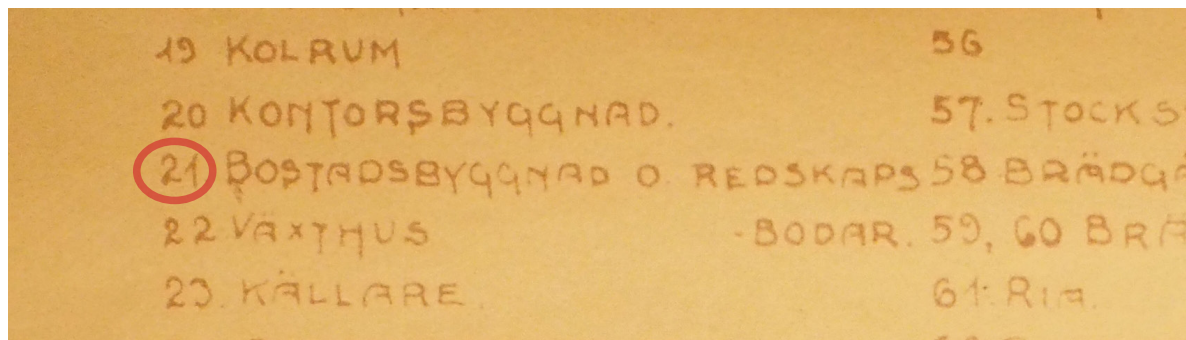
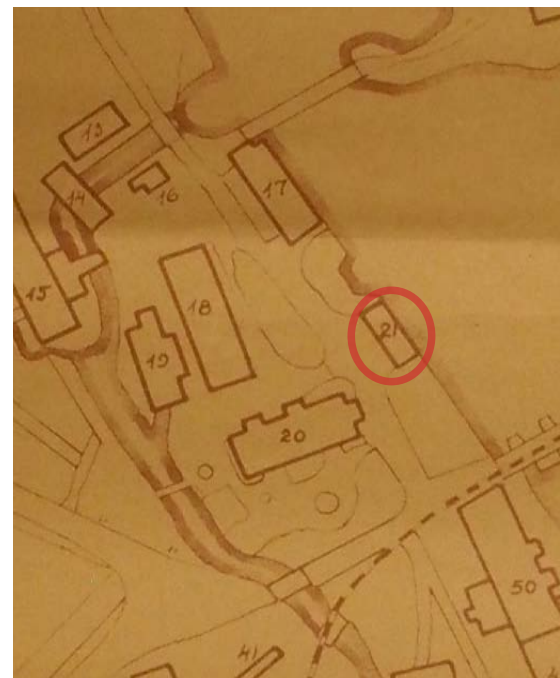
Kuva 21 (yllä). Pysäytetty hetki elokuvasta Rautakaudesta muovikauteen (1954), jossa makasiini on saanut torninsa.

3.2 Käyttö ja tornin lisäys

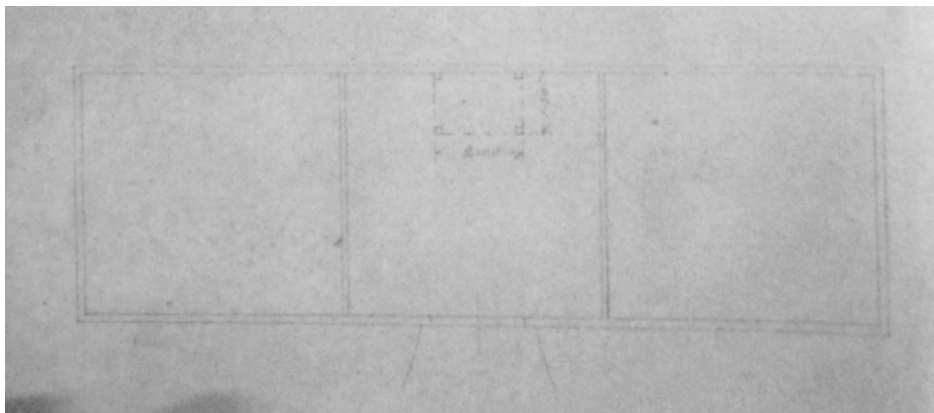
Letkumakasiini rakennettiin alun perin maitokamariksi ja varastoaitaksi päärakennukselle. Inventaariotutkimuksen havainnoista voidaan päätellä, että myös kehikoiden väliin jääviä tiloja on käytetty varastoina. 1900-luvun alussa makasiini on toiminut alkuperäisen käytön lisäksi myös asuntona. Tästä on viitteitä sekä vuoden 1908 ruukille tehdystä suunnitelmasta että ruukkilaisten muistelmissa. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Antti Ahlströmin sahan tuotannon kasvattaminen lisäsi myös kausityöläisten asuntotarvetta. Sen vuoksi on hyvin mahdollista, että kaikki rakennukset on höydynnetty majoituksessa. Vuoden 1908 Suunnitelmassa Strömforsin ruukille makasiini on merkitty kausityöläisten asunnoksi. Asumiskäytöstä kertoo myös Lahja Backman kirjassa *Ruotsinpyhtää Strömfors*. Hänen appivanhempiansa asuivat makasiinissa vuonna 1915. Muistelman mukaan silloin makasiinin toisessa päässä oli yhden kammarin asunto ja toisessa kyläläisten yhteiskäytössä oleva pyykkitupa. (ELKA, 1908; Rautakorpi H., ym., 2008, 200.)

Useilla ruukkilaisilla on muistelmia makasiinissa toimineesta ruukin kaupasta

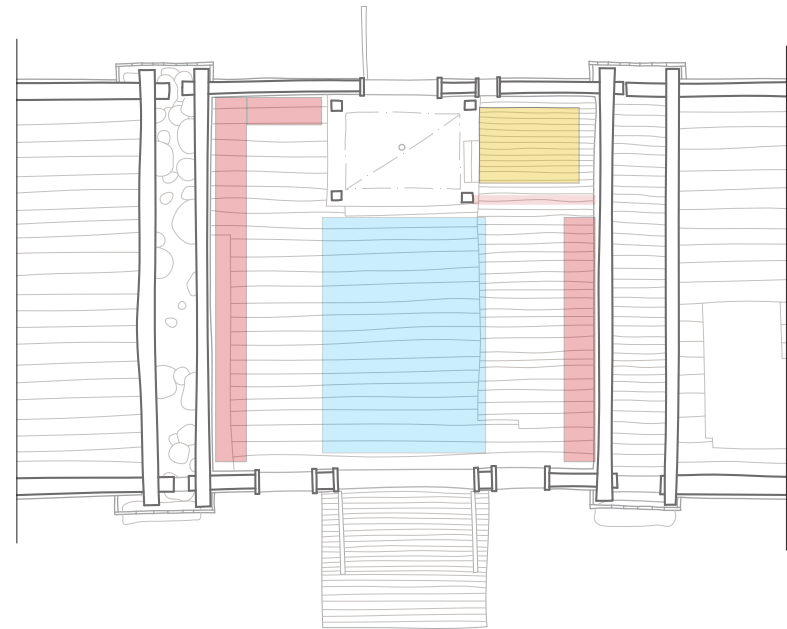
Ahlströmin ajalta. Kauppa on saattanut olla Ahlströmin työntekijöitään varten ylläpitämä tavaraliike, josta ruukkilaiset saattoivat ostaa esimerkiksi Ahlströmin tarjoamiin asuntoihin kuuluvia tarpeita. Tarkempia tietoja toiminnasta ei valitettavasti selvinnyt. Makasiinissa olevien kiintokalusteiden perusteella on todennäköisintä, että kauppa on toiminut rakennuksen eteläsiivessä, missä on yhä vanhat kiintokalustehyllyt. Ruukin varsinainen kyläkauppa ei kuitenkaan virallisten tietojen valossa ole koskaan toiminut makasiinissa. (MVL, n.d.; Rautakorpi H., ym., 2008, 200.)

Kuva 11. Otteet vuoden 1908 suunnitelmasta Strömforsin ruukille. Makasiini on merkitty numerolla 21 kausityöläisten asunnoksi.

- Paloauton paikka
- Letkujenpesukone
- Varustehyllyt
- Väliseinä

Kuva 23 (yllä). Pohjapiirustus keskimmäisestä tilasta paloasemakäytössä.
 Kuva 22 (vasemmalla). Tornin lisäspiirustukset vuodelta 1944. Julki-
 sivu länteen ja pohjapiirustus. Pohjapiirroksessa hirsikehikkoja on
 yksinkertaistettu ja siivekkeiden ovia ja ikkunoita jätetty merkitsemättä.

Tehdaspalokunta aloitti toimintansa makasiinissa vuonna 1945. Tällöin rakennukseen lisättiin tähystystorni, jota käytettiin myös letkujen kuivaamiseen. Tutkimuksessa löytyneet vanhimmat piirustukset makasiinista ovat A. Ahlström oy:n Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkistolle luovuttaman materiaalin joukossa olleet piirustukset tornin lisäyksestä. Ne on päivätty vuodelle 1944. Niissä esitetään pohjapiirros ja julkisivut itään, länteen sekä etelään. Piirustuksissa on myös detaljikuvia tornin julkisivuverhouksesta. Pohjapiirroksessa rakenne on yksinkertaistettu. Itäjulkisivuun on piirretty yhä ikkuna oven sijaan.

Paloaseman toiminnasta tai sisätiloista ei ole löytynyt valokuvia. Tutkimukseen oli kuitenkin mahdollista haastatella Loviisan kaupungin eläköitynyttä palopäällikköä Jari Excelliä. Hän aloitti palomiehen uransa tehdaspalokunnassa makasiinin toimiessa paloasemakäytössä. Haastattelun, piirrosten ja inventaariotutkimuksen perusteella voidaan ymmärtää paloasemakäytön tuomia muutoksia. (Excell, J. 2020; ELKA, 1944; Tehdaspalokunnan päiväkirja; Dahlström ym., 1954)

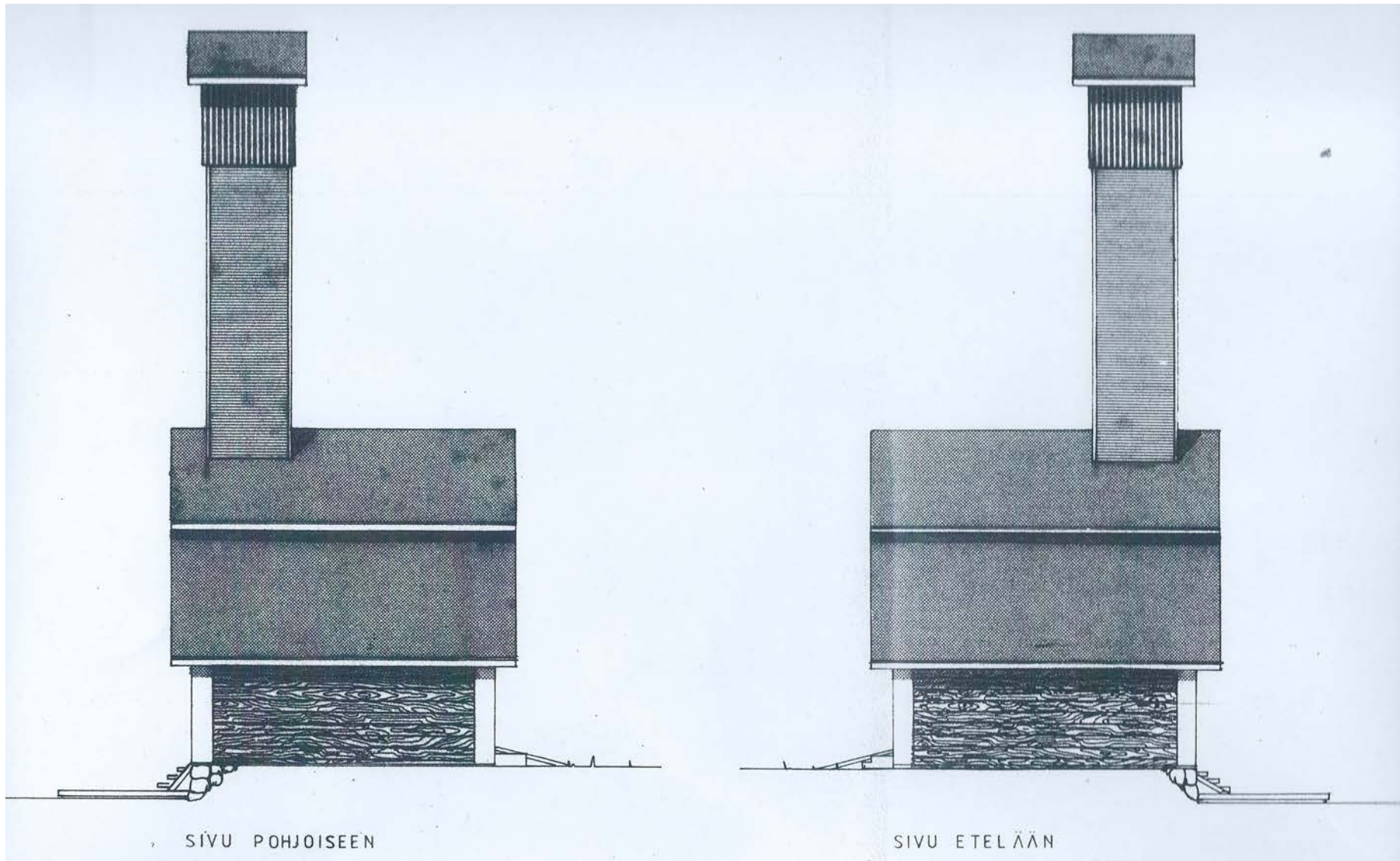
Tiedossa olevat muutokset koskivat pääasiassa makasiinin keskimmäistä tilaa.

Tornille puhkaistiin aukko makasiinin itäpäättyyn ja todennäköisesti samalla piippu ja siihen liittynyt tulisija purettiin. Perustuksia vahvistettiin tornin rakennetta varten betonivalulla, johon lisättiin viemäriaukko mahdollisesti letkuista tippuvan veden poistoa varten. Muualla lankkulattia säilytettiin. Joen puoleinen kuusiruutuinen ikkuna laajennettiin oveksi ja itäseinään puhkaistiin reikä letkunpesukoneen toimintoja varten. Ikkunan muutosta oveksi ei ole esitetty vuoden 1944 piirustuksissa, joten muutos syntyi mahdollisesti tarpeesta toiminnan aikana. Sisäpuolella oven karmiin asennettiin rulla

letkujen torniin vetämistä varten. Pesukoneella on mahdollisesti ollut oma seinällä erotettu tila päätellen kattoon jääneistä jäljistä ja vuoden 1987 inventaariopiirustuksista (LKTA, 10.11.1978A). Joen puolelle lisättiin myös laiturihuoltotoimintoja varten. Tornin suulle alakaton korkeudelle tehtiin luukut, joilla tornin kuilu voitiin sulkea. Paloaseman eteläisellä ja pohjoisella seinällä oli varustehyllyjä. Seinät verhottiin valkoisella puukuitulevyllä, jonka alle alkuperäinen kalkkirappaus jäi. Tunnelma oli varsin tiivis, kun paloauto ajettiin sisälle. (Excell, J. 2020)

Kuva 24. Vanha makasiinissa palvellut paloauto 1960-luvulla alapajaan siirtyneen paloaseman edessä.

Kuva 25. HRH-Suunnittelun inventaariopiirustus, julkisivut. Eteläjulkisivuun on piirretty vaakalaudoitus.

3.3 Paloasemakäytön jälkeinen aika

Letkumakasiini toimi paloasemana vuoteen 1959 asti, kunnes paloaseman toiminnot siirrettiin suurempiin tiloihin alapajan päätyyn (Tehdaspalokunnan päiväkirja). Paloasemakäytön jälkeen toiminta makasiinissa hiljeni. Makasiinin eteläsiivessä Ahlströmin puoti on mahdollisesti jatkanut toimintaansa vielä paloasema-aikojen jälkeen. Hiljaiselo päättyi 1990-luvun Ruukkiprojektin tuloksena, kun letkumakasiini sai uuden käyttötarkoituksena käsityöläismyymälänä. Vesistöjen kunnostuksen yhteydessä laituri purettiin, eikä sitä rakennettu takaisin. Vuosituhannen vaihteessa makasiinissa toimivat kesäaikaan muun muassa Savipaja Keramoksen ja Käsityötuvan myymälät. Ruukkiprojektin yhteydessä letkumakasiinin omistajuus siirtyi A. Ahlström oy:ltä vuonna 1990 perustetulle Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy:lle. (MV, 29.10.1993; MV, n.d)

Osana ruukin elävöittämis- ja korjaamissuunnitelmia alueen rakennuskannalle tehtiin useita kartoituksia ja suunnitelmia uutta käyttöä varten. Loviisan kaupungin tilapalveluilla on hallussa vuoden 1987 HRH-Suunnittelu KY:n osana Ruukkiprojektin

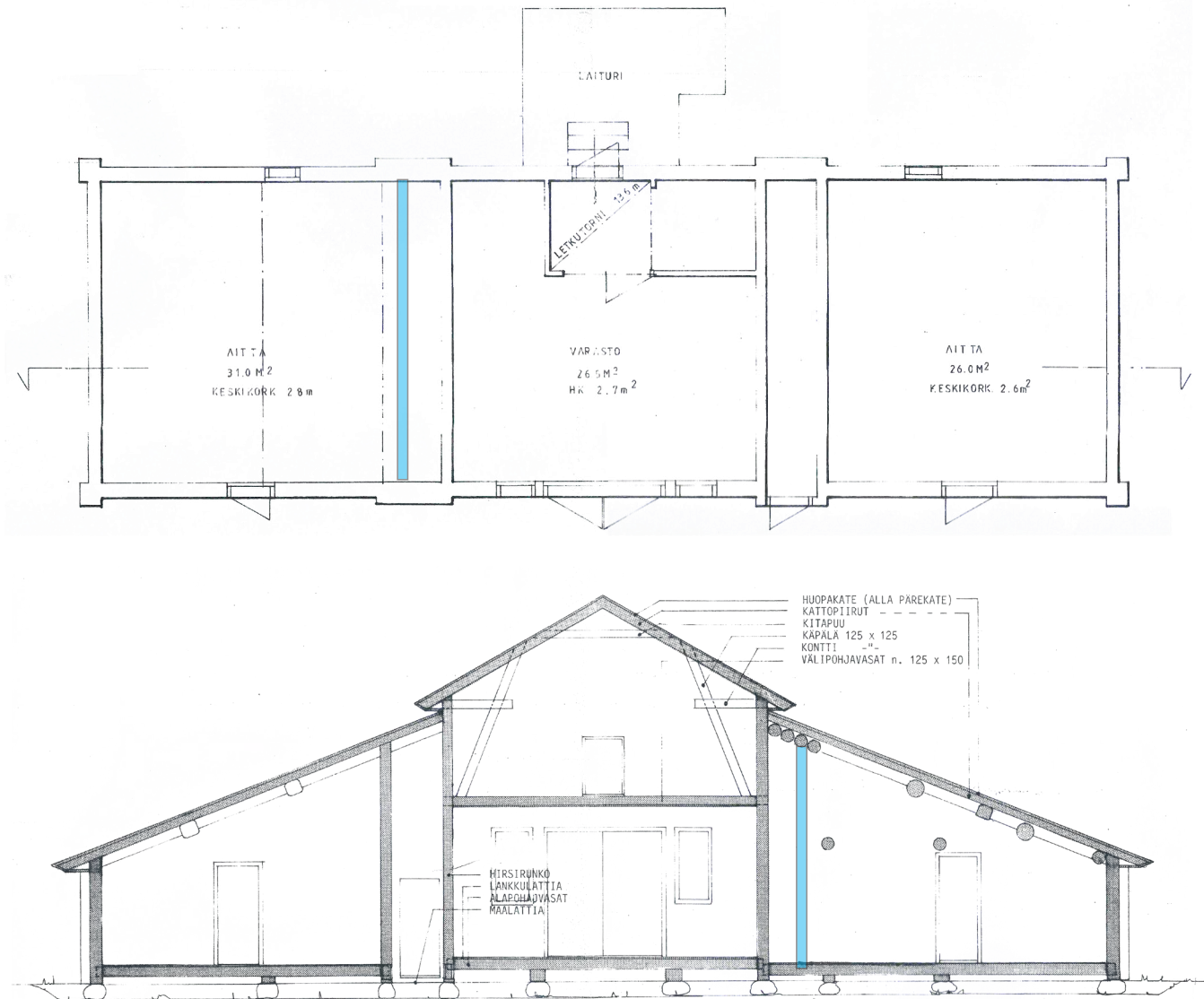
kunnostustöitä laatimat piirustukset makasiinista. Piirustuksissa esitetään sekä tutkimushetken tilaa, että korjausehdotus. Piirustuksissa on esitetty julkisivut mittakaavaan 1:100 (sivulla 38 ja liitteissä) ja pohjapiirros sekä leikkaus mittakaavaan 1:50 (sivulla 40). Kuvista voidaan tehdä muutamia havaintoja, jotka poikkeavat rakennuksen nykyasusta. Eroavaisuudet voivat johtua siitä, ettei korjauksia koskaan toteutettu tai että rakennukseen on tehty muutoksia vielä korjauksen jälkeen.

Julkisivuissa nykyetkestä poikkeavaa on laituri ja eteläjulkisivun verhous. Eteläjulkisivussa on esitetty muiden julkisivujen tapaan vaakasuuntainen lautaverhous., mutta tutkimushetkellä seinä on verhottu pystysuuntaisesti rimoilla ja laudalla, kuten tornin huippu. Pohjapiirustus ja leikkaus vastaavat suurilta osin inventaariossa 2020 tehtyjä havaintoja, mutta kaksi kohtaa vaativat tarkempaa tarkastelua. (LKTA, 10.11.1987A,B)

Ensimmäinen on pohjoisen siivekkeen rakenne, joka on esitetty sekä pohjassa että leikkauksessa ilman pohjoisosan neljättä hirsiseinää. Sen sijaan piirustuksissa pohjoissiiveke kiinnittyy suoraan keskimmäisen aitan runkoon. Vuoden 2020 inventaariosta selvisi,

Kuva 26. Lautarimajulkisivu etelään, 2020.

Kuva 27. HRH-Suunnittelun piirustukset vuodelta 1987. Puuttuva seinä merkitty sinisellä. Seinät on piirretty suuremmiksi, kuin ne todella ovat. Pohjapiirustuksissa keskimmaisessä tilassa on esitetty väliseinät tornin ja letkujenpesukoneen tilan ympärillä.

että myös pohjoinen kehikko on neliseinäinen ja hirsien ikä sekä vanhat merkinnät viittaavat seinien olevan samalta ajalta. Myös tuvan puolen kattoa kantavia hirsiiä on piirroksessa liian vähän. Voi olla, että pohjoisen ja keskimmäisen kehikon välikön kapeuden vuoksi vanhassa inventaariossa on sattunut havaintovirhe. On mahdollista, että välikko oli naulattu umpeen jo 1987. Kyse voi olla myös korjaus ehdotuksesta, jota ei toteutettu, jolloin kattohirsien määrä on ollut summittainen arvio. (LKTA, 10.11.1987A,B)

Toinen kysymyksiä herättävä kohta löytyyleikkauspiirustuksesta ullakolta. Sinne on piirretty kattotuolirakenteet, joita ei ole vuoden 2020 inventaarion aikana olemassa. Ullakon pohjois- ja eteläseinissä on kuitenkin jälkiä, joille ei ole tutkimushetken muun aineiston perusteella selitystä (kuva 28). Vuoden 1987 piirustusten perusteella voitaisiin siis ajatella, että keskimmäisessä aitassa on ollut kattoa tukevia rakenteellisia osia, joita varten aitan hirsiseiniä on veistetty.

Piirustuksen merkintöjen erottaminen siitä, mikä on dokumentoinut piirroshetken tilaa ja mikä on ehdotus korjauksesta, ei ole helppo erottaa. Tekstein on kommentoitu molempia asioita.

Risto Vuolle-Apiala (1996) kirjoittaa

1800-luvulla päreiden käytön muuttaneen perinteisiä kattorakenteita merkittävästi, mikä johti muun muassa ullakkotilojen suurenemiseen (Vuolle-Apiala, 1996). Mikäli keskimmäisessä aitassa on ollut alun perin pärekatto, on mahdollista, että alkuperäiset kattorakenteet ovat olleet jonkinlainen yhdistelmä vuoliaiskaton ja 1800-luvun alussa pärekattojen mukana tulleita sivuseiniin nojaavia rakenteita, joista on jäänyt seiniin jälkiä. Toinen vaihtoehto on, että rakenteita olisi tuettu 1944–45 tornin rakentamisen yhteydessä. Kolmas vaihtoehto on, että rakenne-ehdotus on ollut HRH-suunnittelun tekemä vuonna 1987. Oli rakenteiden syntyhetki mikä tahansa, suurin kysymys on minkä vuoksi ne olisi poistettu 1987 inventaarion jälkeen. Todennäköisintä olisi, ettei korjausta koskaan toteutettu. Valitettavasti piirustukset laatinutta taho ei voitu tavoittaa ja piirustusten ja seinien jälkien arvoitus jää toistaiseksi ratkaisematta. (LKTA, 10.11.1987A,B)

Museoviraston digiarkistosta löytyy kaksi vuotta HRH-suunnittelun piirrosten jälkeen vuonna 1989 Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy:n tekemä yleisinventointi. Inventoinnissa esitetään ruukin rakennuskannasta nopeita havaintoja osana alueen uusiokäyttösuunnitelmia. Letkumakasiini esi-

tellään selvityksessä lyhyesti ja kuvituksena käytetään HRH-suunnittelun julkisivukuvaa itään. Inventaariosta käy ilmi, että paloaseman siirryttyä uusiin tiloihin, rakennus toimi vielä varastona uudelle asemalle. Inventaariossa mainitaan rakennuksessa olevan jo sähköt ja kuntoarvioissa pysty- ja vaakarakenteiden todetaan olevan lähes suorat ja terveet. Selvityksessä on ehdotettu säilyttävää korjausta, jolla rakennuksesta voitaisiin korjata info- ja kioskirakennus matkailijoille. Haastattelussa Leena Lappalainen kertoo inventaarion olleen ajatusluonnos, jota ei otettu käyttöön. (Lappalainen oy, 1989; Lappalainen, 30.10.2020.)

Kuva 28. Lovet ullakon seinässä.

Kuva 29. Puodit käyttävät myös länsijulkisivua tuotteiden esittelemiseen.

Kuva 30. Joulunajan koristelut keskimmäisessä puodissa.

3.4 2000-luku ja tulevaisuus

2000-luvulla letkumakasiini on ollut myymälä- ja taidegalleriakäytössä. Käytön aikana sisätiloihin on tehty pieniä muutoksia, kuten lisäyksiä sähköihin. Vanhan paloaseman sisäverhouksiin on lisätty harmaata koristelankkua. Paloasemakäytössä ollut joen puoleinen ovi on poistettu käytöstä lisäämällä sen eteen kiintokalustehyllyjä. Pääasiassa tilat ovat kuitenkin säilyneet 1950-luvun kunnossa. Kuntaliitoksessa vuonna 2010 letkumakasiini siirtyi Loviisan kaupungin omistukseen ja kaupunki vastaa sen tilavuokrauksesta.

Loviisan tilapalveluiden Pia Rajala kertoo, että 2010 kuntaliitoksen jälkeen Loviisan kaupunki on tehnyt letkumakasiiniin säilyttäviä korjauksia tarpeen vaatiessa. Makasiinin huopakatto on uusittu 2010-luvun alkupuolella kattovuodon vuoksi. Vuodosta on merkkejä ullakon eteläpuolen rakenteissa. Samassa yhteydessä on korjattu myös puotien sisäänkäyntirampeja, tornin ylin ikkuna on uusittu ja rakennus on maalattu uudelleen. Kylällä toimivan rakennusapteekin Roseborg Oy:n yrittäjä Vesa Virtanen kertoo liikkeen toimittaneen makasiinin maalaukseen keitto- maalia. (Rajala, P., 11.11.2020.)

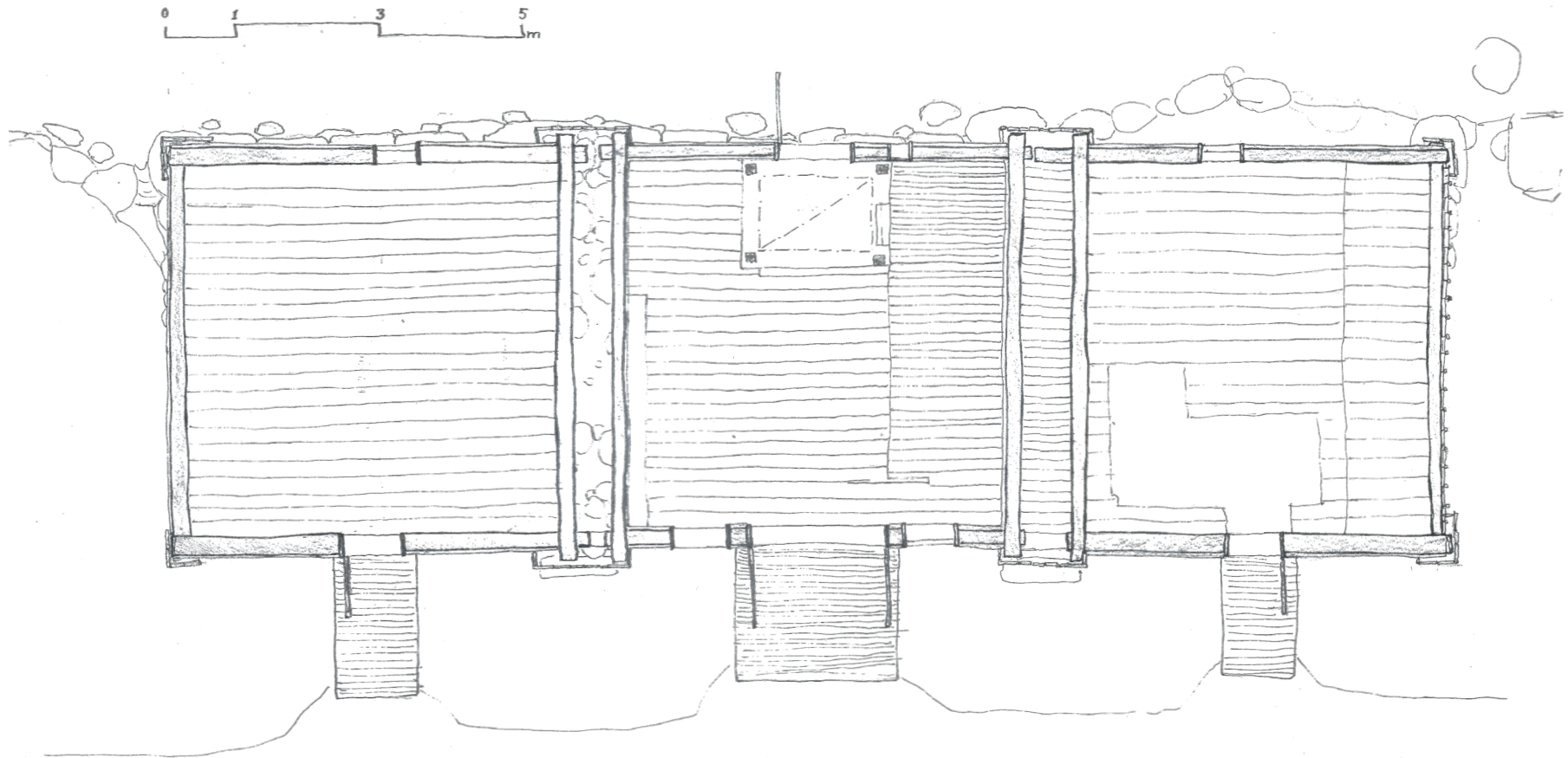
Loviisan Sanomat kirjoittaa ruukin alueen matkailun kasvaneen tasaisesti menneiden vuosien aikana (Loviisan Sanomat, 20.2.2020). Ruukissa järjestetään toimintaa ympäri vuoden. Makasiini sopii hyvin nykyiseen käyttötarkoitukseensa ja se on rakastettu valokuvauskohde matkailijoiden ja tuttujen kävijöidenkin keskuudessa. Rakennus on kuitenkin kärsinyt maanpinnan noususta ja tulevaisuudessa olisi hyvä luoda katse kohti syvällisempää peruskorjausta, jolla rakennukselle voitaisiin taata vähintään saman verran elinikää, kuin mitä se on 200-vuotisen historiansa aikana saavuttanut.

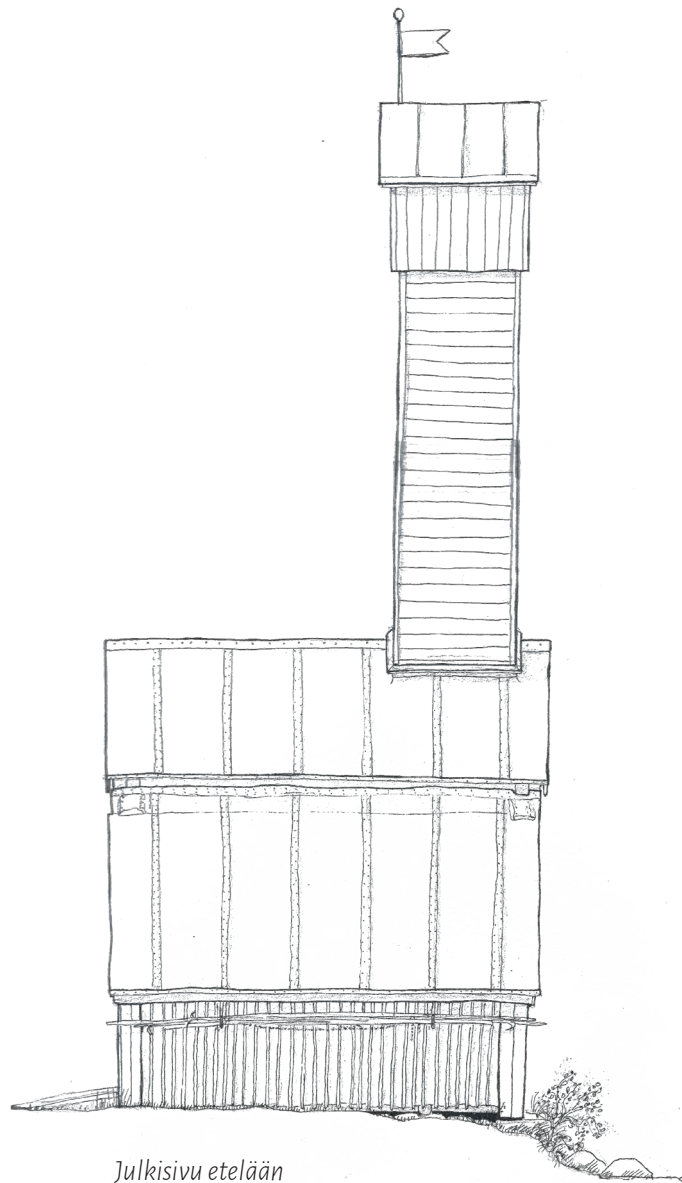

Kuva 31. Pohjoinen aitta myymäläkäytössä.

4. INVENTAARIO 2020

Julkisivu etelään

4.1 Johdanto

Letkumakasiini inventoitiin toukokuussa 2020. Inventointihetkellä tiedossa ollut aikaisempi piirustusaineisto oli vuoden 1944 rakennuspiirustukset (ELKA, 1944) ja vanhoja valokuvia, joissa oli esitetty vanhoja aukotuksia ja savupiipullinen makasiini. Kun HRH-suunnittelun inventaaripiirustukset (LKTA, 10.11.1987A,B) löytyivät lokakuussa 2020, makasiiniin tehtiin uusi tutkimuskäynti, jossa kiinnitettiin erityisesti huomiota vanhojen inventaariopiirustusten ja nykytilan tuomiin ristiriitoihin kattorakenteissa. Letkumakasiinin sisätiloista ei tutkimuksen aikana löytynyt valokuvia, joihin sisätiloja nykyään olisi voitu verrata.

Rakennus dokumentoitiin valokuvamalla ja mittaamalla. Mittausten pohjalta muodostettiin mittapiirustukset, joista osa digitoitiin vektorimuotoon. Valokuvia otettiin sekä toukokuussa 2020, kun makasiini oli vielä talvitaalla, että heinäkuussa 2020, kun puodit olivat toiminnassa.

Inventaarioon tutustutaan rakennusosittain. Kustakin kokonaisuudesta esitellään inventaariovalokuvia huomioiden ja pohdintojen lisäksi sekä otteita mittapiirustuksista.

Esittelyssä keskitytään rakennuksen nykytilan kuvailuun ja kunnon pohdintaan.

Rakennusosien kunnon pääteltiin olevan hyvä muutamia pikaista korjausta vaativia kohtia lukuunottamatta. Inventaariossa havaittiin korjausjälkiä useiden vuosikymmenien kerrostumina. Korjaukseen käytetty materiaali vaikuttaa olevan kullakin hetkellä vaivattomimmin saadulta.

Nykyinen puotikäyttö on lisännyt aikaisempien käyttötarkoitusten kerrostumiin oman jälkensä, joka on vahvimmin läsnä erilaisina valaistuksen ja hyllyjärjestelyjen muodossa. Uudet lisäykset on kuitenkin toteutettu pääasiassa vanhaa kunnioittaen ja aiemmat kerrokset on yleensä säilytetty uusien alla.

4.2 Perustukset

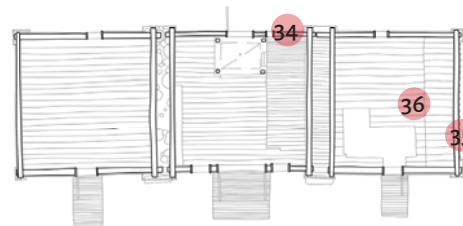
Letkumakasiini sijoittuu pääosin täyttömaan päälle. Maaperästä löytyy muun muassa tiilen ja raudankappaleita. Rakennus rajautuu idästä aivan joen rantaan, jossa sen luonnonkiviperustukset ovat parhaiten näkyvillä. Muilla sivuilla perustukset ovat jääneet kohonneen maan alle ja kivijalasta on näkyvillä vain pieniä pilkahduksia ruohon joukosta. Luonnonkiviperustuksen päältä lähtevät kantavat hirsiseinät.

Rakennuksen alle pystyttiin näkemään pohjoispuolelta sekä veneen avulla itäpuolelta. Makasiinin alle jää noin 400-100 mm tyhjää tilaa. Tila madaltuu siirryttäessä pois päin vedestä. Alle ei päästy tutkimuksen puitteissa ryömimään. Inventaariovalokuvien pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että maan nousemisesta huolimatta rakennuksen alla olevat hirret ovat pääasiassa irti maasta. Osassa hirsistä on jälkiä kosteudesta.

Tornin kohdalla luonnonkiviperustuksen joukkoon on valettu betoniperustus, jonka päälle tornin runko on rakennettu. Valun ympäriltä, keskimmäisen aitan alta löytyy repeytyntä eristevillaa, vaikka ei ole tiedossa, että villaa olisi käytetty makasiinin

eristämiseen. Voi olla, että keskimmäistä tilaa olisi paloasemakäytössä lisäeristetty sammutuskaluston vuoksi, mutta tutkimuksessa tästä ei ole löydetty mainintoja.

37

Kuva 34. Makasiinin alla näkyy puun kappaleita ja eristevillaa.

Kuva 35. Julkisivuverhous koskettaa maata eteläisivulla.

Kuva 36. Maapohja eteläisessä aitassa.

Kuva 37. Kymijoenläntisen haaran vedenpintaa säädellään patojen avulla. Kuvaushetkellä vesi oli vielä matalalla.

4.3 Runko

Makasiinin runko koostuu kolmesta hirsikehikosta, jotka jakavat yhteisen perustuksen. Runkojen väleihin jää alle metrin levyiset varastotilat. Keskimäinen kehikko on kaksi kerrosta korkea. Sen etelä- ja pohjoispuolella on siivekkeet, jotka yhtyvät kokonaisuuteen vesikattorakenteen ja satunnaisten rakenteita yhdistävien hirsien avulla.

Hirsirangan seinistä yhtä lukuun ottamatta (eteläsiivekkeen pohjoispuolella) kaikki ulottuvat vesikattoon asti. Katto on kannatettu vuoliaskattorakenteen tavoin päätyseinillä.

Siivekkeiden hirsissä on paljon vanhoja kokoamismerkintöjä, aikaisempien salvosten ja seinärakenteiden merkkejä. Hirret ovat selkeästi useista eri rakennuksista, eikä kasausjärjestyksessä olevia hirsistä ole käytetty alkuperäisen järjestyksen mukaisesti. Seinissä on sekaisin sekä suorakulmion mallista palhotua hirttä että pyöröhirttä.

Keskimäisen kehikon hirret ovat siivekkeisiin verrattuna yhtenäisemmät ja mahdollisesti nykyistä rakennetta varten veistetyt. Ullakolta tarkasteltuna hirsissä ei ole merkkejä aikaisemmasta käytöstä, kuten siivekkeiden hirsissä on. Väliköistä

tarkasteltuna voidaan kuitenkin nähdä, että myös keskimäisen kehikon rakenteessa välipohjan kohdalla on kaksi pyöröhirttä. Koska muut keskimäisen kehikon hirret ovat yhteneväiset, voi olla että pyöröhirret on vaihdettu jonkin korjauksen yhteydessä.

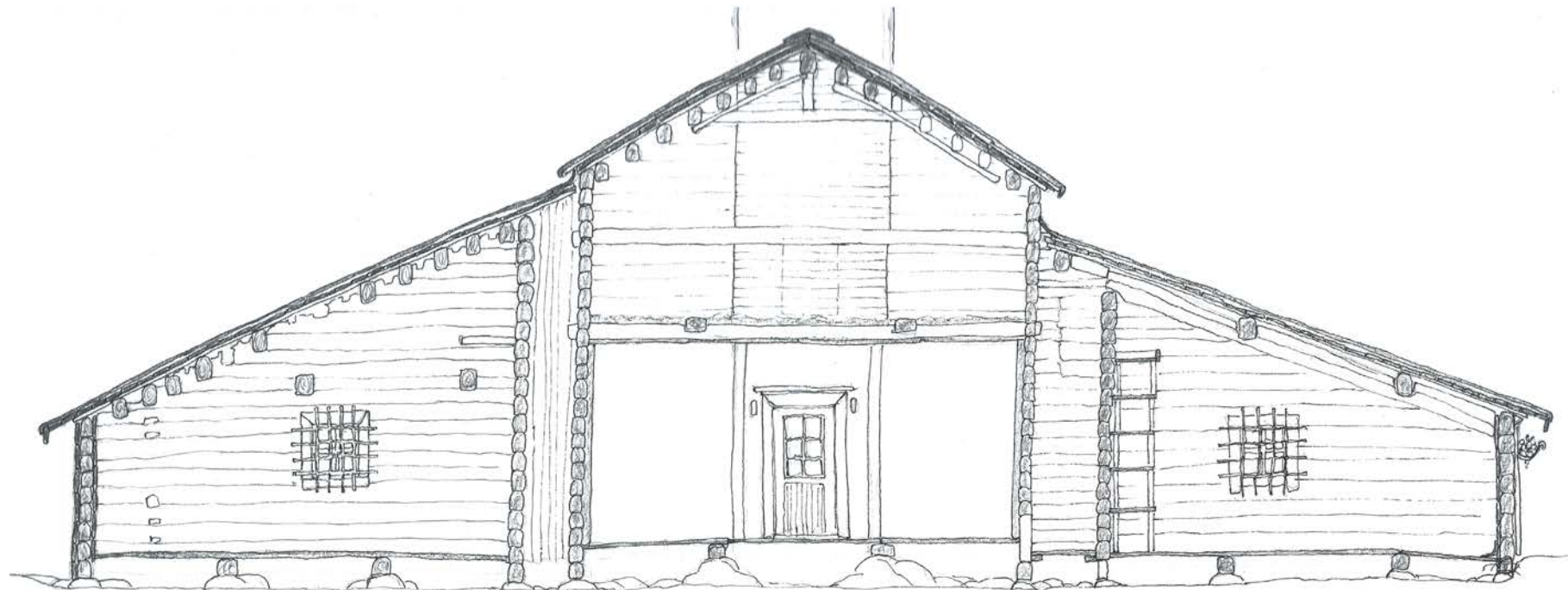
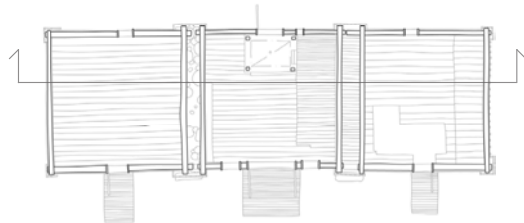
Rakennuksen salvokset ovat suora-/ristinurkka-salvoksia, joiden pituus vaihtelee. Ulkokulmissa salvokset ovat todella lyhyitä. Kohdissa, joissa kehikot seisovat rinnakkain, salvoksia on jätetty epäsäännöllisen pituisiksi ja osittain limitetty viereisen kehikon päätyjen kanssa. Salvoksien päät on suojattu pystylautakoteloinnilla. Seinien tilkkeenä on käytetty muun muassa pellavarivettä.

Hirsirunkoa on jäykistetty kehikoissa eri tavoilla. Pohjoissiivekkeessä on vielä jäljellä kaksi nurkkatukea sekä itä-länsisuunnassa tilan yli kulkevia jäykistäviä hirsistä. Keskimäisessä aitassa välipohjan rakenne antaa tukea rungolle. Eteläsiivekkeessä ei ole seinä-, lattia- ja vesikattorakenteen lisäksi jäykistäviä osia.

Runko on pääasiassa hyväkuntoinen muutamien hirsien lahovaurioita lukuun ottamatta. Etelävälikössä nähdään, että kes-

kimmäisen kehikon alimpia hirsistä on aiemman korjauksen yhteydessä poistettu. Tilalle on asetettu alaohjauspuun päälle noin 600 mm korkuisia 150x150 mm palkkeja, joiden päältä hirsiseinä jatkuu tavallisesti.

Osassa seinistä on leveä lautaverhous sekä ulko- että sisäpuolella. Keskimäisen tilan seinät on kalkkirapattu ja rappaus peitetty valkoisella puukuitulevyllä.

Pohjoissiipi

Pohjoisvälikkö

Keskimmäinen tila / vanha paloasema

Etelävälikkö

Eteläsiipi

Kuva 39. Etelävälikön länsiseinä. Hirsikehikkojen päädyt liittyvät toisiinsa vaihtelevilla tavoilla. Seinissä näkyy erilaisia hirsityypppejä.

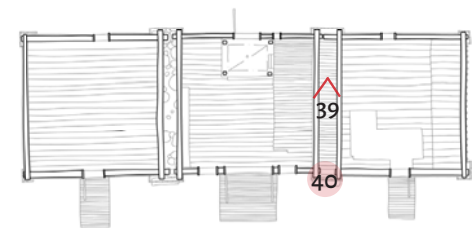

Kuva 40. Keskimmäisen hirsikehikon seinän alaosa puuttuu hirsä. Ne on korvattu puisilla pystypalkeilla. Palkkien alla on alaohjauspuu.

4.4 Julkisivut

Letkumakasiinin julkisivujen hallitsivimmat piirteet ovat kolmiosainen muoto, punainen väri ja musta huopakatto. Pääjulkisivut ovat länteen päärakennukselle ja itään joelle. Makasiinille saavutaan lännestä ja suurin osa aukotuksista sijoittuu tälle puolelle. Kahdesta pääjulkisivusta tunnetumpi ja kuvatumpi on joen puolinen itäjulkisivu. Itä- ja länsijulkisivua jäsentävät hirsikehikkojen yhtymiskohdissa käytetty pystylaudoituskotelointi, joka jakaa massan kolmeen. Muuten julkisivut on verhottu leveällä vaakalaudoituksella.

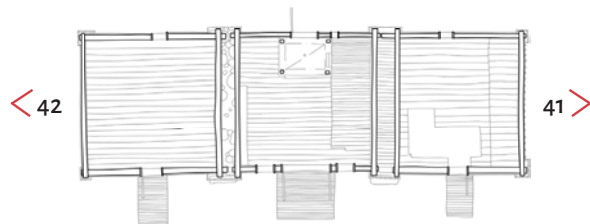
Pohjoiseen ja etelään julkisivu koostuu pääasiassa katon lappeiden mustasta huopakatosta. Näillä lyhyillä sivuilla ei ole aukotuksia ja räystäskokeus on vain noin 1600 mm. Pohjoisjulkisivulla on muun makasiinin kanssa yhteneväinen vaakalaudoitus. Eteläjulkisivussa on pystyrimalaudoitus, joka vastaa

tyylliltään tornin huipun rimalautoitusta. Tornin verhoilua tarkastellaan enemmän tornia käsittelevässä luvussa 4.7.

Makasiini on maalattu punamulta-keittomaalilla. Ulkonurkkien koteloinnit, räystäslisat ja ikkunoiden puitteet on maalattu valkoisella öljymaalilla. Ovet ovat mustat.

Lahovaurioita on kaikilla julkisivuilla. Erityisesti vaurioita on eteläjulkisivun pystyrimalautoituksen päissä, jotka ovat paikoittain lahonneet usean kymmenen sentin korkeudelta. Myös pohjoisessa lauta-verhouksessa on paikoittain kokonaan lahonneita verhouslautoja. Länsijulkisivussa vaurioituneet kohdat sijoittuvat maarajaan.

Kuva 41. (yllä). Eteläjulkisivussa on rimalautaverhous ja kiinnikkeet sahan toiminnan aikaisille tukinuittoseipäille.
Kuva 42 (alla). Pohjoisjulkisivussa on vaakalautaverhous. Verhouksessa on paikoittain suuria lahovaurioita.

4.5 Ikkunat, ovet ja muut aukot

Makasiinissa on aukotuksia vain itäisessä ja läntisessä julkisivussa. Itäisen puolen muutoksia pystytään seuraamaan vanhoista valokuvista, mutta länsipuolen vajavaisen aineiston vuoksi ei voida varmaksi sanoa onko aukotuksissa tehty muutoksia ennen 1900-lukua. Mikäli Johan Knutson piirros 1840-luvulta (sivulla 28) on todenmukainen aukotuksien suhteen, makasiinissa ei vielä silloin ollut ikkunoita itään. Aikaisimmat kuvat, jotka esittävät aukotuksia itään ovat 1800-luvun lopulta. On mahdollista, että ikkunat on lisätty rakennuksen molemmille puolille vasta silloin.

Ikkunamalleja on yhteensä neljää erilaista. Yhteensä ikkunoita on kymmenen. Ikkunat ovat puuikkunoita, yksipuitteisia vaihtelevilla ruutujaoilla. Suurinosa on varustettu yksinkertaisilla laseilla ja kiinnitetty puitteisiin ulkoa päin kitillä. Juulia Mikkola ja Netta Böök (2016) toteavat Ikkunakirjassa, että vaikka kitatut lasit olivat 1800-luvun puoliväliin mennessä vakiintuneet kaupungeissa, talousrakennuksissa urakiinnitys oli yleinen vielä 1900-luvullakin. Voi siis olla, että ikkunoissa on ollut alunperin puu-urat ja kittaus on tehty korjauksen yhteydessä. Nykyinen kittaus on ik-

kunoissa hyväkuntoinen ja ainakin maalipinnat on uusittu lähivuosikymmeninä.

Tornin alempien ikkunoiden ja paloaseman joelle aukeavan oven ikkunan kaksinkertaiset lasit voisi selittää niiden merkittävästi myöhempi rakennusikä vuonna 1945. Rakennusikä näkyy myös oven ikkunan ulkopuolen listalasiutuksessa, joka ylestyi pularaikana 1940-luvulla pellavakitin puutteesta (Mikkola&Böök, 2016). Oven paikalla on aikaisemmin ollut ikkuna ja voi olla että sen osia on käytetty uuteen rakenteeseen.

Varsinaisia ovia on kolme länteen ja edellä mainit-tu yksi ikkunallinen ovi itään. Kaikki ovet ovat noin 400...500 m korkeudella maasta ja niille noustaun lautaramppeja pitkin. Lisäksi huomaamattomampia ovia välikköihin on kaksi, mutta niistä pohjoinen on naulattu kiinni ja saranat poistettu.

Siivekkeiden ovet eroavat rakenteeltaan ja kooltaan vanhan paloaseman ovista. Alkuperäinen oletus oli, että keksimmäistä ovea olisi suurennettu käyttötarkoituksen muuttuessa paloasemaksi (1945), mutta tutkimuksessa löytynyt valokuva (sivulla 32) osoittaa pariovien olleen paikoillaan jo ennen toimintaa paloasemana. Myös oven saranat ja pohjoispuolen oven takorautainen säppi

viittaavat oven vanhempaan ikään. Ovet ovat siivekkeiden oviin verrattuna kevyet ja ilman lukkopesiä, jotka löytyvät siivekkeiden ovista. On siis mahdollista, että myös keksimmäisessä aitassa olisi alunperin ollut kapeampi ovi esimerkiksi sen toimiessa asuntona, mutta pohdinnalle ei ole konkreettisia viitteitä.

Siivekkeiden ovet ja ullakon ovi ovat rakenteeltaan ja viimeistelyltään todennäköisesti aikalaisia ja alkuperäiset.

Ovien ja ikkunoiden lisäksi muita aukkoja löytyy itäjulkisivusta, jossa oven eteläpuolella on pieni entisen letkunpesukoneen vedenottoputken aukko, joka on peitetty sisältä päin puulevyllä. Länsijulkisivussa pariovien pohjoispuolella on myös kynnyksikorkeudella suurin piirtein saman kokoinen aukko, joka on peitetty ulkopuolelta julkisivuverhoukseen ja aukon muotoon sovitetuilla laudanpaloilla. Aukko ei yllä seinän lävitse, vaan on kaiverrettu hirsiin. Yhdistettynä aukon alapuolella olevaan putken jäänteeseen, voi hyvin olla, että aukko on ollut jonkin sähköpäänteen paikka.

Tornin ikkunat

Tutkimuksen aikana torniin ei ollut mahdollista nousta, mutta tornin ikkunoita voidaan tarkastella ilmasta otettujen kuvien kautta. Tornissa on yhteensä kuusi ikkunaa, kolme itään ja kolme länteen. Ylimmät ikkunat eroavat alemmista muodoltaan. Niissä on kolmiomainen yläosa ja ne vaikuttaisivat kuvien perusteella olevan yksinkertaiset, kun alemmat neliönmuotoiset ikkunat ovat kaksinkertaiset. Sisältä lähempi tarkastelu ei ollut mahdollinen, joten kaksinkertaisuuden toteutus jäi arvoitukseksi.

Ikkunat ovat kaikki yksipuitteisia ja neliruutuisia. Valokuvista lasit vaikuttavat kitillä kiinnitetyiltä. Sekä puitteet, että vuorilaudat on maalattu valkoisiksi ulkopuolelta, mutta sisäpuolelta puupinnat on jätetty käsittelemättä. Ikkunoissa ei näytä olevan saranoita.

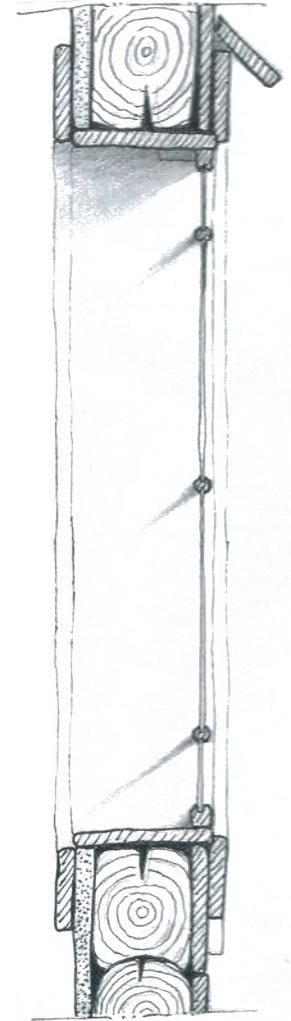
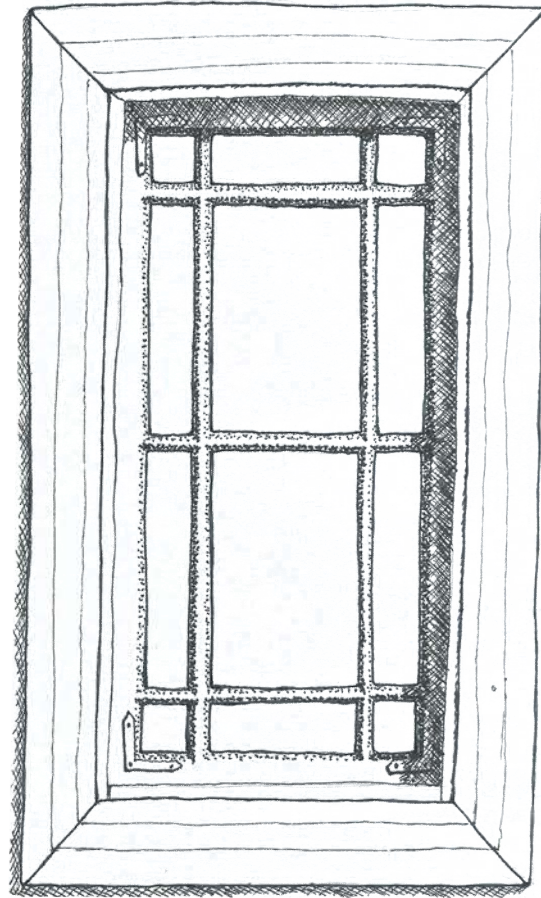
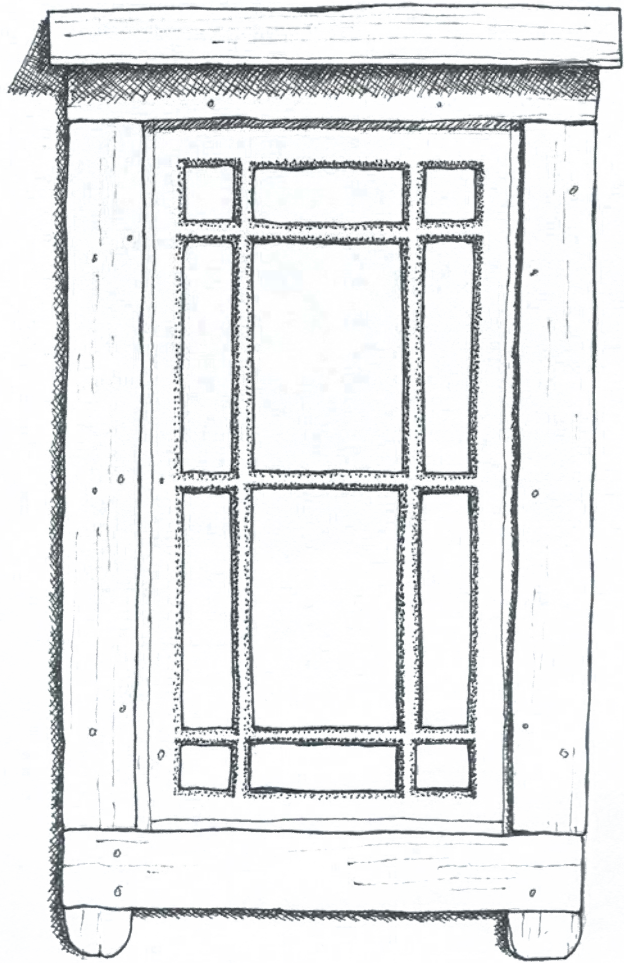
Kuvien perusteella ikkunat vaikuttavat pääosin ehjiltä. Maalipinnoissa on kulumaa ja julkiverhouksessa ikkunoiden ympärillä on kosteuden ja aiheuttamaa kulumaa erityisesti länsipuolella. Itäpuolella tornin julkisivu on kokonaisuudessaan paremmassa kunnossa.

Kuva 45. Tornin kolme ikkunaa itään.

Kuva 46. Tornin ylin ikkuna länteen.

-

+

Ikkunat A1 ja A2

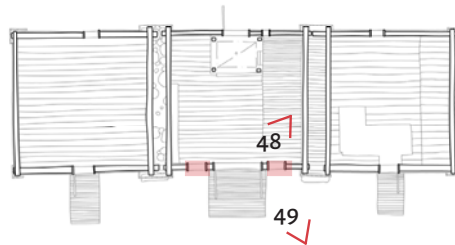
Länteen makasiinissa on kaksi ikkunaa, jotka on rakennettu samalla tavalla. Ikkunat ovat yksipuitteisia, yksinkertaisia ja 12-ruutuisia. Ne on kiinnitetty ulkopuolelta kitillä. Puitteet on kiinnitetty toisiinsa kulmaraudalla ja maalattu sekä ulkoa, että sisältä valkoiseksi. Maalipinta on likaa lukuun ottamatta hyväkuntoinen. Puitteet ovat ohuet ja viistetyt sisäpuolelta. Kittauksella on päästy lähes samaan muotoon ulkopuolella. Ikkunat ovat kiinteät, tutkimushetkellä ne oli kiinnitetty karmeihin sinkityillä 2000-luvun kulmaraudoilla.

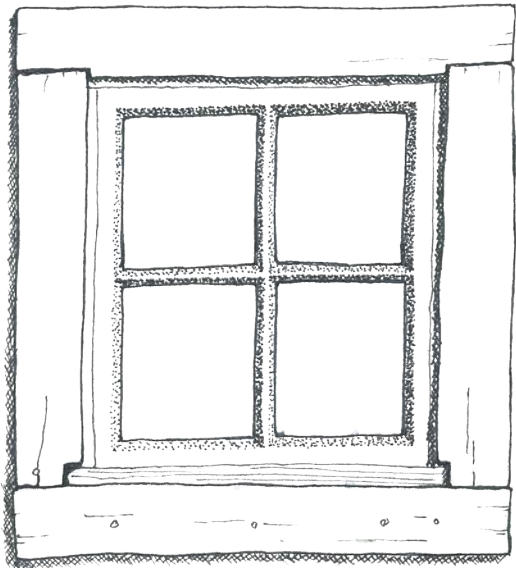
Ikkunankarmit on päätelty sisäpuolella hennoilla urituksilla. Vuorilaudoissa sama pehmeiden urien aihe toistuu suuremmin. Vuorilaudat ja karmit ovat sisällä menettäneet maalipintansa lähes täysin. Kontrasti ikkunan puitteiden siistiin maalipintaan saattaisi viitata siihen, että ikkunat on uusittu tai korjattu.

Vuorilaudat ovat ulkona koristeettomat lukuun ottamatta puolipalloaiheita ikkunan alaosassa. Eteläisen ikkunan koriste on lohjennut. Vaakasuuntainen alin vuorilauta uppoaa pystysuuntaisiin lautoihin liitoksella. Ikkunan yläpuolella ulkona on pieni räystäs, mutta ikkunalautoja ikkunoissa ei ole.

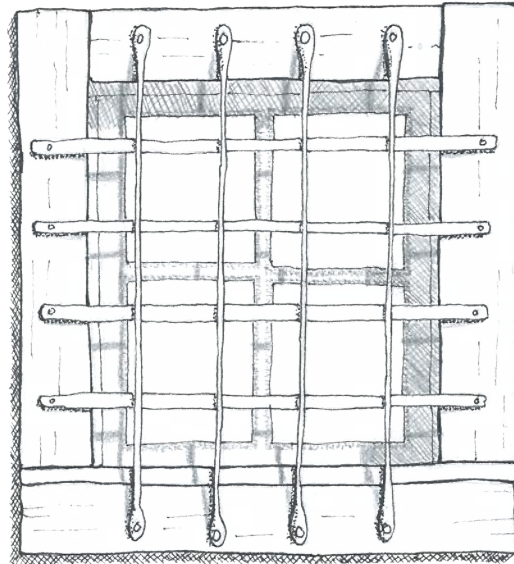

Kuva 48 (yllä). Tornin ylin ikkuna länteen.
Kuva 49 (oik). Eteläisempi ikkuna.

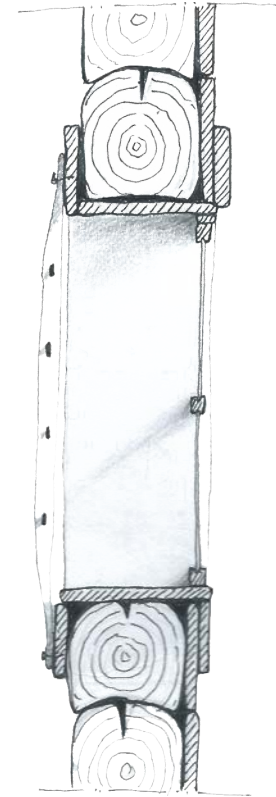

-

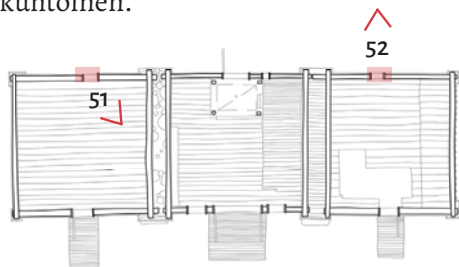
+

Ikkuna B1 ja B2

Ikkunat itään sijaitsevat siivekkeissä. Ne ovat rakenteeltaan lähes identtiset vuorilautojen kulmien muotoilua ja avattavuutta lukuunottamatta. Ikkunat ovat yksinkertaiset, yksipuitteiset ja neliruutuiset. Lasit on kiinnitetty puitteisiin ulkopuolelta kitillä. Puitteet on maalattu valkoisiksi sisältä ja ulkoa. Eteläsiiven ikkunassa on ulkopuolella nostosarana ja sisäpuolella karmeihin on kiinnitetty kaksi sormihakaa, sekä yksi tuulihaka. Ikkuna aukeaa ulospäin.

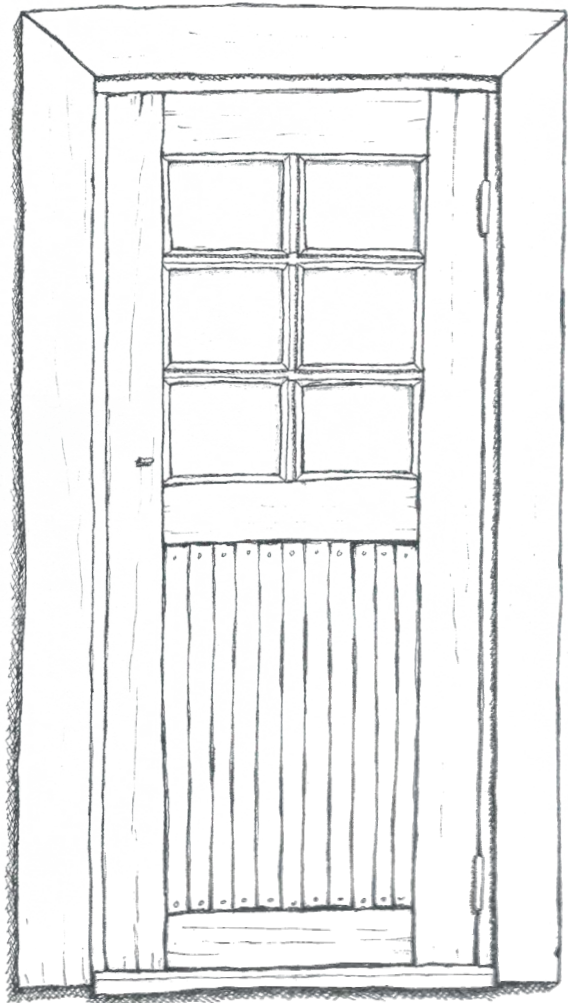
Molempien ikkunoiden edessä sisäpuolella on takorautainen kalteri, joka on naulattu vuorilautoihin. Vuorilaudat ovat sisällä käsittelemättömiä. Ne ovat yläkulmista yhteen jiiiratut pohjoissiivessä (kuva xx), eteläsiivessä rakenne on suorasukaisempi (sivu 60). Ulkopuolelta vuorilaudat on maalattu valkoiseksi. Maalpinta on likaa lukuunottamatta hyväkuntoinen.

Kuva 51. Pohjoissiiven ikkunan takorautakalteri.

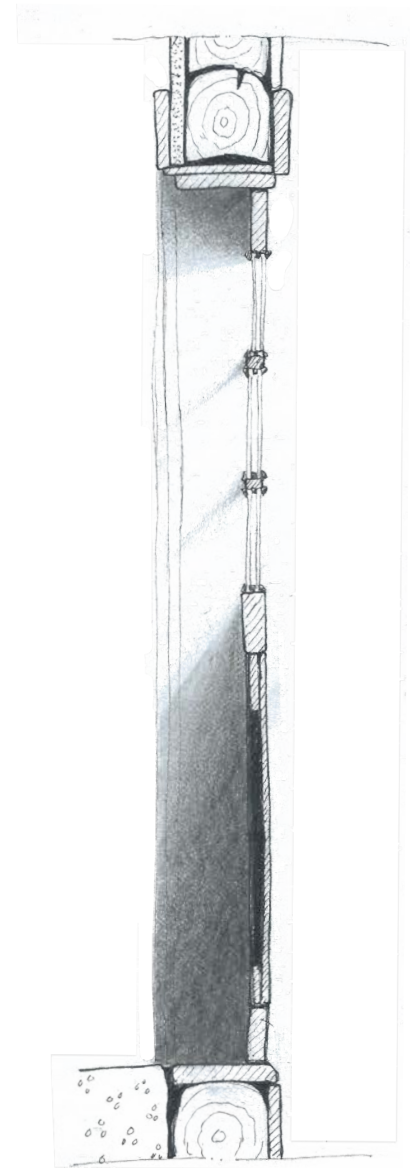
Kuva 52. Eteläsiiven ikkuna joelta.

-

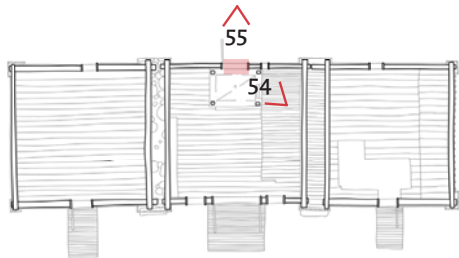
+

Ovi A

Itään aukeava ovi on poistettu käytöstä lisäämällä sen eteen hyllyjä. Ovi aukeaisi ulospäin. Ovi on rakenteeltaan monimuotoinen ja mahdollisesti koottu osittain vanhan ikkunan osista, joka sen paikalla oli ollut. Oven lasitus on poikkeuksellinen muihin ikkunoihin nähden, sillä lasit ovat kaksinkertaiset. Ulkoa päin lasit on kiinnitetty listoilla, sisemmät lasit vaikuttavat lepäävän urissa tai vasten puitteen keskihuullostaa. Puitteet on maalattu valkoiseksi ulkoa.

Oven alaosa koostuu pystysuuntaisesta kapeasta paneloinnista, mutta sisäpuolella rakenteesta on näkyvillä vaneria. Vanerin eteen on koristetarkoituksessa lisätty puunoksia, mitkä estivät rakenteen tarkempaa tutkimista sisältä. Ovesa ei ole jäljellä kahvoja, mutta sisäpuolen vuorilauoissa on yhä jäljellä letkurullan helat. Vuorilaudat on maalattu ulkoa ja sisältä valkoisiksi, mutta sisällä pinnassa on

Kuva 54. Oven pielipuissa on yhä jäljellä letkurullan helat.

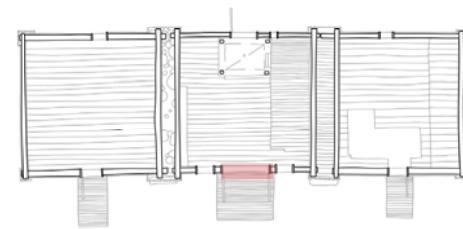

Kuva 55. Ovi idästä. Oven yläpuolella on lamppu, joka ei ole enää käytössä.

Kuva 56 (vas). Eteläisen puolen oven rakenne.

Kuva 57 (yllä). Sydänpäätteiselle rautasaranalle on lohkaistu tilaa vuorilaudasta.

Ovi B

Vanhan paloaseman ovi on ulospäin aukeava pariovi. Ulkoa päin on näkyvillä kapeiden vaaka-paneelien muodostama pinta ja todennäköisesti ruukissa taotut sydämenpäärautasaranat. Sisältäpäin näkyvillä on ovien pienamainen Z-ranka.

Ovi lukitaan nykyaikaisella munalukolla, eikä ovissa ole jälkiä muunlaisesta lukitusjärjestelmästä. Ovista pohjoisempi voidaan lukita paikoilleen takorautaisella säpillä, joka kiertyy kynnyksessä olevan rautatapin ympärille.

Oven vuorilaudat on maalattu valkoiseksi sekä sisältä, että ulkoa. Sisältä yläkulmat on jirattu ja vuorilaudat on muotoiltu A-ikkunatyypin vuorilautojen tavoin siroilla urituksilla. Sisäpuolelta maalipinta on kulunut ja pieliin on kiinnitetty sähköjohtoja, sekä muita puodin toimintaan liittyviä kylttejä. Ulkopuolelta pystyvuorilautoihin on huullettu urat saranoille. Ylävuoriauta on pyöristetty päistä hieman ikkunoiden päätteiden tavoin ja oven yllä on puinen räystääs.

Ovi on kauttaaltaan musta, mutta erityisesti ulkopuolelta alaosista pinta on kulunut merkittävästi.

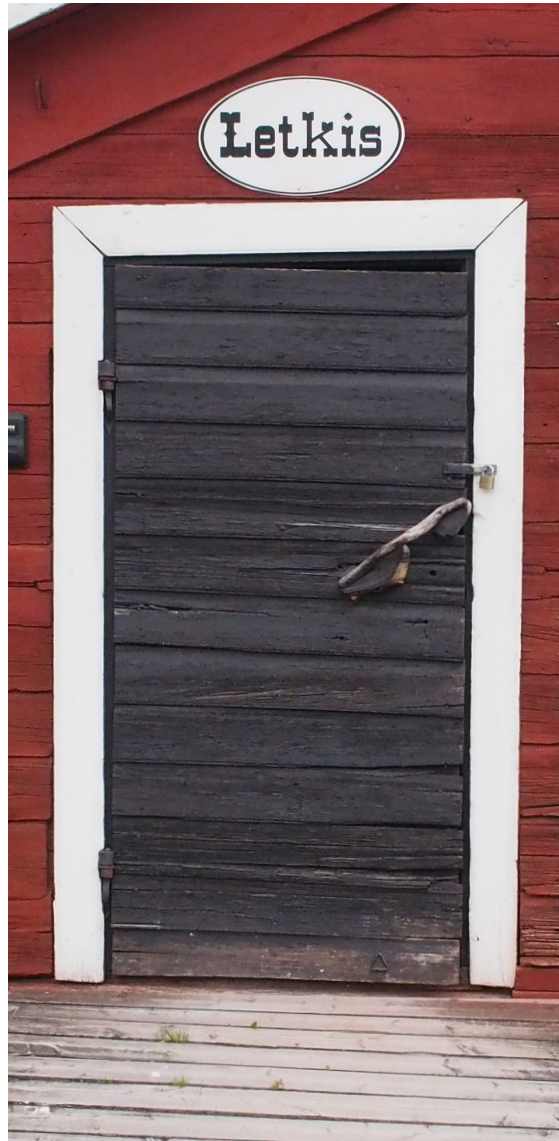
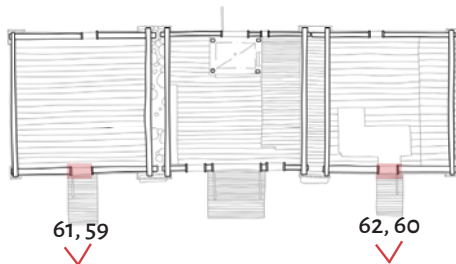

Ovi C1 ja C2

Siivekkeiden ovet ovat rakenteeltaan samankaltaiset ja aukeavat ulospäin. Ainoa ero on lukituksessa ja vetimissä. Ovien rakenne koostuu ulkopuolella leveästä vaakapaneelistä, jonka takana on pystysuuntainen lautarunko ja vaakasuuntaiset pienat. Ovilla saranoiden päätteet on piilotettu rakenteen sisälle.

Molemmissa ovissa on vanha lukko, joka ei ole enää käytössä. Sen sijaan molempiin oviin on lisätty nykyaikainen munalukko. Eteläsiiven ovenssa ei ole erikseen vedintä, pohjoissiivessä on vetimenä oksasta muotoiltu kahva.

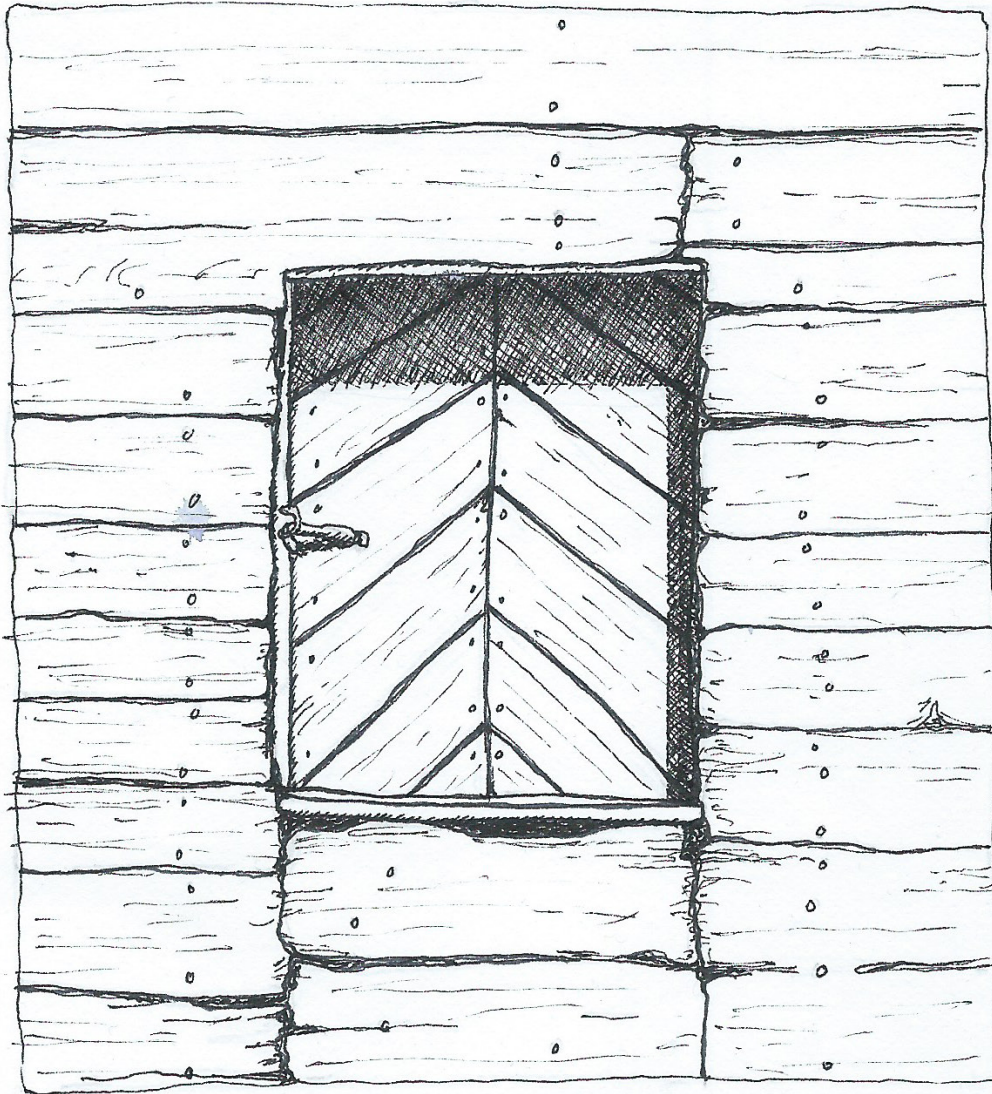
Ovien vuorilaudat on päätelty yläkulmista jiiraten ja maalattu valkoiseksi ulkopuolelta. Sisäpuolelta vuorilaudoissa on yksinkertainen uritus koristeena, mutta ne ovat muuten käsittelemättömät. Lautoihin on tehty erilaisia sanallisia merkintöjä ja laskuja. Pohjoissiiven ovenssa on lisäksi jälkiä vihreästä ja sinertävästä väristä.

Kuva 61. Pohjoissiiven ovi.

Kuva 62. Eteläsiiven ovi.

Ullakon ovi

Ovi aukeaa sisäänpäin ja se on kooltaan 700x950mm. Ulkopinta koostuu vinopanelointia jäljittelevistä laudoista, jotka on naulattu raskailla rautanauiloilla, jotka ovat todennäköisesti viereisen naulapajan tutoantoa. Vinopanelointi oli suosiossa erityisesti 1700-luvun lopulla, joka naulojen kanssa voisi viitata oven olevan alkuperäinen.

Vinolaudat on naulattu kiinni niiden takana olevaan pystysuuntaiseen lautarunkoon, jonka takana on vaakasuuntaiset pienat. Ovi on kauttaaltaan musta, mutta paikoin rapistunut. Sisäpuolelta väri on kulunut vielä enemmän.

Oven saranat ovat taotut, raskaat pitkäsarajat, jotka ulottuvat sisäpuolella lähes oven puoleen väliin asti. Ne kiinnittyvät käsittelemättömään pielipuuhun sisäpuolella. Vuorilautoja ei ole ulkopuolella, vaan lautaverhous ulottuu pielipuiden ylitse. Sisäpuolella lautaverhousta ei ole.

Ovessa ei ole jälkiä lukosta. Vetimen ja salvan virkaa toimittaa oven kiinnitetty metallihela, joka lukitaan irtonaisella rautanaulamaisella haalla pielessä olevaan vastakappaleeseen.

64

65

Väliköjen ovet

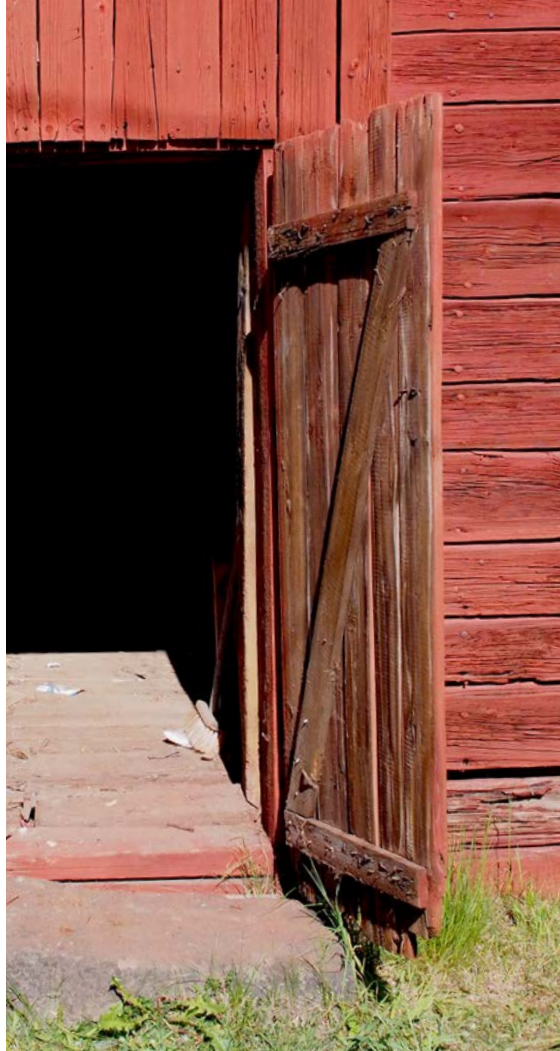
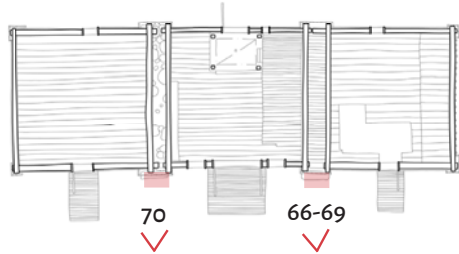
Länsijulkisivussa helposti huomaamatta jää etelävälikön ovi (kuva vasemmalla), joka on muista ovista poiketen maalattu punaiseksi muun julkisivun tavoin. Ovesta on käynti kahden hirsikehikon väliin jäävään varastotilaan. Se on muista ovista poiketen lähes maantasolla ja rampin sijaan käynti on yhden luonnonkiven muodostaman portaan kautta. Maanpinnan nousun vuoksi ovea täytyi tutkimushetkellä nostaa kiven ylitse.

Oven saranat ovat hyvin samankaltaiset vanhan paloaseman oven saranoiden kanssa. Ylempi sarana on hyväkuntoinen, mutta alempi on pahasti ruostunut. Ovesta ei ole kahvaa, vaan vetimenä toimii ovesta roikkuva rautahela. Hela Oven viereen jäävistä jäljistä päätellen on kuitenkin hyvin mahdollista, että hela on jäänyt jäljelle alkuperäisestä säpestä, joka on ollut identtinen ullakon oven kanssa. Nyt ovi lukitaan takorautaisella haalla.

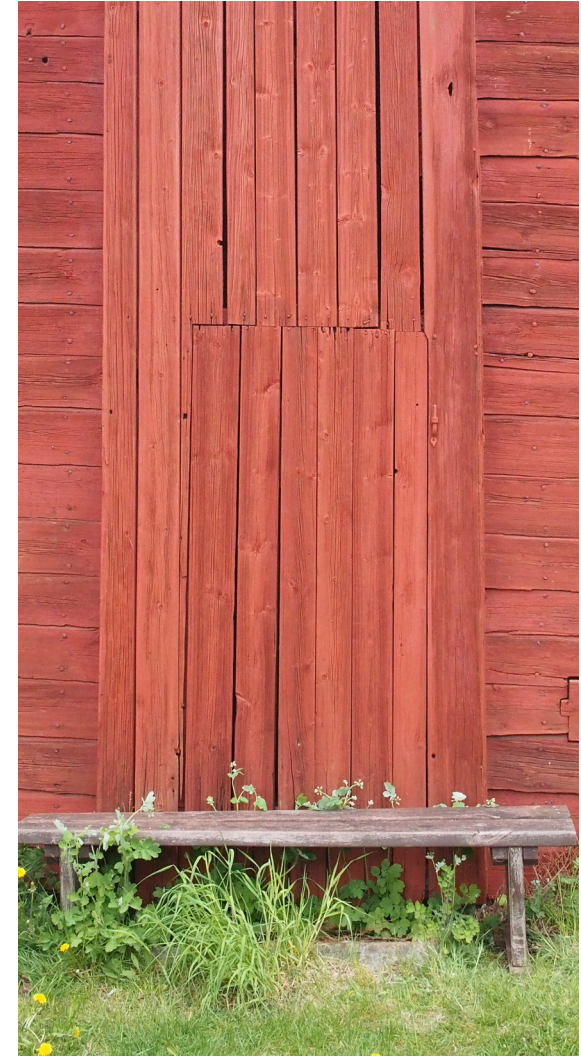
Myös pohjoisvälikössä on todennäköisesti ollut ovi, sillä pystylaudoituksessa on samoissa mitoissa etelävälikkөөn verrattuna oleva laudoitettu osa, sekä eteläreunassa tyhjäksi jääneet saranoiden tapit.

Kuva 67 (yllä). Välikön oven sydänmenpääsarana.
 Kuva 68 (alla.) Nykyinen haka ja vanhan säpin hela.

Kuva 69. Etelävälikön oven rakenne on vielä vanhan paloaseman oven rakennettakin yksinkertaistempi pienaovi.

Kuva 70. Pohjoisvälikön sisäänkäynti on naulattu umpeen mahdollisesti välikön entisen oven laudoilla. Lisää välikön rakenteesta kappaleessa 4.9.4 Pohjoisvälikkö.

4.6 Välipohja ja ullakko

Letkumakasiinin keskimmissä hirsikehikossa on välipohja ja ullakko. Sisäänkäynti ullakolle on ulkokautta, mutta makasiinissa ei ole kiinteitä tikkaita tai portaita nousuun.

Itse ullakko on hyvin tilava ja huonekorkeus on kurkihirren kohdalla jopa 2800 mm. Sivuseinien kohdalla vesikaton rakenne on noin 1400 mm korkeudessa. Lävitse tilan kulkee kaksi jäykistävää hirttä noin 900 mm korkeudessa välipohjasta. Hirsiiä on seinän jäljistä päätellen mahdollisesti ollut myös kolmas, mutta mikäli näin on, se on poistettu kun torni rakennettiin.

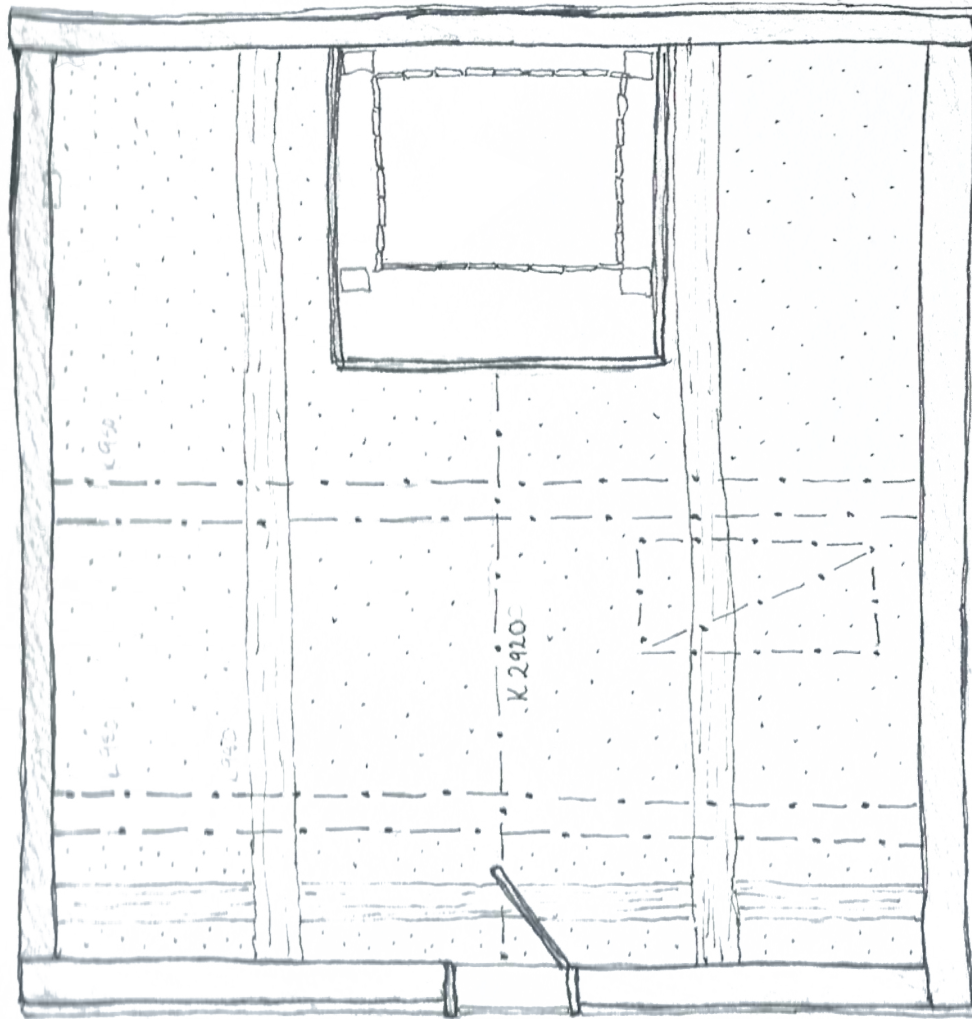
Välipohjan ranka koostuu hirsistä, 600 mm välistyksellä kulkevasta laudoituksesta ja puukuitulevyistä. Levyt on kiinnitetty lautoihin alapuolelta puurimoilla. Välipohjan täyteenä on purua, joka väristä ja koostumuksesta päätellen on useilta eri vuosikymmeniltä. Pohjimmaisissa kerroksissa on mukana myös runsaasti sammalta, muita kasvien osia kuten käpyjä sekä tehtailta peräisin olevia aineita kuten tiilen paloja ja takorautanauvoja.

Tutkimushetkellä ullakolle oli varastoitu vanhan paloaseman aikaisia letkulaatikoita. Osassa laatikoista oli yhä Strömforsin tehtaan

Kuva 71. Näkymä ullakolle ovelta. purun joukossa on erilaisia puun kappaleita sekä punaisia puisia letkujen säilöntälaatikoita. Tornin rakenne halkaisee tilan.

Kuva 72. Ullakon pohjapiirustus, mittapiirros 2020.

vanha leima. Laatikot olivat pääasiassa puisia, mutta myös metallisia löytyi muutama. Letkuja ei ollut säilynyt. Muita tilaan jätettyjä esineitä olivat vanha airamini hehkulamppu ja tupakka-asteja. Loviisan entinen palopäällikkö Jari Excell osasi kertoa, että nuoriso oli saattanut käydä tauolla salaa tupakalla ullakolla. Tornin laudoituksessa on jäljet ristinollan pelaamisesta.

Kuva 73. Ullakon ovi.

4.7 Vesikatto

Makasiinia yhdistää kolmiosainen vesikatto. Keskellä katto on muodoltaan tavallisen harjakaton kaltainen, jonka linjoja siivekkeiden katot jatkavat pienen pudotuksen jälkeen. Katteena on kolmiorimoilla kiinnitettyä noin 900 mm kaistaleina asennettua huopaa. Huopa on nostettu lyhyen matkaa hirsiseinille kohdissa, joissa siivekkeet kohtaavat keskimmäisen kehikon. 1980-luvun inventaariopiirustuksissa päreiden mainitaan olevan vielä uuden huopakatteen alla. Inventaariotutkimuksessa tätä ei päästy varmistamaan.

Vesikatto on rakenteeltaan perinteisen vuoliaiskaton kaltainen, vaikka ullakko on poikkeuksellisen korkea. Keskiosassa katon rakenne on kaikista jykevin ja noudattaa pääosin samoja periaatteita koko rakenteen alueella. Hirsiiä on seitsemän molemmilla lappeilla ja kurkihirsi keskellä. Hirsien yllä lappeen suuntaisesti kulkevat vuoliaiset, joiden päällä on laudoitus ensin vaakasuuntaisesti ja sen jälkeen vielä lappeen myötäisesti. Rakenne on paremmin näkyvillä eteläisellä lappeella, jossa ensimmäinen lautakerros on löyhempi.

Keskiosan vesikaton lautakerroksissa on nähtävillä eri aikakausien lautakerrostumia.

Loviisan kaupungin tilapalvelut osasivat kertoa katon vuotaneen 2010-luvulla, jolloin viimeisin korjaus on toteutettu.

Korjausten lisäksi jälkiä on historiassa toteutetuista muutoksista. Näkyvin niistä on vanhan piipun poistamisesta hirsiiin jäänyt noin 800 mm leveä aukko etelälapeessa. Aukkoa on yritetty tukea kiinnittämällä katkaistuihin hirsiiin lappeiden suuntainen tukikappale, mutta katto on silti painunut sisään päin. Katkaistut hirret ovat pääosin hyväkuntoisia, mutta jäljelle jääneisiin hirsiiin kohdistunut paine ja mahdollinen vesivaurion vaikutus on lahottanut etelälappen alimman hirren lähes poikki.

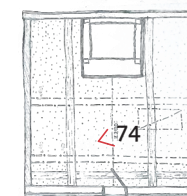
Toinen selkeä jälki muutoksista on tornin lisäämisestä johtuneet lisäykset ja korvaukset. Tutkimuksen aikana ei päästy tarkastelemaan tornin rakennetta, mutta kuilun lävitse ei kulje rakenteellisia osia. Sen vuoksi on syytä olettaa, että ainakin viisi keskimmäistä hirttä on katkaisu tornin tieltä. Katkotut hirret on tuettu torniin vaakapalkkirakenteella.

Siivekkeiden vesikatot eivät ole symmetrisiä. Eteläsiivekkeen katto on rakenteellisesti kevyempi ja alkaa alemmaa kuin pohjoisen. Rakenteessa on vain kolme päätyseiniin nojaavaa hirttä, jonka päällä

vuoliaiset ja lautakate lepäävät. Rakenne vaikuttaa harvuudestaan huolimatta hyväkuntoiselta.

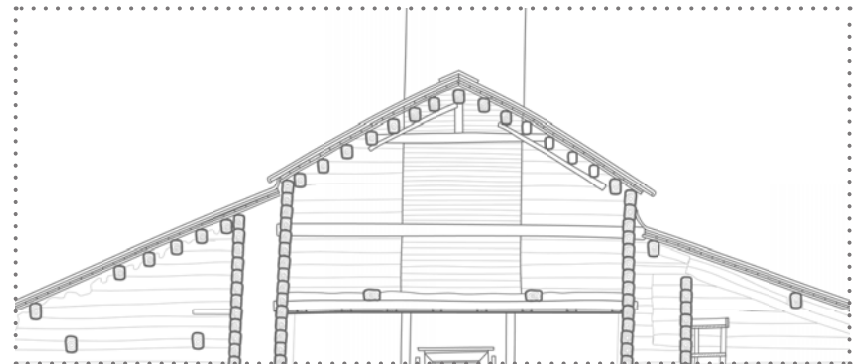
Pohjoisen siivekkeen rakenteessa on userampia hirsiiä, mutta ne on sijoiteltu epä säännöllisin välein. Päätyseiniin nojaa yhteensä kymmenen hirttä, jotka ovat pääasiassa noin 300-400 mm välistyksillä toisistaan. Aukkoja hirsille vaikuttaisi olevan yhteensä 12 tai 13, mutta osa jäljistä saattaa olla kehikon aikaisemman käytön peruja. Muuten rakenne on hyvin paljon peilikuvansa kaltainen, vaikka käytetty puutavara on yhtenäisempää.

Kummassakin siivessä katoissa on merkkiä aikaisemmista korjauksista. Materiaalien iästä päätellen korjauksia on tehty tarpeen niin vaatiessa sillä hetkellä sopivammaksi ajatellulla puutavaralla ilman sen surempaa suunnittelua. Myös korjauksien suhteen eteläsiipi on pohjoista kirjavampi.

Kuva 74. Vanha piipun poistaminen on jättänyt etelälappeen hirsiiin aukon. Lappeen alin hisi on lahonnut melkein halki.

Kuva 75. Pohjoisen lappeen (vas) puumateriaali vaikuttaa eteläistä uudemmalta. Kuva 76 (alla). Yksityiskohta leikkauspiirroksesta ullakon kohdalta.

4.8 Torni

Harjan itäpäädyistä on tuotu lävitse noin kolmetoista metriä korkea tähytys-/letkutorni. Tornin rakenne seisoo betoniperustuksen päällä keskimmäisen kehikon sisällä. Torni on lautaverhoiltu sekä sisä- että ulkopuolelta. Tutkimuksen aikana ei ollut mahdollista tutustua rakenteen runkoon. Kantavasta rakenteesta on neljä puupilaria näkyvissä vanhan paloaseman tilassa. Pilarit on laudoitettu mahdollisesti suojaus- tai koristetarkoituksessa. Osa verhousta on tavallista lautaa, mutta myös koristelankkua on käytetty.

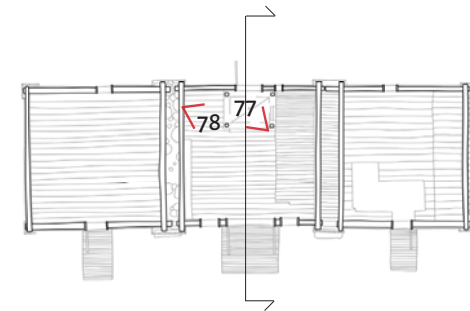
Varsinainen torni on näkyvissä sisätiloissa vasta sen kuilun alle astuttaessa. Kuilu alkaa välipohjan korkeudelta. Inventaariohetkellä kuilun suulla oli jäljellä toinen lukuista, joiden avulla aukko on voitu sulkea näkyvistä. Kuilun koillisnurkassa on sen seinään naulattuja lauta-askelmia, joiden avulla torniin on kiivetty. Tikasta, joka ulottuisi askelmien alkukohtaan, ei tutkimushetkellä löytynyt. Tornin huipulla näkyy yhden ihmisen seisottava lautataso ja pyöreä hirsipalkki, jonka yli kuivattavat letkut on vedetty (Excell, J., 28.5.2020).

Kuilun sisäverhous on pystysuuntainen. Tornin sisärakenteen kuntoa ei päästy tarkastelemaan lähemmin. Ullakolla näkyvän tornin verhous on vaakasuuntainen, hyväkuntoinen ja laudoituksen raoista päätelleen kaksinkertainen.

Vuodenm 2020 inventaariotutkimuksen aikaisista mittauksista voidaan päätellä, että tornin sisälautaverhouksen ja ullakolla näkyvän lautaverhouksen välissä länsipuolella on tyhjää tilaa. Ilman laudoituksen avaamista ei voitu varmaksi sanoa millainen tornin rakenne on. Tila on saattaa olla eristeelle tai rakenneratkaisuille. Vesikattorakenteen nojaaminen torniin viittaisi siihen, että tornin rakenne voisi olla monimutkaisempi, kuin sen betoniperustuksille ulottuvat pilarit antavat ymmärtää. Tornin kuilun sisämitat ovat noin 1200x1700 mm ja ulkomitat 1600x2000 mm.

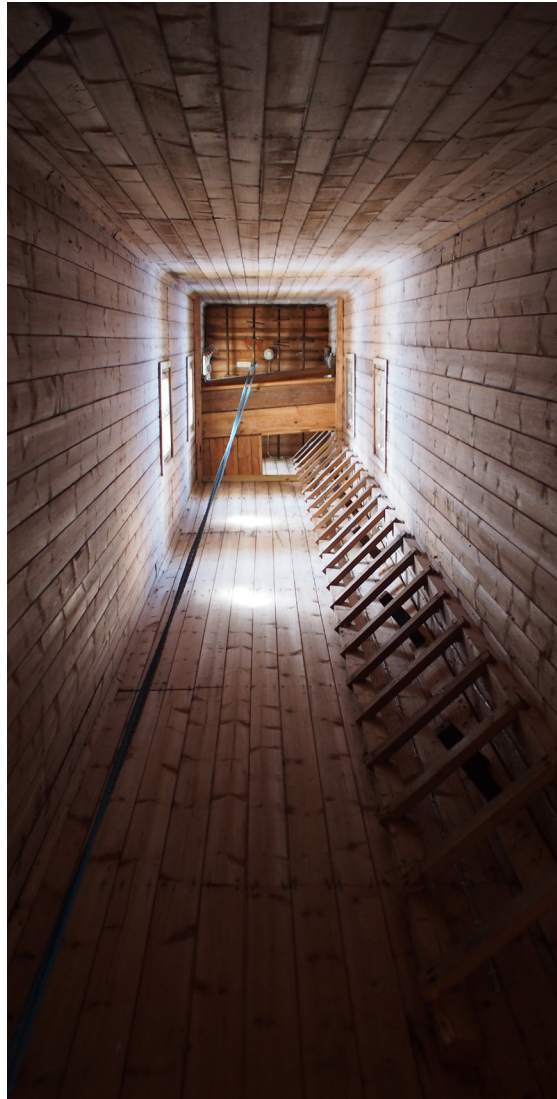
Ulkoa tornin julkisivut on verhottu kahden kerroksen mitalta vaakapaneelilla, josta on erikseen esitetty rakennepiirros vuoden 1944 tornin lisäspiirustuksissa (kuva liitteissä). Tornin huippu on sen sijaan pystyrimalaudoitettu. Kokonaisuudessaan torni on maalattu punaiseksi lukuun ottamatta sen kulma- ja räystäälistoja, jotka ovat valkoiset.

Tornilla on punainen peltikatto ja katolla musta peltiviiri. Ilmasta otetuista kuvista voidaan nähdä, että tornin julkisivuverhous on paikoin kärsinyt kosteudesta ja auringon tuomasta rasitteesta erityisesti länsipuolella (sivu 59, tornin ikkunat). Pääasiassa paneelipinnat ovat kuitenkin ehjiä.

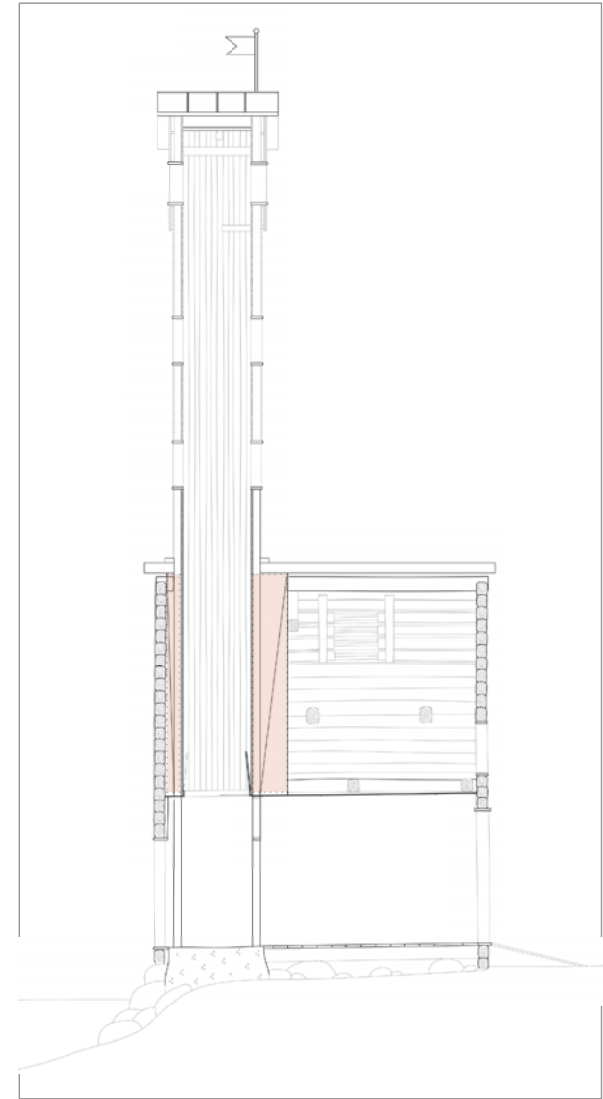

Kuva 77. (yllä). Tornin rakenne kulkee läpi välipohjan.
Kuva 78 (alla). Tornin pilari betoniperustuksella.

Kuva 79. Näkymä letkutorniin kuilun alapuolelta.
Huipulla siintää valaisin.

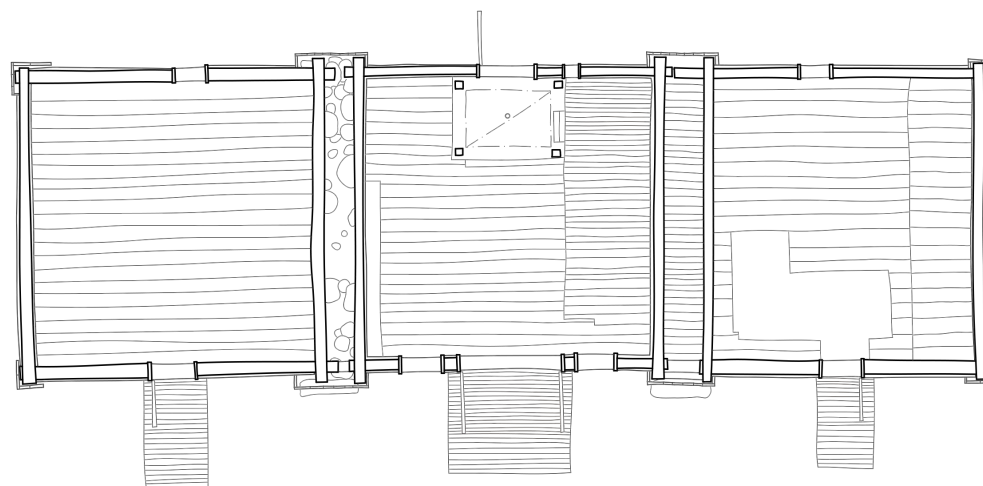

Kuva 80. Digoitu mittapiirros, tornin leikkaus.
Punaisella rakenteen tutkimattomat osat.

4.9 Sisätilat

Letkumakasiiniin muodostuu viisi kylmää tilaa, joihin käydään länsipuolelta. Tiloista ei ole kulkua toisiin. Yhteensä rakennuksessa on noin 65 neliötä. Tässä työssä tiloista käytetään nimityksiä:

(etelästä pohjoiseen) eteläsiipi, etelävälikkö, keskimäinen aitta/tila tai vanha paloasema, pohjoisvälikkö ja pohjoissiipi. Inventaariossa tilat esitellään tässä järjestyksessä.

4.9.1 Eteläsiipi, noin 25 m²

Eteläsiivessä sisätilaa jäsentää viistosti vasemmalta oikealle laskeva katto, vähäisestä luonnonvalosta johtuva hämärä, käsittelemättömät puupinnat ja vanhat kiintokalustehyllyt. Noin kolmasosa tilan lankkulattiaa viettää etelään, laskeutuen yhteensä noin 150 mm alemmaksi. Vajoaman vuoksi eteläinen hirsiseinä on osittain painunut maan sisään, mutta siitä huolimatta lattiavasat tässäkin päässä vaikuttavat olevan hyvässä kunnossa. Vajoaman puolella olevista lattialankuista osaa ei ole kiinnitetty, ja niitä nostamalla päästään tarkastelemaan alapohjan kuntoa.

Eteläseinän korkeus sisällä on noin 1600 mm. Seinä on verhottu käsittelemättömällä, leveällä laudalla, jossa on erilaisten vaurioiden tuottamia rakoja. Verhousta on paikattu uusilla laudoilla.

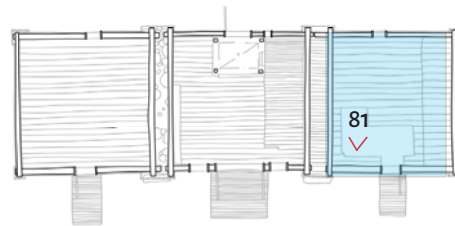
Itäseinä kasvaa korkeutta pohjoiseen viiston katon mukana eikä sitä ole lautaverhoiltu. Sen sijaan aivan katon rajassa on muutamia lautoja, joilla on todennäköisesti pyritty vähentämään vesikaton alta puhaltavaa viimaa. Seinän hirret on kierrätetty muista

rakennuksista ja niissä on näkyvillä edellisen käytön lovia ja merkintöjä. Seinällä on pieni ikkuna, jonka edessä on takorautakalteri.

Eteläsiiven pohjoisseinä on letkumakaasiinin ainoa seinä, joka ei ylety kattoon asti, vaan päättyy noin 400 mm ennen kattoa. Sen ylitse näkee keskimmäisen kehikon ullakolle ulottuvan hirsiseinän. Pohjoisseinällä ei ole lautaverhousta. Myös tällä seinällä on merkintöjä hirsien aiemmasta elämästä.

Länsiseinä viettää itäseinän tavoin katon mukana. Myös tässä seinässä on jälkiä hirsien aiemmasta käytöstä, mutta ne jäävät osin lautaverhoilun taakse. Keskivaiheilla seinää on noin 1800 mm korkea oviaukko.

Oviaukon edessä lattialla on muutama neliön kokoinen alue vesivaneria lattialankkujen päällä. Lattialakut ovat paikoittain tummuneet ja muutamissa kulumaa, mutta pääasiassa lankut ovat ehjiä.

Kuva 81. Vanhat kiintokalustehylly toimivat myymäläkäytössä.

Osassa tilaa seinän ja lattian kohtauskohdassa kiertää noin 300 mm korkea listan kaltainen metallilevy, joka on ruostunut pahasti. Paikoissa, joissa metallia ei ole, on tervausta muistuttavia jälkiä.

Eteläsiiven kohdalla vesikaton rakenne on perustettu kolmen hirren varaan, joiden päällä risteilee eri aikakausilta olevia rakennekokonaisuuksia ja korjauksia. Katon eteläpäädyssä 2010-luvulla uusitut laudat erottuvat värillä selkeästi. Käsityöläispuotikäyttö on lisännyt tilaan oman kerrostumansa. Rakenteita pitkin on vedetty erilaisia sähköjohtoja valaistusta varten ja tilan vapaille seinille sekä vanhoihin kiintokalusteisiin on lisätty uusia hyllyjä. Kattoon on kiinnitetty kanaverkkoa mahdollisesti esineiden esittelyä varten.

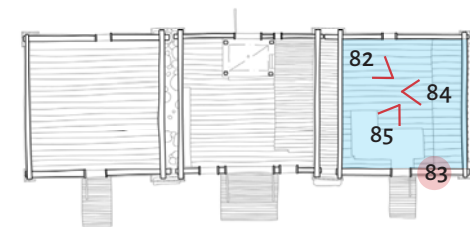
Viimeisenä eteläsiiven tilasta täytyy huomioida tilan vanhat kiintokalusteet kolmella seinällä. Eteläsiipi on toiminut olemassa olonsa aikana todennäköisesti aittavarastona, sekä puotina. Hyllyjen puumateriaalin, niissä käytettyjen vanhojen takonaulojen ja osittain koko lattiarakenteen lävistävien osien vuoksi on syytä olettaa, että hyllyt olisivat peräisin

Kuva 82. Eteläsiiven pohjoisseinä ei ulotu vesikattoon. Kuvan alareunassa näkyy osa itsestään naulakkoa.

Kuva 83. Tilassa kiertää pahasti ruostunut metallinen lista.

Kuva 84. Puotikäytössä matalan eteläseinän alkuperäinen kiintohylly mukautuu myymäläkäyttöön

Kuva 85. Osa länsiseinän kiintokalustehyllystä.

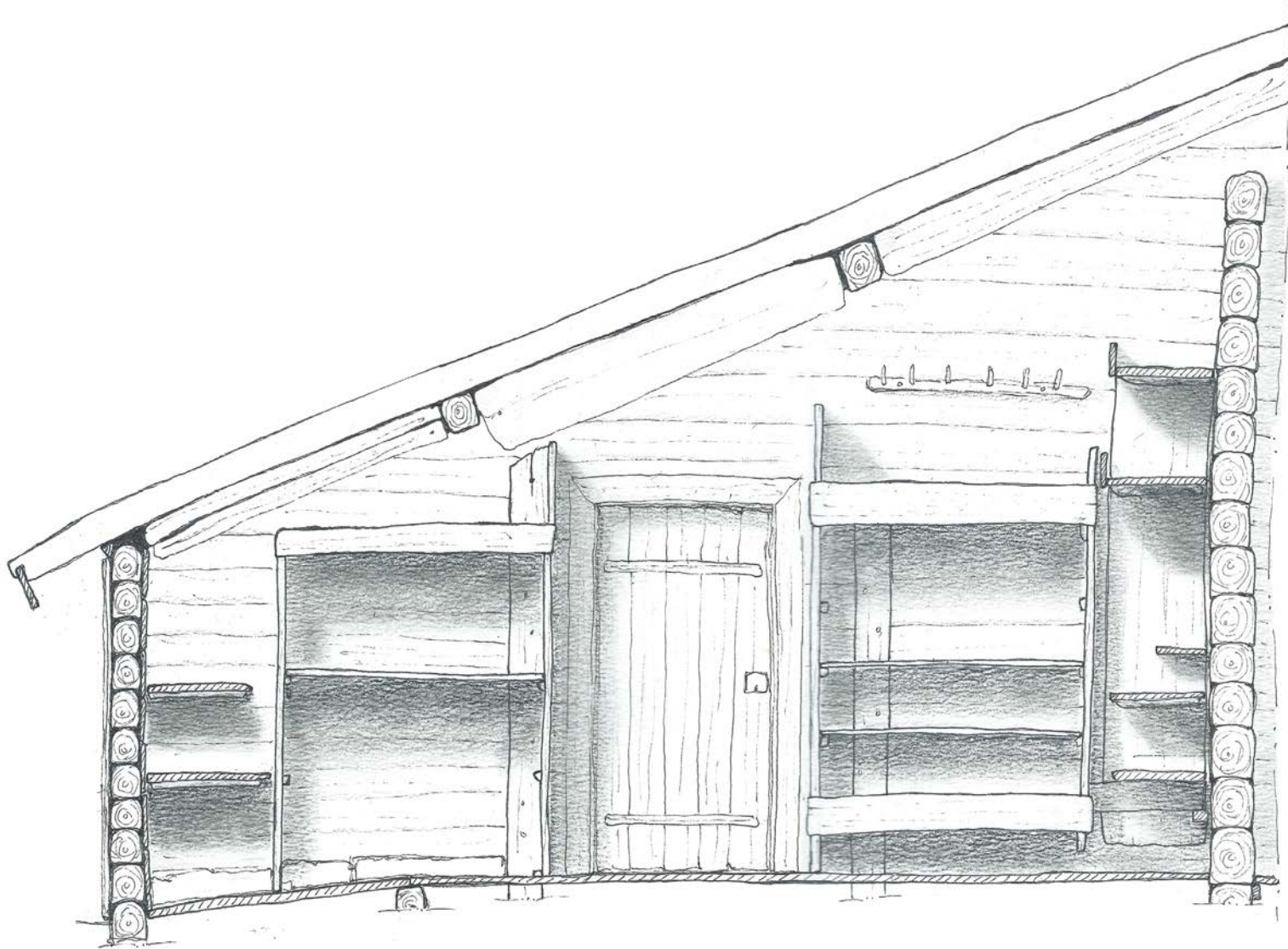
1800-luvulta, mahdollisesti heti siivekkeen lisäysajoilta. Seuraavalla aukeamalla on seinäprojektiot kahdesta suuremmasta hyllykokonaisuudesta pohjois- ja länsiseinältä. Pienempi vanha hyllykokonaisuus löytyy myös eteläseinältä. Pohjois- ja länsiseinän hyllyissä on molemmissa rakenteellisia osia, jotka kulkevat läpi lattialankuista. Mielenkiintoinen kohta on myös kahden seinän hyllykokonaisuuksien yhteen liittyminen lounaisnurkassa, jossa kumpikaan hylly ei koske lattiaa.

Pohjoisseinällä kalusteen kahdella ylimmäisellä hyllyllä on jäljellä etulaudat, joissa on myös valon jättämiä kulumia mahdollisten etikettien sijaintipaikoista. Kalusteeseen on lisätty uusia kapeampia hyllyjä ja osa alkuperäisistä hyllyistä puuttuu. Jäljellä on kuitenkin niiden pitekkeet.

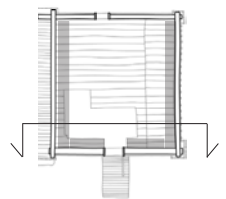
Hyllyjen lisäksi tilassa on kaksi vanhaa naulakkoa itä- ja länsiseinällä.

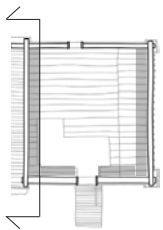
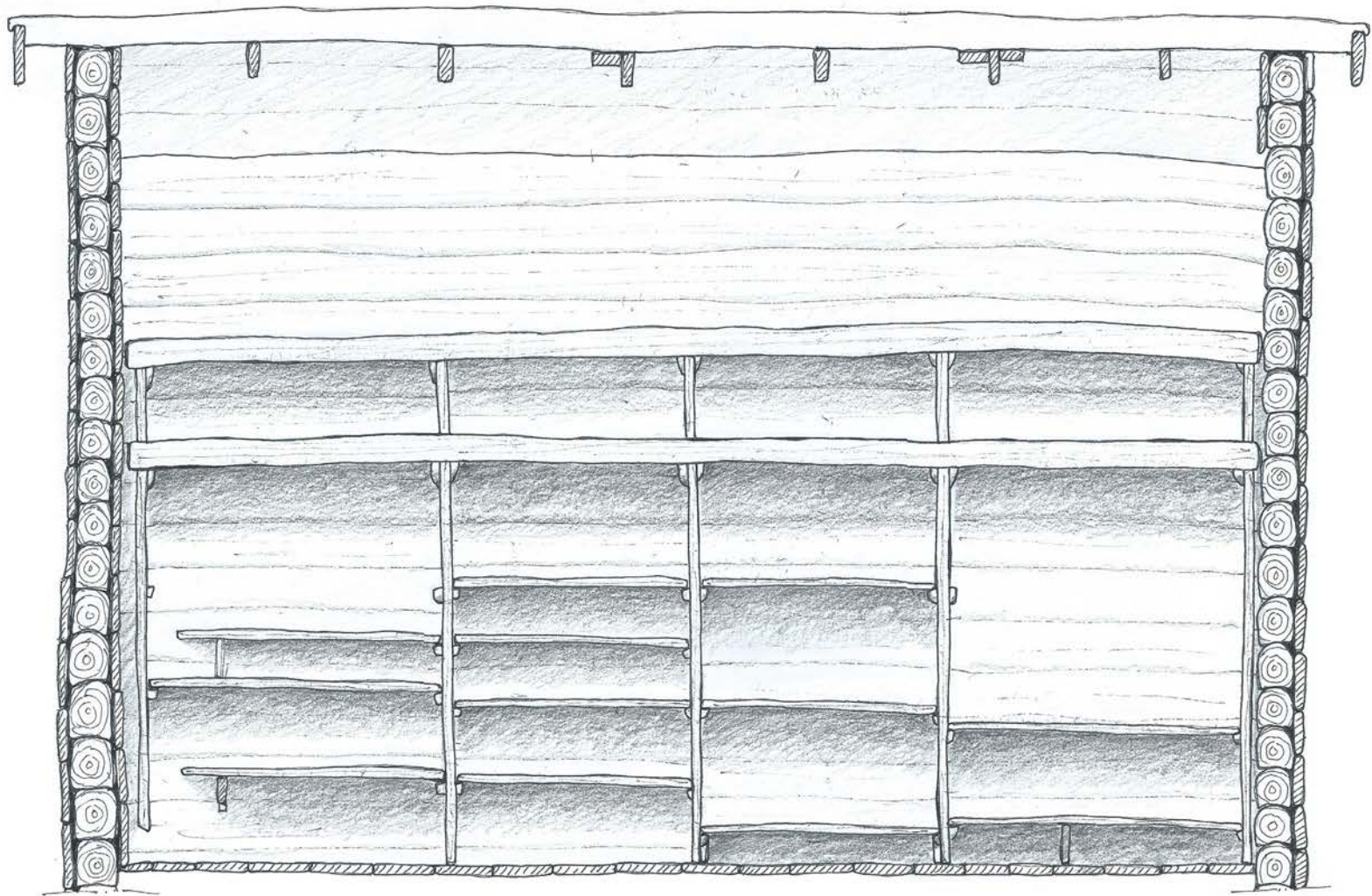
Hyllyjen sijainnit

0 10 30 50 100 cm

0 10 30 50 100 cm

4.9.2 Etelävälikkö

Eteläisen ja keskimmäisen hirsikehikon väliin jää noin 850 mm levyinen tila, jossa on lautalattia. Tilaan astutaan noin 1650 mm korkean oviaukon lävitse kohdassa, jossa pystysuuntainen laudoitus suojaa rinnakkain seisovien hirsikehikkojen päitä. Oviaukon pielipuussa on jäämiä aitan alkuperäisestä keltamultavarityksestä. Tilan katto on eteläsiiven vesikatto, joka kohtaa keskimmäisen hirsikehikon eteläseinän.

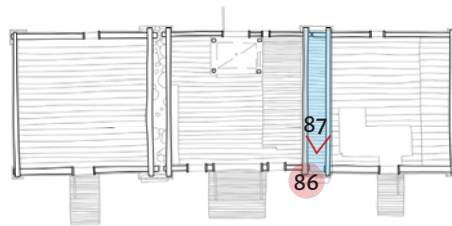
Välikössä voidaan tarkastella kahden hirsikehikon yhteen liittymistä. Sovitus vaikuttaa toteutuneen hirsi kerrallaan ja lopputuloksena on syntynyt toisiinsa limittyvä kokonaisuus. Seinissä on hyvin näkyvillä eri rakennuksista tuotujen hirsien erot, useat veistotavat ja jopa kokonaan eri muotokieltä edustavat hirret.

Välikön pohjoisseinälle on lisätty hirren päälle puukuitulevyjä. Kohdissa, joissa levyä ei ole, paljastuu seinän alimpien hirsien puuttuminen ja korjaus noin 150x150 mm pystypalkeilla (kuva sivulla 33). Tilassa on muutamia kiintohyllyjä, puuttuvien hyllyjen kannattimia sekä oven kohdalla erilaisia ruosteisia rautakiinnikkeitä. Eteläseinällä on

luonnonpuusta veistettyjä koukkuja. Tutkimushetkellä välikössä oli myös vanhan paloaseman aikainen punainen palotikas, joka on kuulunut vanhan paloauton varustukseen.

Kuva 86. Oven pielipuussa on rippeitä keltaisesta.

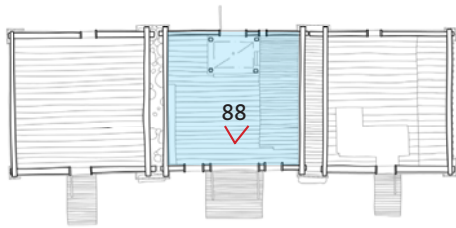

Kuva 87. Välikön päädyssä on kiintokalustehyölyjä. Vanhat paloaseman tikkaat roikkuvat seinällä.

4.9.3 Keskimäinen aitta, vanha paloasema, noin 30 m²

Vanhan paloaseman tilaan käydään kaksois-ovien kautta, joiden molemmin puolin on ikkunat. Tila on noin 2600 mm korkea, lähes neliön muotoinen, ja sitä rajaa idässä letkutornin rungon muodostama kehikko ja lyhyt otsarakenne. Letkutornin kuilu ulottuu noin 13 metrin korkeuteen lattiasta. Lattiassa on laudoitus, joka vaikuttaa olevan kolmelta eri aikakaudelta. Lautalattia rajautuu itäseinällä betonivaluun tornin alla. Valussa on keskellä vedenpoistoaukko. Lattia on pääasiassa hyväkuntoinen, mutta lankuissa on lian tuomia tummia jälkiä.

Tutkimushetkellä seiniä on verhottu kirjavilla tavoilla, mutta vanha verhous on pääasiassa säilytetty uuden alla. Alimpana on hirren päälle tehty rimaristikon tukema kalkkirappaus. Rappaus kiertää koko tilan,

Kuva 88. Keskimäinen tila ennen kesäsesongin alkua. Lattiassa on puhtaampia osia, jotka saattavat olla jälkiä paloaseman hyllyjen sijainneista.

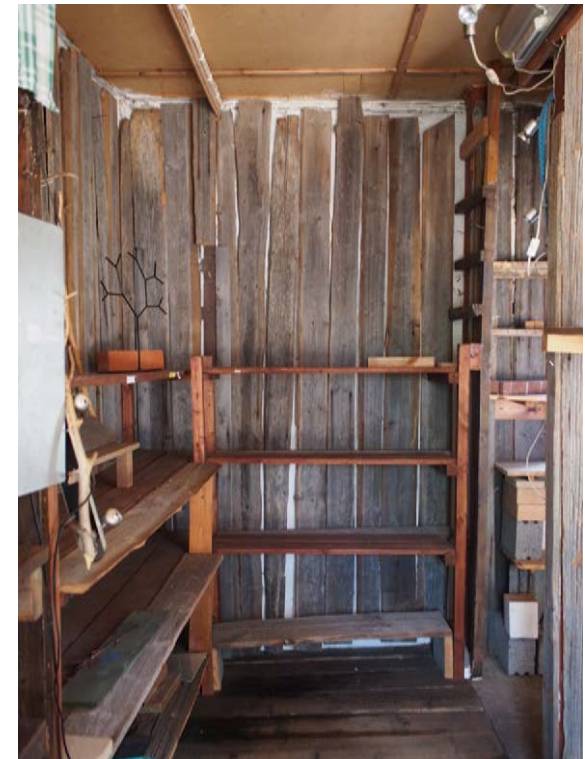
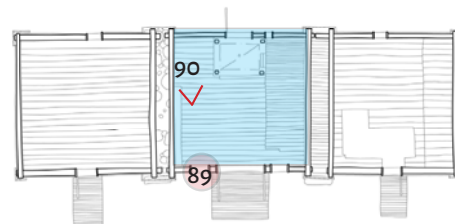
mutta on osittain peittämättömänä vain länsiseinällä. Muillakin seinillä rappausta näkyy muiden verhouksmateriaalien raoista. Kaikilta näkyviltä kohdilta rappaus on pahasti rapistunut ja varisee herkästi. Rappauksen päälle, mahdollisesti suojaksi, on lähes kaikissa kohdissa kiinnitetty valkoinen puukuitulevy. Eteläseinällä ja osittain myös länsi- ja itäseinällä levy on tilan seinän päällimmäinen verhoukskerros. Puukuitulevyn päälle itä- ja pohjoisseinillä on lisäksi kiinnitetty löyhästi harmaantunutta koristelankkua. Samalla lankulla on verhottu letkutornin otsarakenne ja pilarit.

Länsiseinän lisäksi myös vastapäisellä itäseinällä on ovi, joka on ollut paloaseman käytössä. Oven eteen on tutkimushetkellä kiinnitetty kiintokalustehyllyjä ja se toimii ikkunana. Oven karmeissa on jäljellä kaksi metallihelaa, jotka ovat kannatelleet oven yläpuolella rullaa, jota pitkin sammutusletkut on vedetty torniin kuivattavaksi (Excell, J., 2020). Oven oikealla puolella seinässä lattian rajassa on muusta levyverhouksesta poikkeava levyn pala, joka peittää letkujen pesukonetta varten puhkaistua aukkoa.

Tilan alakatto, välipohjan näkyvä osa, on suurimmalla kiinnitettyä puukuitulevyä. Levyissä

on jälkiä kosteudesta mahdollisesti 2000-luvun kattovuodon aiheuttamana. Osa rimoista on leikattu poikki kohdista, joissa paloaseman hyllyrakenteet ovat mahdollisesti sijainneet. Useissa kohdissa alakattoa on naarmuja ja pistemäisiä reikiä.

Tutkimushetkellä tila on käsityöläispuotikäytössä. Erilaisia tuotteiden asetteluun tarkoitettuja hyllyjä on lisätty tilaan ja osa on kiinnitetty seiniin. Hyllyistä osa on 1990-luvulla alkaneen käytön jälkeen lisättyjä, mutta erityisesti hyllyjen osat, jotka on kiinnitetty valkoiseen kuitulevyyn tai yhtyvät rappaukseen, saattavat olla tätä vanhempia. Letkumakasiinin sähkökaappi sijaitsee lounaisnurkassa, hyllyrakenteen sisällä.

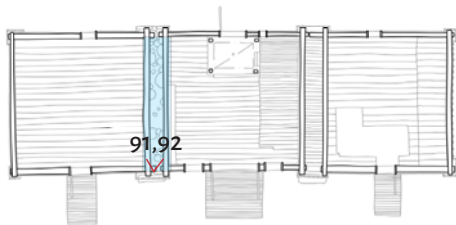

Kuva 89 (yllä). Kipsirappaus on rapistunut ikkunan alla.
Kuva 90 (alla). Koristelankkua puukuitulevyn päällä.

4.9.4 Pohjoisvälikkö

Pohjoisvälikköä on aikaisemmin todennäköisesti käytetty varastotilana, mutta tutkimus-
hetkellä se on laudattu umpeen. Käynti välik-
köön olisi kuten eteläisessäkin välissä,
kehikkojen välissä olevan oviaukon lävitse,
mutta pohjoisessa koteloinnissa on jäljellä vain
oven saranoiden tapit. Yksi aukon peittävistä
laudoista on hieman irti ja sen kautta voidaan
tarkastella välikköä suppeasti.

Pohjoisvälikkö vaikuttaisi olevan
maapohjalla tai sitten sen lattiarakenne on
romahtanut. Pohjoisvälikkö on eteläistä kape-
ampi, vain noin 500 mm leveä. Alimmissa
keskimmäisen kehikon pohjoisseinän
puoleisissa (kuvassa oikealla) hirsissä nä-
kyy lahovaurioita. Aukosta näkyvät myös
keskimmäisen kehikon salvoksen päät. Oven
pielipuista ei kuitenkaan ole jälkiä.

Kuva 91. Salvosten päät on katkaistu todella lyhyiksi.
Katkaistu osuus on matalampi, kuin etelävälissä.

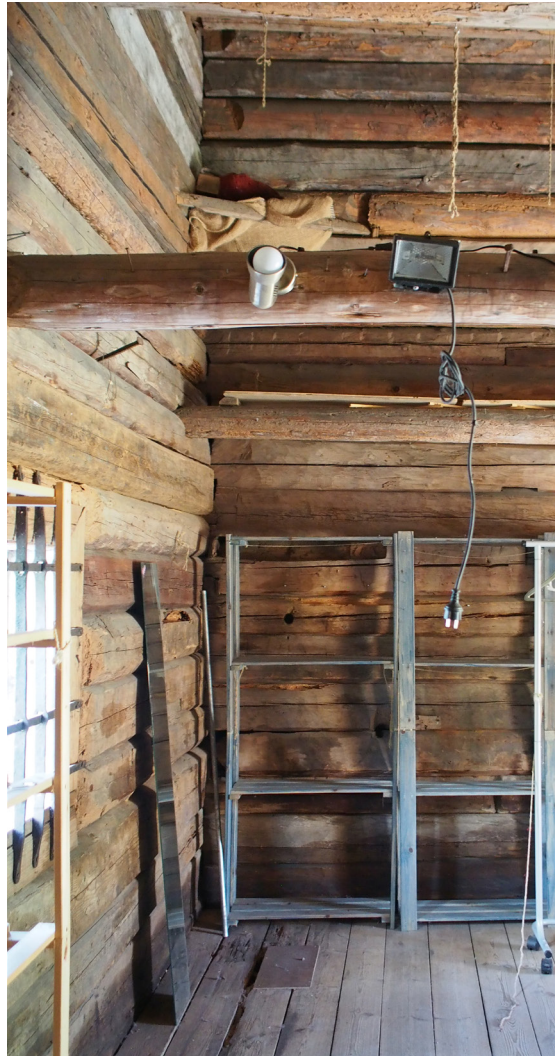
Kuva 92. Laudan rakosesta otettu kuva
pohjoisväliköstä. Pohjalla on runsaasti vanhaa
puutavaraa ja mahdollisesti rakennusjätettä.

4.9.5 Pohjoissiipi, noin 25 m²

Pohjoissiipi on perusilmeeltään peilikuva eteläsiivelle, mutta lähtökohtaisesti paremmassa kunnossa ja rakenteeltaan vankempi. Peilikuvansa tavoin tilaan käydään lännestä noin 1800 mm korkean oven kautta, ja ainoa toinen aukko on vastapäisenä itäseinän pieni takorautakalterein suojattu ikkuna. Tilassa on yhtenäinen, pääasiassa hyväkuntoinen lautalattia, joka viettää hieman joelle päin.

Pohjoisseinällä on lautaverhous, mutta muilla seinillä hirsirunko ovat näkyvissä. Hirsissä on erilaisia koontimerkintöjä sekä jälkiä aikaisemmista aukotuksista ja salvoksista. Seinissä on käytetty sekä pyöröhirttä että suorakaiteen muotoista palhottua hirttä. Hirret ovat pääsääntöisesti hyväkuntoisia, mutta yksittäisissä hirsissä on suuriakin lahojälkiä.

Eteläsiipeen verrattuna pohjoissiiven rakennetta on tuettu enemmän. Eteläseinän nurkissa on noin kolmen metrin korkeudessa kaksi kulmatukea. Seinissä olevista jäljistä päätellen tukia on saattanut olla myös alempana sekä tilan muissa nurkissa. Myös kaksi vaakahirttä kulkee tilan läpi itä-länsisuunnassa noin 2 500 mm korkeudella. Tutkimushetkellä hirsistä eteläinen on osana hyllyrakennetta.

Kuva 93. Itä- ja eteläseinän nurkka. Hirsiiin on kiinnitetty valaisimia. Hyllyt ovat myymäläkäyttöä varten lisätyt.

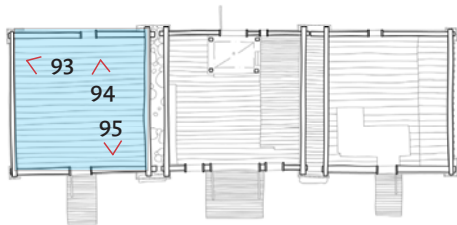
Kuva 94. Etelä- ja länsiseinän nurkassa on kulmatuki. Samalta kohtaa alempaa löytyy jälkiä vastaavanlaisesta tuesta.

Päätellen itä- ja länsiseinissä olevista hirren paloista hirsiiä on mahdollisesti ollut samassa korossa myös kolmas lähellä pohjoisseinää. Hirret mahdollistaisivat lämpöä pidättävän välipohjarakenteen, mikä toisi uskottavuutta merkinnöille, joiden mukaan makasiinin toisessa päädyssä on ollut asuinhuone. Tutkimushetkellä rakenteellisia merkkejä välipohjasta ei kuitenkaan ollut.

Vesikaton rakenne on eteläsiipeen verrattuna tukevampi. Katossa on merkkejä korjauksista eri aikakausilta, mutta verrattuna eteläsiipeen käytetty puutavara on uudempaa ja suurempia yhtenäisiä alueita on korjattu samalla kertaa.

Tutkimushetkellä siipi on käsityöläispuodin käytössä. Tilaan on lisätty useita tuotteiden esittelyyn tarkoitettuja hyllyjä, joista osa on kiinnitetty hirsiseiniin. Myös sähköjohdoilla ja valaisimilla on paranneltu tilan toimivuutta puotikäytössä.

Kuva 95. Pohjoissiipi myymäläkäytössä kesällä 2020.

5. POHDINTA

Pohdinta

Tämän työn tavoitteena oli selvittää letkumakasiinin historiaa, korjauksia ja käyttö-tarkoituksen muutoksia sekä luoda katsaus rakennuksen nykytilaan. Talousrakennuksena letkumakasiinista itsestään oli tehty hyvin vähän virallista dokumentointia ja tutkimusaineisto osoittautui hyvin kirjavaksi. Tietoa piti kerätä hippusissa pääasiassa muita rakennuksia ja historian tapahtumia koskevista lähteistä. Työn tärkeimmiksi johtolangoiksi osoittautuivat Elinkeinoelämän keskusarkistosta löytyneiden muutospiirustusten ja 1980-luvun inventaariokuvien lisäksi yksittäisten ruukkilaisten ottamat valokuvat. Valokuvissa on yleensä kuvattu pääasiassa jotakuta henkilöä, ja letkumakasiini on sattunut olemaan taustalla.

Eri käyttäjien ja kylälaisten muistelmat olivat olennainen osa tutkimusprosessia. Ne antoivat johtolankoja siitä, mihin erityisesti kannatti kiinnittää huomiota inventaariovaiheessa. Useista eri arkistoista, valokuvista ja kirjallisista lähteistä löytynyt materiaali kutoutui lopulta yhdeksi kertomukseksi uusien mittapiirustusten ja inventaariotutkimuksen kanssa. Vielä aivan työn viimeisissä kirjoitusvaiheissa sain kokea

muutaman uuden havahtumisen, kun palat loksahtelivat paikoilleen.

Tutkimuksen lopputulosta ja löydöksiä arvioitaessa tulee ottaa huomioon tämä lähteiden kirjavuus. Työssä on esitetty myös omaa pohdintaa löytyneistä lähteistä, kertomuksista sekä inventaarion aikana tehdyistä havainnoista. Näissä pohdinnoissa taustalla ovat olleet tutkimuksessa löydetty dokumentointi ja rakennustaiteen kentällä toimineiden tunnettujen ammattilaisten teokset muun muassa hirsirakentamisen ja värien kehityksestä. Lähdepohjaisuudestaan huolimatta näitä pohdintoja tulee kohdella kriittisesti ja vain yhtenä tulkintana makasiinin menneisyydestä.

Letkumakasiini on kokonaisuutena lähes kaksisataa vuotisen käyttöhistoriansa aikana muodostunut hyvin monipuoliseksi kokonaisuudeksi eri aikakausien kerrostumia. Korjaukset ja lisäykset on tehty piilottelematta ja tarpeeseen vastaten. Tutkimushetkellä rakennusosissa oli sekä hyväkuntoisia että korjaustarpeessa olevia osia. Rakennus on tärkeä osa Strömforsin ruukin identiteettiä ja erinomainen esimerkki muuntojoustavasta käytöstä vuosien saatossa.

Tämän tutkimuksen jälkeen tulisi

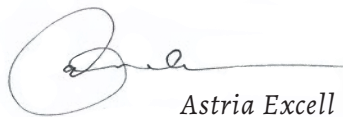
syventyä tarkempaan korjausarvion tekemiseen, jonka perusteella voidaan tehdä peruskorjaussuunnitelma ja puuttua tässä tutkimuksessa havaittuihin korjausta vaativiin epäkohtiin. Vaativin toimenpide koskisi makasiinin perustuksia, jotta rakennuksen puurakenteet saataisiin irti maasta.

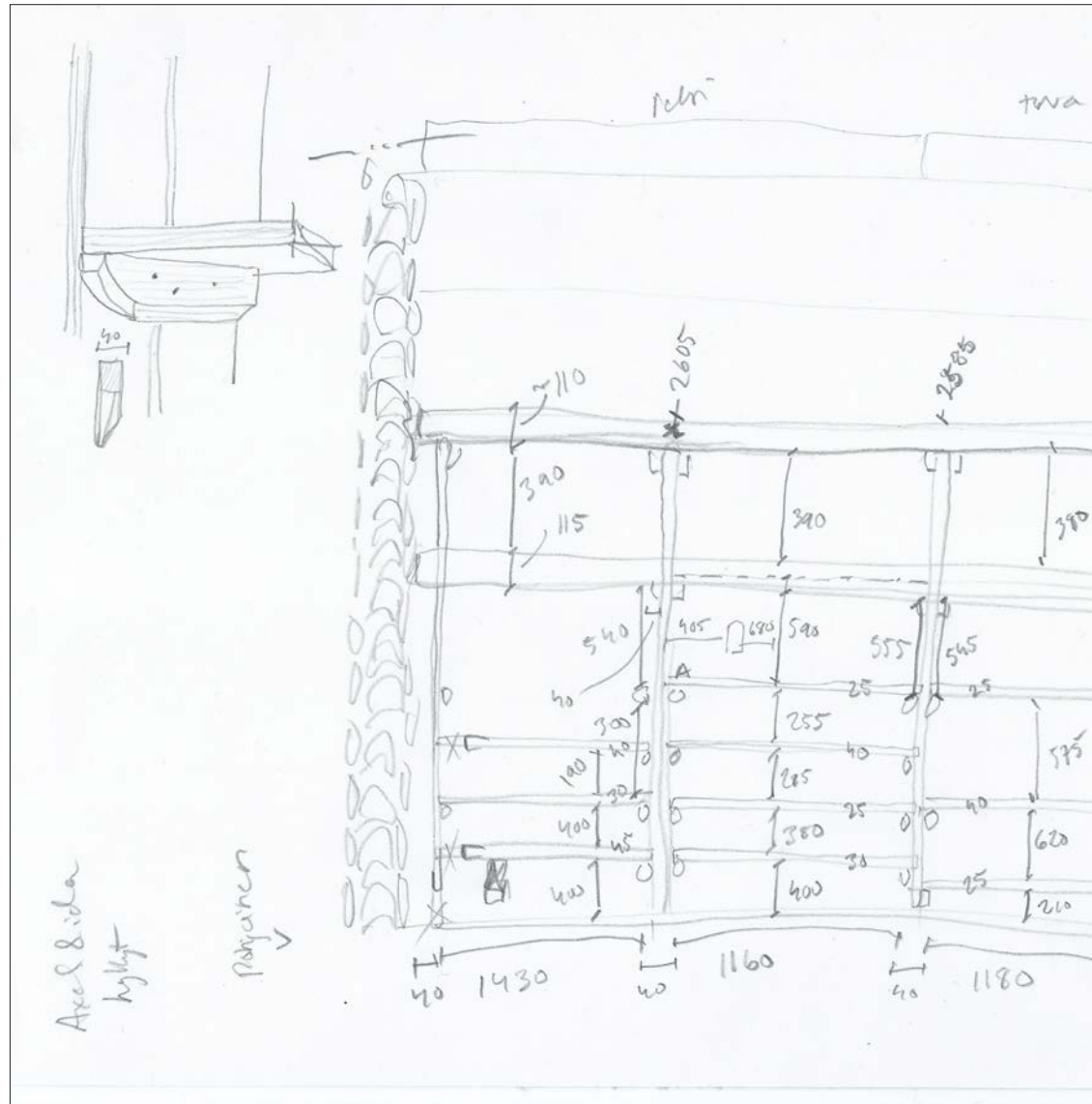
Yksi vaihtoehto olisi poistaa maata makasiinin ympäriltä, jolloin kohonneen maanpinnan vaikutus saataisiin poistettua. Haastavampi, mutta mahdollisesti pitkäikäisempi vaihtoehto olisi lisätä makasiinin perustuksiin uusi kivikerros, jolloin rakennusta voitaisiin korottaa noin 300–400 mm maanpinnasta. Vaikka korotus olisi varmasti pitkäikäisin vaihtoehto, se olisi myös riskialttein, sillä makasiinin moniosainen rakenne ei ole tukevasti kiinni toisissaan tai noudata erityistä logiikkaa, jonka pohjalta purkamista ja uudelleen kasaamista voitaisiin harkita. Maanpinnan kuorinta makasiinin ympäriltä olisi todennäköisesti turvallisin keino rakennuksen säilyttämiseksi.

Perustuksiin liittyvät lisätutkimukset olisivat tarpeellisia myös inventaariossa löytyneen vanhan paloaseman alta pudonneen eristevillan vuoksi. Mikäli keskimmäistä tilaa on lisäeristetty tuulettumattomaksi tai jokin

rakenne on vaurioitunut, on syytä ryhtyä pikaisiin kunnostustoimiin. Alapohja tulisi kunnostaa perinteisen aittarakennuksen lattian tavoin ilman eristettä tai hyväksi havaittujen perinteisten alapohjatyypien kuten rossipohjan tavoin.

Olisi myös rakennuksen arvon mukaista pohtia, tulisiko korjauksessa paloasemana toimineen tilan sisäverhous palauttaa kalkkirappaukselle, vai onko tämän hetken mosaiikkimainen kerrosmaisuus osa letkumakasiinin nykyistä identiteettiä. Kumpaan vaihtoehtoon tahansa päädyttäisiin, vanhan paloaseman sisäpintoja tulisi kunnostaa arvoaan vastaavaan kuntoon.

Astria Excell

Lähteet

Arkistolähteet

Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli. (ELKA)

Ahlström Strömforsin tehtaiden arkisto, järjestelemätön.

(1803). Charta öfver Strömfors bruk, Petierfvi och Abborfors, 1:4000.

(1908). Plan över Strömfors Bruk, 1:2000.

(1944). Strömfors Bruk, Brandtorn, 1:100, Borgå, Lönnqvist.

(1956). A. Ahlström oy, Strömfors, Tehdasalueen kartta, 1:2000.

(16.8.1966). Ruotsinpyhtää Strömfors, rakennuskaava, Pentti Ahola.

Loviisan kaupungin tilapalveluiden arkisto, Loviisa. (LKTA)

Ruukki -projekti, rakennuskannan inventaariopiirustukset.

(10.11.1987A). Letkutorni D15, pohjapiirros ja leikkaus, 87/0121-9

(10.11.1987B). Letkutorni D15, julkisivupiirustukset, 87/0121-9

Svenska Riksarkivet, Ruotsin kansallisarkisto. (RA)

Digitoidut palovakuutusasiakirjat.

(1832). Brandförsäkringsverket volym 15901-15950,

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/BRFV_15901-15950_001

Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut, lähiarkisto. (MV)

Strömforsin ruukin yläpajan restaurointia koskeva aineisto.

(11.9.1995). Ruotsinpyhtää Ruukkiprojekti -hankeselvitys ja toimintasuunnitelma.

(30.5.2000). Strömforsin Ruukin Ekomuseo -suunnitelma, Inventoinnit. Härö Arkkitehti oy.

(30.9.1996). Ruukin alueen vesirakenteiden kunnostus. Yleissuunnitelma ja toimenpiteiden periaatteet. Härö Arkkitehti oy; Uudenmaan Ympäristökeskus.

(4.3.1997). Kokousmuistio, Helinä Koskinen.

(n.d). Liite. Strömforsin (Petjärven) Ruukki, historiakatsaus.

(n.d). Strömfors, kartta alueen rakennuksista ja karttaselitteet.

(n.d). Käsin piirretty "Ruukin rakennuksia" -opaskartta.

(14.6.1991). Haastattelututkimus, Ruotsinpyhtään yläpaja, ruukin entiset työntekijät. Haastattelijoina Merja Härö, Lasse T. Minkkinen ja Sami Roos / Kasnio&Härö Arkkitechdit Ky.

(29.10.1993). Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy - Strömfors Bruksmiljö Ab.

(3.2.1994). Yläpajan ympäristö eri aikoina, kaaviokuva ~1:1000; tutkimus Heste oy/Sten Bjärkman; Piirros Härö Arkkitehti oy.

Haastattelut

Excell, J. (28.5.2020). Loviisan kaupungin palopäällikkö (eläk). Jari Excell. Letkumakasiinin paloasemanaikainen käyttö.

Lappalainen, L. (30.10.2020). Arkkitehti Leena Lappalainen, Lappalainen arkkitehdit oy. 1980-luvun korjaustoimenpiteet Ruukkiin, SAFA palkinto.

Mäntysaari, M. (9.11.2020). Kaupunginarkkitehti, Loviisa, Maaria Mäntysaari. Loviisan suunnitelmat Ruotsinpyhtään ruukille.

Rajala, P. (11.11.2020). Tilavastaava, Loviisan kaupunki, Pia Rajala. 1900-luvun korjaustoimenpiteet Ruotsinpyhtään ruukkiin.

Painamattomat lähteet

Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy (1989). Ruotsinpyhtään ruukin vanhojen rakennusten uudelleenkäyttö – Rakennusten inventointi. Sivut 5: Aittarakennus, letkuvaja. Museovirasto.

Hansson, J. (1985). Armonlinna B13 inventointi. Museovirasto.

SYKE (1992). Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö osa 2. Sivut 27-29: Kymijoen laakso. Helsinki 1992.

Uudenmaan liitto (2012). Missä maat on mainioimmat – Uudenmaan kulttuuriympäristöt. Sivut 109: Loviisa. Helsinki.

Tehdaspalokunnan päiväkirja (1956–1971). A. Ahlström Osakeyhtiön Strömforsin tehtaat.

Painetut lähteet

Allardt, A. (1923). *Strömfors socken*. Helsingfors: Söderström.

Härö, M. (2001). *Viinanpolttimo, navetta ja Herrojen sauna - rakennusten kohtaloita Strömforsin ruukissa Ruotsinpyhtäällä*. Sivut 209-2018. Teoksessa Niskanen, A., Pakkala, P. & Sundman, M. (toim). *Antipasto misto: Vilhelm Helander 60*. Helsinki: Vilhelm Helander-toimituskunta.

Idström, T. & Wiias, O. (1950). *Strömforsin tehtaat sanoin ja kuvin*. Loviisan Uusi Kirjapaino Oy.

Kaila, P. (1997). *Talotohtori: rakentajan pikkujättiläinen*. Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.

Kaila, P. (2009). *Maalari maalasi taloa: julkisivujen värihistoria*. Helsinki: Multikustannus.

Kallio, S. (2018). *Tehdas muutoksessa – Kartoitus Strömforsin sähkömuovitehtaan historiasta, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta*. Aalto-yliopisto, Espoo.

Kolehmainen, A. (1983). *Suomalainen aitta*. Helsinki: Otava.

Mikkola, J. & Böök, N. (2016). *Ikkunakirja - Perinteisen puuikkunan kunnostaminen*. Helsinki: Kustannusyhtiö Moreeni.

Oksanen, E. & Sarvas, A. (1991). *Vanha Pyhtää: Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743*. Pyhtään kunta; Ruotsinpyhtään kunta.

Rautakorpi H., Enström, A, Nuorisoseura Wiiri ry (2008). *Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009*. Ruotsinpyhtää, Loviisa.

Sirén, O. & Palmén, Å. (1971). *Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695-1970*. Ruotsinpyhtää: A. Ahlström, Strömforsin tehdas.

Vuolle-Apiala, R. (1996). *Hirsitalo*. Helsinki; Rakennusalan kustantajat.
Vuolle-Apiala, R. (2012). *Hirsitalo ennen ja nyt*. Vantaa: Moreeni.

Sähköiset lähteet, lehtiartikkelit

Dahlström, C. E. & Aaltonen, Y. (1954). Rautakaudesta muovikauteen. Elonet-Finna. https://elonet.finna.fi/Record/kavi.elonet_elokuva_113956
Virallinen matkailusivusto. Vierailtu 11.5.2020 / <https://stromforsinruukki.com/>
RKY, Strömforsin ruukkiyhdykskunta. Vierailtu 11.5.2020 / http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918
YLE Uutiset (16.12.2017). *Loviisan Strömfors heräsi uudelleen henkiin tehtaan lakkauttamisen jälkeen – Vuoden uusmaalainen kylä on aktiivisten asukkaiden henkireikä*. Vierailtu 11.5.2020 / <https://yle.fi/uutiset/3-9977271>
Loviisan Sanomat (20.2.2020). *Ruukin elpyminen jatkuu*. Vierailtu 11.5.2020 / <https://www.loviisansanomat.fi/paakirjoitus-mielipide/1278075>
Kauppalehti (6.5.2014). *Strömfors lopettaa Ruotsinpyhtäällä*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromfors-lopettaa-ruotsinpyhtaalla/>
Kauppalehti (16.10.2000). *Strömforsin ruukki uuteen uskoon*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromforsin-ruukki-uuteen-uskoon/>
YLE Uutiset (3.11.2015). *Tehdas lopetti – tilalle tulee hyvinvointipuisto*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://yle.fi/uutiset/3-8427439>

Taloussanomat (12.1.1999). *Ahlström selkeyttää toimintojaan*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000001298579.html>
Helsingin Sanomat (21.3.2000). *Ruotsinpyhtään Ruukin kunnostus valmistuu*. Vierailtu 01.08.2020. / <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003870954.html>
Helsingin Sanomat (26.10.1990). *Arkkitehdit palkitsivat ruukinmiljöiden elvyttäjät Safa-palkinto Ruotsinpyhtäälle ja Forssalle vanhojen teollisuustilojen uuskäytöstä*. Vierailtu 02.11.2020 / <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000003022706.html>
Helsingin Sanomat (10.6.1998) / *Loviisan kosket Kunnostettiin*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003722591.html>
Helsingin Sanomat (4.1.1993). *Ruotsinpyhtään ruukkialue elpyy. Vanhat peruseruukkilaisetkin ovat vihdoin alkaneet arvostaa asuinseutuaan*. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003202339.html>

Kuvalähteet

Ellei erikseen mainita, kuvat, piirustukset ja muu työhön tuotettu kuvitusmateriaali on allekirjoittaneen tuottamaa. Tuottamieni kuvien tai suurempien mittapiirustusvedosten tarpeessa minuun voi ottaa yhteyttä astria.excell@gmail.com. Inventaatiodokumentaatioon kuuluu paljon tässä työssä esittämätöntä materiaalia, jonka luovutan mieluummin rakennuksen ylläpitoon liittyviin tarkoituksiin.

Kuva 3. Sivun 7. Näkymä joelle idästä 1900-luvun alussa. Kuvaaja tuntematon.

Kuvan lähde: Wanha Ruotsinpyhtää / www.ruotsinpyhtaa.fi

Kuva 4. Sivun 8. Ruotsinpyhtään ruukin sijainti.

Pohjakartta Google Maps, kartan käsittely Astria Excell.

Kuva 5. Sivu 9. Ruukki vuonna 1692. Kirjasta Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695–1970.

Kuva 6. Sivu 10. Vuoden 1743 rauhassa muuttuneen rajan sijainti. Pohjakarttana Pohjakartta Google Maps, kartan käsittely Astria Excell.

Kuva 7. Sivu 12. Osa Kymijoenlaakson karttaa vuodelta 1803. (ELKA, 1803.)

Kuva 8. Sivu 13. Ruukin vanha päärakennus. Kuvaaja tuntematon.

Kirjasta Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695–1970.

Kuva 9. Sivu 14. Sahan työväki 1900-luvun alussa. Kuvaaja tuntematon. Yksityinen arkisto.

Kuva 10. Sivu 16. Ilmakuva ruukista ennen 1950-lukua. Kuvaaja tuntematon. Yksityinen arkisto.

Kuva 11. Sivu 17 ja 31. Suunnitelma Strömforsin ruukille (ELKA, 1908), kartan käsittely Astria Excell.

Kuva 12. Sivu 19. Rakennuskaava vuodelta 1966 (ELKA, 1966).

Kuva 13. Sivu 20. Ilmakuva ruukista ennen 1990-lukua. Kirjasta Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695–1970.

Kuva 15. Sivu 23. Näkymä joelle etelästä 1900-luvun alussa. Kuvaaja tuntematon. Keskinäinen Vakuutusyhtiö Teollisuus-Palon arkisto, Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Mikkeli. Digitoitu kuva.

Kuva 16. Sivu 24. Johan Knutsonin piirros ruukista 1940-luvulta. Museovirasto – Musketti, Antellin/Tikkasen kokoelma, finna.fi. HK19430225:41.

Kuva 17. Sivu 25. Piirros kaksikerroksisesta aitasta, Alfred Kolehmainen, Kirjasta Aittakirja.

Kuva 18. Sivu 27. Letkumakasiinin pärekatto. Kuvaaja tuntematon. Yksityinen arkisto.

Kuva 19. Sivu 28. Savupiipullinen makasiini pääkadulta. Kuvan digitointi, Henrik Hotanen; Alkuperäinen kuva, Helena Ruuti. Yksityinen arkisto.

Kuva 20. Sivu 29. Kanavien muutokset 1846–1994 (MVL, n.d). Piirros Astria Excell.

Kuva 21. Sivu 30. Kuvakaappaus vuoden 1954 elokuvasta Rautakaudesta muovikauteen. Elonet-Finna. / https://elonet.finna.fi/Record/kavi.elonet_elokuva_113956

Kuva 22. Sivu 32. Tornin lisäyspiirustukset vuodelta 1944 (ELKA, 1944).

Kuva 24. Sivu 33. Vanha paloauto. Kuvaaja tuntematon.

Kuvan lähde: Wanha Ruotsinpyhtää / www.ruotsinpyhtaa.fi.

Kuva 25. Sivu 34. HRH-suunnittelun inventaariopiirustuksen osa vuodelta 1987, julkisivut pohjoiseen ja etelään (LKTA, 10.11.1987B).

Kuva 27. Sivu 36. HRH-suunnittelun inventaariopiirros vuodelta 1987, pohjapiirustus ja leikkaus (LKTA, 10.11.1987A).

Kuva 30. Sivu 38. Keskimäinen puoti jouluna. Visit Loviisa -sivusto.

Kuva 46. Sivu 53. Ilmakuva makasiinin ylimmästä ikkunasta. Joonas Kokkonen.

Letkumakasiinista tehdyt mittapiirustukset on toteutettu mittakaavoissa 1:50 (julkisivut, pohjapiirros, leikkaukset), 1:20 (seinäprojektiot), 1:10 (ikkunoiden ja ovien periaatepiirustukset).

Haastattelurungot

Excell, J. (28.5.2020). Loviisan kaupungin palopääällikkö (eläk). Jari Excell. Letkumakasiinin paloasemanaikainen käyttö.

1. Uran alku tehdaspalokunnassa.
2. Letkumakasiinin käyttö paloasemana, toiminnot.
3. Laitteiden ja varusteiden sijainnit tilassa.
4. Inventaariovalokuvien perusteella rakennuksessa olevien jälkien tarkastelu. Mikä on jättänyt jäljet?
5. Paloaseman siirtyminen uusiin tiloihin.

Lappalainen, L. (30.10.2020). Arkkitehti Leena Lappalainen, Lappalainen arkkitehdit oy. 1980-luvun korjaustoimenpiteet Ruukkiin, SAFA palkinto.

1. Mitä kaikkea 1980-luvun korjaustoimet koskivat?
2. Minkälaisen toimeksiannon osana ruukin kaikkien rakennusten inventaario tehtiin?
3. Toteutettiin inventaariossa ehdotettuja kunnostustöitä?

Mäntysaari, M. (9.11.2020). Kaupunginarkkitehti, Loviisa, Maaria Mäntysaari. Loviisan suunnitelmat Ruotsinpyhtään ruukille.

1. Minkälainen kaavoitustilanne ruukin alueella vallitsee tällä hetkellä?
2. Vuoden 2018 Suvi Kallion tekemässä opinnäytteessä esitellään muutamia konseptisuunnitelmia ruukin alueelle. Onko jonkin suunnitelman kanssa edetty?
3. Minkälaisia muita suunnitelmia alueen ja rakennusten kehitykselle on tehty?
4. Onko Loviisan kaupungilla tahtotilaa suojella rakennuksia, kuten letkumakasiinia?

*Rajala. P. (11.11.2020). Tilavastaava,
Loviisan kaupunki, Pia Rajala. 1900-luvun
korjaustoimenpiteet Ruotsinpyhtään ruukkiin.*

1. Minkälaisia korjaustöitä letkumakasiiniin on tehty aikana, jona se on ollut Loviisan omistuksessa (2010 - nykyhetki)?
2. Onko teillä tietoa minkälaisia toimenpiteitä rakennuksiin oli tehty Ruotsinpyhtään Ruukkiyhtiö oy:n omistusaikana?
3. Millaisia korjauksia alueelle on suunnitteilla tällä hetkellä?

Kiitokset

Ensin lämmin kiitos inventaariotutkimuksen mahdollistamisesta ja avusta tutkimuspaikalla Loviisan kaupungin museointendentille Ulrika Rosendahlille ja Vireä Strömfors ry:n Vesa Virtaselle.

Kiitos erityisesti näinä haastavina aikoina arkistökäynneistä Museoviraston Helena Hirviniemelle ja Timo Kantoselle sekä Suomen elinkeinoelämän keskusarkiston Elina Roivas-Almiselle.

Kiitokset haastateltaville sekä erityisesti aktiivisille Ruotsinpyhtään ruukin asukkaille ja yrittäjille, jotka ovat jakaneet perimätietoaan ja kotialbumiensa kuvia tutkimusta varten.

Kiitos Panu Savolaiselle ja Kristo Vesikansalle ohjauksesta ja kehitysehdotuksista sekä Jari ja Sirpa Excellille kannustuksesta ja avusta tutkimuksen aikana.

Liitteet

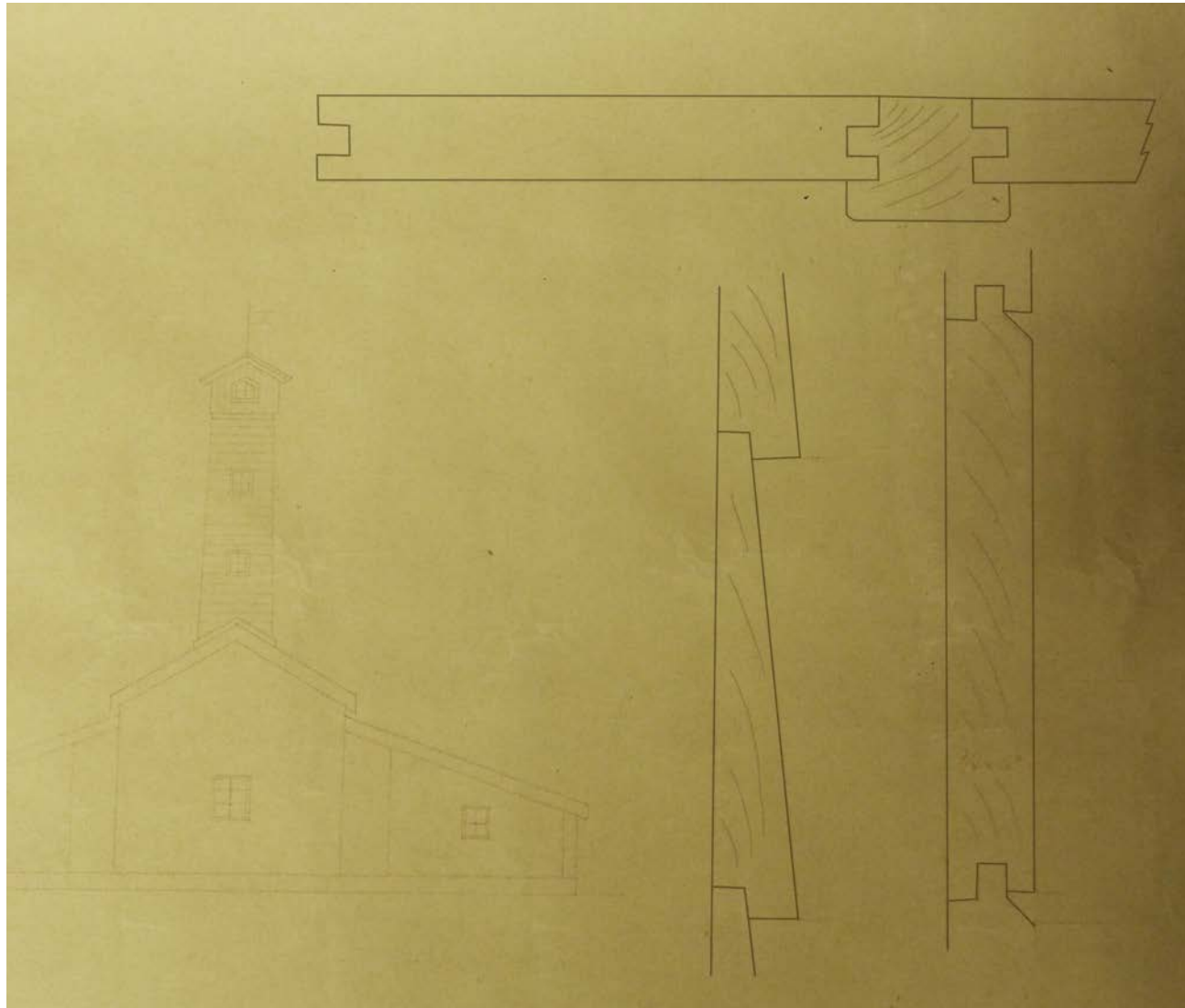

HRH-Suunnittelu, inventaariopiirros 1987, julkisivu itään. Loviisan kaupungin tilapalveluiden arkisto.

SIVU LÄNTEEN

HRH-Suunnittelu, inventaariopiirros 1987, julkisivu länteen. Loviisan kaupungin tilapalveluiden arkisto.

*Tornin julkiverhouksen detalji. Letkumakasiinin tornin lisäyspiirustukset, 1944.
Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto. Viivat vahvistettu digitaalisesti tätä työtä varten.*

